

**МАҚОМОТИ ИЧРОИЯИ ХОКИМИЯТИ ДАВЛАТИИ
ВИЛОЯТИ СУҒД**

**МУАССИСАИ ДАВЛАТИИ
«МАРКАЗИ ИЛМИИ КАМОЛИ ХУЧАНДӢ»**

**ДОСТОНҲОИ
ДИЛАНГЕЗ АЗ
«БӢСТОН»-И
ШАЙХ САӢДӢ**

**ИНТИХОБ ВА ШАРҲУ НИГОРИШИ
ДОКТОР АБДУЛМАННОНИ НАСРИДДИН**

**Нашриёти «Ношир»
Хучанд – 2015**

ББК 84 Тоҷик 7-4
Д – 53

Достонҳои дилангез аз «Бӯстон»-и Шайх Саъдӣ.
– Хучанд: Ношир, 2015. – 236 сах.

Хонандаи азиз, ин китоб чароғи раҳнамоест, ки аз равғани андешаи муаллими бузурги инсоният – Шайх Саъдӣ мунаввар гаштааст. «Достонҳои дилангез аз «Бӯстон»-и Шайх Саъдӣ» барои ҳамагон, чи пиру чи ҷавон, чи олиму чи омӣ фоидаҳои фаровон дорад. Раҳнамои судмандест барои худшиносии инсон ва дарёфту пазириши маърифату ахлоқи нек.

ISBN 978-99975-41-97-0

© МД «Маркази илмии Камоли Хучандӣ», 2015

*Ба номи Худованди чонофарин,
Ҳакими сухандарзабонофарин.
Худованди бахшандаи дастгир,
Карими хатобаҳши нӯзишпазир.*

САЙРЕ ДАР «БЎСТОН»-И ШАЙХ САЪДИ

Саъдиё, доруи талх аз дасти дӯст
Беҳ, ки ширинӣ зи дасти дигаре.

750 сол аст, ки аҳли завқу дониш сайру тафарруче дар «Бўстон»-и Саъдӣ анҷом дода, аз «суханҳои ширинтар аз қанд» чошнӣ мебаранд ва аз бўстони маонӣ гулҳои муаттар мечинанд.

«Бўстон» беҳтарин маснавии ахлоқӣ-ҳикамии адабиёти форсӣ-тоҷикӣ мебошад ва аз нигоҳи донишмандони номвар яке аз ҳафт шоҳасари ин адабиёти мухташам пазируфта шудааст.

Бесабаб набуд, ки устод Садриддин Айнӣ аз миёни китобҳои муҳими адабиёти форсӣ-тоҷикӣ «Бўстон»-ро писандида, соли 1945 баҳши асосии онро бо муқаддимаи судманде ба таъб расонида буд.

Устод Айнӣ бо чашмандози фароҳе, ки хоси ўст, ин китобро дар радифи «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ гузошта, сухани донишманди турк Зиёпошшои Усмониро, ки «Бўстон»-ро аз «Шоҳнома» арзишмандтар медонад, чунин овардааст: «Фирдавсӣ барои ба вучуд овардани «Шоҳнома» 30 сол ранҷ кашид. Дар ҳақиқат, як асари номурданӣ ба вучуд овард. Тулӯи офтобро дар 120 ҷой 120 ранг тасвир кард, ки яке бар дигаре монанд нест. Аммо бо ҳамаи ин «Шоҳнома» ба омма он манфиатро намедихад, ки «Бўстон»-и Саъдӣ медихад. Саъдӣ дар «Бўстон» ҷаҳонро, ҷаҳони зиндаро тасвир кардааст. Агар мақсад аз меҳнати адабӣ нафъи омма бошад, ҳар сухани «Бўстон» як дурри ноёб – як гавҳар ва

хар байташ як хазина аст» (С.Айнӣ, Куллиёт, чилди ёздах, китоби якум.-Душанбе, 1963, сах.103).

Бояд тазаккур дод, ки Зиёпошшои Усмонӣ нафари аввал ё охире нест, ки «Шоҳнома»-ву «Бӯстон» ва ҷаҳони фикрии Фирдавсиву Саъдиро бо ҳам муқоисаву татбиқ карда бошад. Дар ин замина тазкиранависони асрҳои гузашта ва донишмандони шарқию ғарбӣ дар давоми дусад соли охир гоҳе ба иҷмолу ихтисор, гоҳе бо тафсилу тааннӣ изҳори назар кардаанд. Аз ин ҷо як нуктаи муҳим бармеояд, ки «Бӯстон» шоистагире дошт, ки онро бо «Шоҳнома» муқоиса намоянд. Аммо бояд дар назар бидорем, ки «Шоҳнома» китоби муҳташами ҳамосиест, ки дар меҳвари он «аспу майдону чавгону гӯй» қарор дорад ва «Бӯстон» маснавии ҷомеи ҳикамию ахлоқист, ки мавзӯоти меҳвари он панду андарз ва «салоҳу тадбиру хӯй» мебошад.

«Шоҳнома» дар садри дostonҳои ҳамосии форсӣ-тоҷикӣ мақоми нахустин дорад, «Бӯстон» маснаднишини маснавиҳои ахлоқию ҳикамии адабиёти форсӣ.

«Бӯстон» шоҳқории адабиест, ки ҳамешагӣ дар маҳфили хосу ом ҷой дошт. Ба ин нукта миқдори зиёди шарҳное, ки бар ин китоб навишта шудаанд, гувоҳӣ медиҳанд. Бо истинод бар пешгуфтори бисёре аз шорехони «Бӯстон» метавон гуфт, ки ин шоҳқори Саъдӣ ҷузви китобҳои таълимию ахлоқӣ баргузида шуда, ҳамешагӣ ниёзе бар рафъи ишқолоти луғавӣ ва шарҳу тавзеҳи маонии абёти он эҳсос мегардид.

Дар тӯли асрҳои XVI-XX бештар аз сӣ шарҳи гуногуни «Бӯстон» таълиф шудааст, ки муҳимтарини онҳо ба қалами Абдуррасул ибни Шаҳобиддини Қурайшӣ, Муҳаммад Саъди Патнавӣ, Афзали Аллоҳободӣ, Абдулвосеи Ҳонсавӣ, Убайдуллоҳи Хешакӣ, Шайх Алимulloҳи Ҳусайнӣ, Рой Тик Чанди Баҳор, Нур Аҳмади Ҳофиз, Фулом Муҳаммад, Мавлавӣ Муҳаммадхусайни Таманно, Муҳаммадсочиди Ромпурӣ, Иброҳими Таттавӣ, Мавлавӣ Назири Мадорасӣ,

Мавлавӣ Тамизуддин, Муҳаммад Хазоилӣ, Фуломхусайни Юсуфӣ ва Муҳаммадали Носеҳ тааллуқ доранд.

Ин китобҳои тафсирии марбут ба «Бӯстон» дар маънишиносии осори Саъдӣ аҳамияти асосӣ доранд.

Ҳамаи шореҳони «Бӯстон» ва донишмандони адабиётшинос бар он натиҷа расидаанд, ки Шайх Саъдӣ тавфиқ ёфтааст, дар ин шоҳасари худ бо лаҳне носеҳонаву падарона муҳимтарин масъалаҳои адабиёти таълимӣ ва ахлоқиро фаро бигирад. Дар ин китоб дониши фароҳу амиқи Шайх Саъдӣ, ки дар «Низомия»-и Бағдод ва марказҳои дигари илмӣ касб карда буд, ба бор нишаста, ҳосили матлуб додааст. Ба хусус, таъсири андешаву орои донишманди бузург Абӯҳомид Муҳаммади Ғаззолӣ дар «Бӯстон» ва дар кулли осори ахлоқии Саъдӣ чашмгир аст.

Дар «Бӯстон» ҳикоятҳои чолибе аз рӯзгори пайгамбарону авлиёуллоҳ, орифону пешвоёни тариқат, подшоҳону вазирон, сипоҳиён, ҳунармандон, аҳли бозор ва мардумони оддӣ канори ҳам истифода шудаанд ва ин хусусият имкон фароҳам овардааст, мавзӯоти хурду бузург бо пайвастагиву иртиботи тааҷҷубангезе манзури муштоқони ҳикмати амалӣ ва назарӣ гарданд.

Бисёре аз достону ҳикоёти кӯтоҳи «Бӯстон» мавриди истиқболу истифодаи суҳанварони асрҳои баъдина гардидааст. Ҳатто яке аз достонҳои «Бӯстон»-ро бахше аз фасли гумшудаи «Аҳди Атиқа» ҳисоб кардаанд, ки таърихи аҷиб ва шунидание дорад. Соли 1651 донишманди ҳолландӣ Гентунис дар муқаддимаи китоби худ «Таърихи яҳудият» ҳикояти пандомӯзеро аз номи «Садус» ном нависандае нақл кардааст. Дертар Черемс Тейлор онро ба забони англисӣ тарҷума кардааст. Баъди ин файласуфу сиёсатмадори амриқой Бениамин Франклин онро ҳамчун фасле аз «Сифри пайдоиш» (аввалин китоби «Аҳди Атиқа») манзур месозад. Танҳо дар соли 1789 донишмандон ба исбот расониданд, ки он ҳикоёт ҳеҷ муносибате ба фаслҳои гумшу-

даи китоби «Аҳди Атиқа» надорад, балки яке аз дostonҳои пандомӯзи «Бӯстон»-и Саъдист. Ин ҷо манзур ҳикоятест аз боби дувуми «Бӯстон», ки дар он муносибату бархӯрди Иброҳим (а) бо пирмарди оташпарасти баён ёфтааст.

Дигаре аз дostonҳои дилангези «Бӯстон» аз рӯзгори азизе дар ақсои Табрез ҳикоят мекунад, ки меҳру шафқати беназире ба инсоният дошт. Ин меҳрварзии ӯ то ҷоест, ки ҳатто бар дузди шабгард раҳм оварда, бидуни он ки дузд ро аз асли воқеа огоҳ созад, ба манзили худ меорад ва кулоҳу ҷомаи худ ро ба домани ӯ меандозад. Ин дostonи дилангези Саъдӣ мояи ангезиши хотири нависандаи франсавӣ Виктор Гюго гардид, ки яке аз повестҳои худ ро дар ҳамин замина ба вучуд овард (Дар бораи нуфузи Саъдӣ дар мағрибзамин таваҷҷуҳ шавад ба китоби доктор Ҷавод Ҳадидӣ. *Аз Саъдӣ то Арагон*.- Техрон, 1998).

Бо як ҳарф метавон гуфт, ки Шайх Саъдӣ дар «Бӯстон» ҷомеаи ормониеро бо инсонҳои адолатпарвару исоргар ва парҳезгору ҳақшинос матраҳ кардааст. Дар ҳамин ҷо ҳадафи аслии Саъдӣ, ки меҳроҳад, ҷомеаи инсонӣ ҷӣ самти ҳаракат ва низому тартиби адолатпарварона дошта бошад, тазоҳур кардааст. Чунин ба назар мерасад, ки Шайх Саъдӣ дар се меҳвари асосӣ андеша пеш ронда, натиҷаҳои ибратбахш ба даст овардааст:

1. Дар перомуни «Бӯстон» ҷамъбандӣ кардани афқору орои ахлоқии гузаштагон ва таҷрибаҳои шахсӣ.

2. Аз боби аввал то боби даҳум зина ба зина пайафкани ҷаҳони ормонӣ.

3. Манзур сохтани дастурҳои таълимию ахлоқӣ ва андарзу мавъиза.

Метавон бо камали итминон натиҷа бардошт, ки Саъдӣ ин ҳадафу меҳварҳои фикрии худ ро дар муносиб-тарин шеваҳои хунарӣ матраҳ карда, ҷозибачаҳои завқии «Бӯстон»-ро ба сарҳади волои худ расонидааст.

Пайванди мантиқии бобҳои даҳгонаи «Бӯстон»

дар такмили ҳамдигар мусодиат кардаанд. Саъдӣ асли чаҳондорӣ ва пойдорӣ низоми иҷтимоиро дар адлу рой медонад ва бо овардани дostonҳои диловезе аз рӯзгори подшоҳону умаро, фармондеҳону сипохиён ва аҳли донишу ирфон бинои кишвари ормонии худро пай афкандааст, ки асоси он адолату хирадварзист. Бо ҳамин мақсад дар боби аввал бисту ҳашт ҳикояти дилпазири тамсилӣ истифода шудааст, ки яке аз дигарӣ боҳикмату ибратбахш мебошанд.

Аз назари Саъдӣ эҳсон зевари адлу дод аст ва фитрати шахси адолатпешаро лутфу марҳамат тамомият мебахшад. Бино бар ин, дар боби дувум, ки меҳрубониву эҳсон ва караму бахшандагӣ мавзӯи он мебошад, бо истинод ва фарогирии бисту се ҳикояти тамсилӣ бисёр масъалаҳои ахлоқи фардӣ ва иҷтимоӣ таъкид ёфтаанд. Бобҳои дигар низ бо пайванди қавии фикрӣ ва пайдарҳамии мантиқӣ инсонии ормониро бар чаҳони адабӣ арза медорад, ки одил, муҳсин, ошиқи ростин, хоксору мутавозеъ, устувор дар мақоми ризову қаноат, тарбиятёфтаву шукргузор ва ҷӯи мағфирату раҳмати Офаридгор аст.

Дар чаҳони ормонии Шайх Саъдӣ аҳли қалам ва аҳли сайф аз мақоми арҷмандӣ бархурдор ҳастанд. Аҳли қалам марзбони маърифати ҷомеа ва аҳли сайф ниғаҳбони оромишу осоиши кишвар мебошанд, зеро донишу фарзонагӣ ва қудрати сипоҳ омили асосии рушди ҷомеа хоҳанд буд:

Қаламзан наку дору шамшерзан,
Ки ҳаллоҷу дарзӣ чи марду чи зан!

Худи муаллиф тартибу таносуби бобҳои «Бӯстон»-ро чунин назм кардааст:

Чу ин кохи давлат бипардохтам,
Бар ӯ даҳ дар аз тарбият сохтам.
Яке боби адл асту тадбири рой,
Ниғаҳбонии халқу тарси Худой.
Дувум боби эҳсон ниҳодам асос,

Ки мунъам кунад фазли Ҳакро сипос.
Савум боби ишқ асту мастиву шӯр,
На ишқе, ки банданд бар худ ба зӯр.
Чаҳорум тавозӯъ, ризо панҷумин,
Шашум зикри марди қаноатгузин.
Ба ҳафтум дар аз олами тарбият,
Ба ҳаштум дар аз шукр бар офият.
Нухум боби тавбасту роҳи савоб,
Даҳум дар муноҷоту хатми китоб.

«Бӯстон», ки дар вазни «Шоҳнома» ва бархе дostonҳои ҳамосии дигар (мутақорибии мусаммани маҳзуф ва мақсур) навишта шудааст, ҳамчун шоҳкори адабӣ аз он ҷиҳат ҷолибу арзишманд аст, ки тарҳи собиту устувори адабӣ дорад ва муаллифи он ҳунари олии ҳештанро дар балоғату суханварӣ ба хидмати он гузоштааст. Забони Саъдӣ дар «Бӯстон» сармашқи балоғату фасохат ва узубату салосати забони ширини форсӣ-тоҷикӣ. Саъдӣ бо камоли ҳунармандӣ масъалаҳои асосии бобҳои даҳгонаи «Бӯстон»-ро дар оғози ҳар боб тавсиф карда, бо теъдоди зиёди ҳикоёти тамсилӣ онҳоро тақвият мебахшад. Дар ин равиш муаллифи «Бӯстон» пайрави Саной ва Низомӣ мебошад, аммо пайраве муқаллид нест, пайравест, ки равишҳои эҷодии сухансароёни номбурдаро ба мунтаҳои камол расонидааст ва қадамҳои фаротар аз онҳо гузоштааст.

Саъдӣ дар саросари «Бӯстон» бештар аз саду ҳафтод дostonу ҳикоёти ахлоқию таълимӣ ва тамсилро истифода кардааст. Дostonу ҳикоёти дилпазири «Бӯстон» монанди буттаи гуле ҳастанд, ки дар ҷои худ шукуфтаанд ва агар онро аз ҷояш берун оран, холигоҳе пайдо мешавад. Манзур гулҳои маонист, ки бо таровати худ «Бӯстон»-и сухани Саъдиро ҷилвагар месозанд. Ҳамчунин дастчин ё гулчини луғоту таркибот ва ибороти Саъдӣ дар «Бӯстон» манзур аст, ки дар якҷоягӣ бо соҳти ҷолиби наҳвии худ забони

адабии меъёрро ба намоиш гузоштаанд.

Саъдӣ бо истифода аз суханони орифони дилсӯхта ва фарзонагони фарҳехта чанбаҳои хунарию таълимии ин китобро неруманду муассир ва ибратбахш кардааст. Андар сиришти «Бӯстон» лаҳзаву лавҳаҳои тарбиятӣ ва суханони ҳақимонаи Ҷунайди Бағдодӣ, Абӯусмони Ҷирӣ, Аҳмади Ҷомӣ, Абӯсаиди Абулхайр, Боязиди Бастомӣ, Довуди Тоӣ, Зуннуни Мисрӣ, Сарии Сақатӣ, Абӯбакри Шиблӣ, Шақиқи Балхӣ, Маъруфи Кархӣ ва орифони дигар истифода шудаанд. Бархе аз суханони устодону муршидонии Саъдӣ низ ҷойгоҳи ҳосе доранд, ки муаллиф ақволи онҳоро бо зикри номашон овардааст. Чунончи, бо иродат аз Шайх Шаҳобиддин Абӯҳафси Сӯҳравардӣ ёдоварӣ карда, нуктаҳои ахлоқиро, ки аз забони ӯ шунидааст, дар истифодаи аҳли адаб мегузорад:

Мақолоти мардон ба мардӣ шунав,
На Саъдӣ, ки аз Сӯҳравардӣ шунав.
Маро пири донои муршид - Шаҳоб
Ду андарз фармуд дар рӯи об:
«Яке он ки дар нафс х(в)адбин мабош,
Дувум он ки бар ғайр бадбин мабош».

«Бӯстон» аз лиҳози ба хидмати маънавии ноб ва ибратангез мутобиқ кардани шеваҳои баёнӣ ва корбурди саноеи маънавию лафзӣ низ бисёр ҷолиб аст. Метавон гуфт, ки асар дар ҳамаи куллиёту ҷузъиёти сухангустарӣ ва шоирӣ ҳуччати камолу зебоист.

Аммо арзиши асосии «Бӯстон» дар муҳтавои он зоҳир мешавад. Аҳамияти ин китоби дилпазир дар нуктаҳои таълимию ахлоқӣ ва тарбиявии он аст. Метавон онро донишномаи ахлоқи исломӣ инсонӣ маҳсуб кард. Муҳаққиқон бояд фарҳангномаи мавзӯоти «Бӯстон»-ро омода созанд, ки ҳатман шомили садҳо мавзӯю масъалаи пандомӯз хоҳад шуд. Баъди сурат гирифтани ин кори судманд хубтар падидор хоҳад шуд, ки «Бӯстон» фарогири ҳикмати амалию

назарӣ дар перояҳои одоби мебошад, ки бо чилваҳои каломӣ ирфонӣ баён шудааст.

Саъдӣ бо неруи тафаккур ва таҷрибаи кофӣ муҳимтарин масъалаҳои каломӣ, фикҳӣ ва ирфониро дар иртиботи танготанг ва бо далелҳои ибратбахши зиндагии инсонӣ танзим кардааст. Барои ин адиби беназир огоҳӣ аз масоили каломӣ фикҳӣ ва ирфонӣ аз он ҷиҳат муҳим мебошанд, ки онҳо дар роҳи пок шудани инсон аз хислатҳои ношоиставу разолат ва ороишу тазйин ёфтанд бо фазилатҳои нек шароити мусоид фароҳам меоранд.

Муаллифи «Бӯстон» дар боби пок шудани инсон аз хислатҳои разила, яъне тазкияи нафс ва ораста гаштан бо фазилатҳои нек равише ҷолиб пеш гирифтааст. Саъдӣ тарғибу таъкиди фазилатҳои неки инсониро дар меҳвари ҷаҳоншиносии ҳақимонаи хеш гузоштааст, ки аз номгузориҳои бобҳои даҳгонаи «Бӯстон» падидор аст. Дар таркиби ин асар достону ҳикоёти марбут ба ахлоқи писандида ҷойгоҳи асосӣ доранд. Ҳикоёте, ки дар онҳо рафтору гуфтори нописанд баён ва накуҳиш ёфтаанд, бо эътибор ба фазилати зеҳнии хонандаи «Бӯстон», ки бояд дар тазкияи нафс аз онҳо истифода карда, асло бишносад, ба назм омадаанд. Аз ин лиҳоз, Шайх Саъдӣ хирадварзиро ҳикматро асли гавҳари инсонӣ медонад, ки нафсу ҷисми одамӣ бояд дар итоати он бошад.

Вучуди ту шаҳрест пур неку бад,
Ту султону дастури доно хирад.
Ризову вараъ – неқномони ҳур,
Ҳавою ҳавас – раҳзану кисабур.
Чу султон иноят кунад бо бадон,
Кучо монад осоиши бихрадон?
Туро шаҳвату ҳирсу кину ҳасад,
Чу хун дар рагонанду ҷон дар часад.
Ҳавою ҳавасро намонад ситез,
Чу бинад сари панҷаи ақл тез.

Аз дидгоҳи Саъдӣ бояд ақлу хирад раиси вучуди инсон бошад, ки ҳавою ҳавас, шахвату хирс ва кину ҳасадро сиёсат кунад, зеро онҳо душмани ҳастии инсонанд ва агар хирад бар он хислатҳои разила тасаллут пайдо накард, душмани кинахоҳ мамлакати ҷисму руҳи одамиро зери панҷаи зулмони худ хоҳад гирифт:

Раисе, ки душман сиёсат накард,
Ҳам аз дасти душман раёсат накард.

Аз муҳимтарин масъалаҳои таълимию ахлоқии «Бӯстон» назари Саъдӣ ба танзими ахлоқи хонавода ва тарбияи рафтору гуфтори нек дар муҳити хонаводагӣ мебошад.

Аз нигоҳи муаллифи «Бӯстон» дар хонавода зан ҷойгоҳу мақоми муҳим ва асосӣ дорад. Ақлу иффату ҳаё зевари зан маҳсуб мешавад. Бо ҳам омадани зебоиҳои зоҳирию ботинӣ занро ба мартабаи фаришта наздик мекунад:

Зани ҳубу фармонбари порсо,
Кунад марди дарвешро подшо.
Бирав панҷ навбат бизан бар дарат,
Чу ёри мувофиқ бувад дар барат.
Ҳама рӯз агар ғам хурӣ, ғам мадор,
Чу шаб ғамгусорат бувад дар канор.
Киро хона ободу ҳамхоба дӯст,
Худоро ба раҳмат назар сӯи ўст.
Чу мастур бошад зани хубрӯй,
Ба дидори ў дар биҳишт ояд шӯй.

Шайх Саъдӣ бо овардани чунин тавсифоти бисёр ҷолиб натиҷагирӣ мекунад, ки манишу сирати зан ва ороштигии ў бо иффату ҳаё муҳимтар аз рӯи зебои ўст:

Зани хушманиш дилнишонтар, ки хуб
Ки омезгорӣ бипӯшад уюб.
Бибурд аз паричеҳраи зиштхӯй
Зани девсимои хуштабъ гӯй.

Дилором бошад зани некхох,
Валекин зани бад, Худоё, паноҳ!

Баробари зикр ва таъкиди авсофи занҳои солеҳа нуктаҳои чолибе оид ба чигунагии занҳои бад дар фасли «Гуфтор андар парвариши занон ва зикри салоҳу фасоди эшон» таъкид ёфтааст, ки ҳикмату арзиши худро барои ҳамешагӣ ҳифз кардаанд. Қисме аз разоили ахлоқии занҳо дар байтҳои зерин тазақкур ёфтаанд:

Сафар ид бошад бар он кадхудой,
Ки бонуи зишташ бувад дар сарой.
Дари хуррамӣ бар сарое бубанд,
Ки бонги зан аз вай барояд баланд.
Занеро, ки чаҳл асту норостӣ,
Бало бар сари худ, на зан хостӣ.
Чу дар рӯи бегона хандид зан,
Дигар мард гӯ, лофи мардӣ мазан.
Зани шӯх чун даст дар қалъа кард,
Бар ӯ гӯ, бинех панҷа бар рӯи мард.
Чу бинӣ, ки зан пойбарҷой нест,
Субот аз хирадмандию рой нест.

Тибқи андешаҳои Саъдӣ, дар танзими ахлоқи хонаводагӣ таваҷҷуҳ ба тарбияти фарзанд мақоми меҳварӣ дорад. Ин шоири ҳаким фасли махсусе дар боби ҳафтуми «Бӯстон» бо унвони «Гуфтор андар парваридани фарзанд» ба назм оварда, муҳимтарин масъалаҳоро он ҷо зикр кардааст. Бино ба таълимоти Шайх Саъдӣ, аз огози балоғат фарзандро аз номаҳрамон дур доштан, бар ӯ хирадмандӣ омӯхтан, нозпарвард накардан, дар тарбияташ саҳтгириву заҷр ба қор бурдан, бо дастранҷи худ касби маош кардан, ҳунаро омӯхтан вочиб аст, то ки озодагию начобат биёмӯзад ва чашм ба дасти дигарон дӯхта, ҳештанро хору залил насозад:

Писар чун зи даҳ баргузашташ синин,
Зи номаҳрамон гӯ, фаротар нишин.

Бари пунба оташ нашояд фурӯхт,
Ки то чашм бар он занӣ, хона сӯхт.
Чу хоҳӣ, ки номат бимонад ба чой,
Писарро хирадмандӣ омӯзу рой.
Ки гар ақлу табъаш набошад басе,
Бимирию аз ту намонад касе.
Басо рӯзгоро, ки сахтӣ барад,
Писар чун падар нозукаш парварад...
Ба хурдӣ дараш зачру таълим кун,
Ба неку бадаш ваъдаву бим кун...
Нигаҳ дор аз оmezгори бадаш,
Ки бадбахту бераҳ кунад чун х(в)адаш.

Шоири ҳақиму чаҳонгаштаи мо хонаводаро ба мисоли як мамлакати «хурд» медонад, ки ҳар фарди он дар мақоми худ масъулият дорад. Агар подшоҳи ин мамлакати «хурд» - падар ё вазири ӯ, яъне модар ё аҳли ин хонадон, яъне фарзандону пайвандони дигар вазифаю масъулияти худро бо садоқат ва пайгириона ба иҷро нарасонанд, ин мамлакат бӯе аз осоишу ободиро нахоҳад шунид. Дар низоми ахлоқию иҷтимоии Шайх Саъдӣ идораи мамлакат низ шабоҳати комиле бо низоми ахлоқии хонаводагӣ дорад. Ба эътиқоди ин суханвари ҳақим, подшоҳ падари он хонадон, вазирону амирону лашкаркашон бародарони он падар, ки узви ҳамин хонавода ҳастанд ва масъуланд, ки чун модар ғамхор бошанд ва раият фарзандони ин хонаводаи бузург мебошанд.

Дар ин хонаводаи «бузург» низ падар (подшоҳ) масъулияти асосӣ бар дӯш дорад. Аз ин хотир, дар «Бӯстон» таҷассуми бадеии подшоҳи ормонӣ шаҳсутуни концепсияи иҷтимоию ахлоқии Саъдӣ мебошад. Саъдӣ аз ҳамаи фазилятҳои подшоҳон ба ду нуктаи асосӣ тавачҷуҳи хос дорад: Аввал, бо ахлоқи неки инсонӣ ораста будани подшоҳ; дувум, дар интиҳоби вазирону амалдорон ва масъулони давлатӣ эҳтиёт пеш гирифтани подшоҳи дурандеш.

Саъдӣ ахлоқи неки инсонӣ ва роҳбариро дар он дидааст, ки подшоҳ аз таҷаммулу худнамоӣ дур бошад ва зиндагӣ пеш бигирад, ки бо зиндагии мардуми оддӣ қаламрави ӯ мувофиқ ояд, ҳамчунин хирадмандӣ, парҳезгорӣ, худотарсӣ, инсоф, ҷавонмардиро аз муҳимтарин унсурҳои шахсияти подшоҳи ормонии худ медонад.

Бо мақсади тақвият бахшидани андешаҳои худ дostonҳои ҷолибе аз рӯзгори Ҷамшед, Фаридун, Доро, Нӯшервони одил, Хусрави Парвез, Умар ибни Абдулазиз, халифа Маъмун, Ҳотами Тоӣ ва подшоҳону амирони дигар фаро гирифта, аҳволу рафтори онҳоро намунаи ибрат донистааст.

Чунончи, Нӯшервони одил ба писараш Ҳурмуз насиҳат мекунад:

Ки хотирнигаҳдори дарвеш бош,
На дар банди осоиши хеш бош.
Райят чу беханду султон дарахт,
Дарахт, эй писар, бошад аз бех сахт.
Макун, то тавонӣ, дили халқ реш
В-агар мекуни, меканӣ беҳи хеш.

Ва Хусрави Парвез низ ба Шерӯя чунин насиҳат кардааст:

Бар он бош, то ҳар чӣ нийят кунӣ,
Назар дар салоҳи райят кунӣ,
Ало, то напечӣ сар аз адлу рой,
Ки мардум зи дастат напечанд пой.

Ба сабту қайд овардани нуктаҳои муҳими ахлоқию тадбири давлатдорӣ подшоҳони дар инсофу адолат маъруф барои Саъдӣ василаест, ки бо ишора ба рӯзгори онҳо андешаҳои ҳақимонаи худро ба силки назм бикашад. Шайх Саъдӣ дар вақти таълифи «Бӯстон» таҷрибаи фаровоне аз сайру сафарҳои тӯлонӣ ва ҳамнишинӣ бо подшоҳону вазирон, мансабдорони давлатӣ ба даст оварда, рӯзгори мардуми оддӣ ва табақоти гуногуни ҷамъиятро бо диққати

тамом омӯхта буд. Ин омилҳо боис гаштанд, ки муаллифи «Бӯстон» дар сирати подшоҳон масоилеро матраҳ созад, ки то ҷомеаи инсонӣ боқист, арзиши онҳо ҳаргиз каму косте нахоҳад дид.

Чашмандози ҳакимона ва таҷрибаи зиндагӣ боис гардидааст, ки ин шоири хирадманд барои таъсири ҳар чӣ амиқтар гузоштани суҳанони худ ба интиҳоби лаҳзаҳои панд додану андарз гуфтани подшоҳон ва амалкарди онҳо дар вазъиятҳои фавқулодда эътибори хос додааст. Пӯшида нест, ки муҳимтарини насихатҳо дар соатҳои вопасини умр бар забон ҷорӣ мегардад. Чунин насихатро фарзандон ва ҷомеа ҳамчун амонат ва амре зарурӣ қабул мекунанд ва иҷрои онро аз ҷумлаи вочибот ва қарзи ҳештан медонанд. Ё дар зиндагӣ соату лаҳзаҳои сангине ҳаст, ки дар он лаҳазот хулосаҳои ҳакимона ва ибратбахш зуҳур мекунанд. Шайх Саъдӣ ҳамин нуктаро бо камоли устодӣ дар мавзӯоти меҳварии «Бӯстон», махсусан дар баёни ахлоқи подшоҳон гузоштааст. Дар «Бӯстон» насихатҳои подшоҳони аҳди қадим ба лаҳзаҳои охирини умри эшон марбут аст, ки сиғаи таъкидии ҳосе доранд.

Лаҳзаи дигари имтиҳон барои подшоҳон мушкилоти иқтисодии кишвар, қаҳту хушксолӣ ва офатҳои дигар мебошад. Шайх Саъдӣ дар иртибот бар ин мавзӯ аз рӯзгори халифа Умар ибни Абдулазиз, ки низ дар адолату инсоф машҳур аст, достоне овардааст. Умар ибни Абдулазиз ангуштари гаронбаҳои худро, ки беназир буд, бифурӯхт, то чизе барои хӯроки раияти худ бихарад. Чун ӯро барои ин рафтораи сарзаниш карданд, посух дод:

Ки зишт аст пироя бар шаҳриёр,
Дили шаҳре аз нотавонӣ фиғор.
Маро шояд ангуштаре бенигин,
Нашояд дили халқе андӯҳгин.

Такмилдиҳандаи корҳои неки подшоҳ вузаро ва ҳакимонро амалдорони давлатӣ ҳастанд, ки интиҳоби онҳо бо

диққати назар ва санчидакорӣ омили боло рафтани нуфузи шахриёрон хоҳад буд. Ба ақидаи Саъдӣ, ақлу ҳунари онҳо меъёри асосист:

Ба ақлаш бибояд нахуст озмуд,
Ба қадри ҳунар пойгоҳаш фузуд.
Барад бар дил аз чаври ғам борҳо,
Ки ноозмуда кунад корҳо.

Дар ҷои дигар доштани таҷрибаи кофӣ ва кордониро аз шартҳои асосии ноил гаштан ба вазифаҳои давлатӣ медонад ва, ба ақидаи Саъдӣ, гузоштани «кори муаззам» ба ҷавонони навхостава бетаҷриба шоиста нест:

Гарат мамлакат бояд ороста,
Мадех кори муъзам ба навхоста.
Сипахро макун пешрав ҷуз касе,
Ки дар ҷангҳо буда бошад басте.
Ба хурдон мафармой кори дурушт,
Ки сандон нашояд шикастан ба мушт.
Раийятнавозию сарлашкарӣ
На корест бозичаву сарсарӣ.

Дар бахшҳои дигари «Бӯстон» боз шартҳои асосии ба вазифаҳои давлатӣ таъйин кардани ашхос таъкид ёфтааст, ки ба сифатҳои ахлоқии онҳо вобастагӣ дорад. Худотарсию парҳезгорӣ аз ҷумлаи онҳост:

Худотарсро бар раият гумор,
Ки меъмори мулк аст парҳезгор.
Бадандеши туст ону хунхори халқ,
Ки нафъи ту ҷӯяд дар озори халқ.
Раёсат ба дасти касоне хатост,
Ки аз дасташон дастҳо бар Худост.

Ба ҳазинаи давлат ва амволи он хиёнат накардан ва ниғаҳдорӣ пайваستاи амонат ҷузви ахлоқи амалдорони давлатӣ тавсифи шудааст. Дар ин замина Шайх Саъдӣ бар он ақида ҳаст, ки одамони сарватнодида ба сари мансаби давлатӣ оянд, бо мақсади ҷамъ кардани сарват ба амонат

хиёнат мекунанд, пас, хатман аз болои онҳо назоратгаре
бибояд гузошт ва агар нозир ҳам бар он бало гирифта
гардад, ҳар ду ро таъҷилан аз вазифа дур бояд кард:

Амал гар диҳӣ, марди мунъим шинос,
Ки муфлис надорад зи султон ҳарос.
Чу муфлис фуру бурд гардан ба дӯш,
Аз ӯ барнаояд дигар чуз хурӯш.
Чу мушриф ду даст аз амонат бидошт,
Бибояд бар ӯ нозире баргумошт.
В-ар ӯ низ дарсохт бо хотираш,
Зи мушриф амал баркану нозираш...
Ду ҳамчинси деринаро ҳамқалам,
Набояд фиристод якҷо ба ҳам.
Чӣ донӣ, ки ҳамдаст гарданду ёр,
Яке дузд бошад, яке пардадор.

Шаҳриёруну арбоби давлат аз як сӯ ва оммаи мардум
аз сӯи дигар заминаҳои мусоиди ҷомеаи ормонии Саъдиро
ба вучуд овардаанд. Бисёре аз андешаҳои ҳикамии Саъдӣ
дар меҳвари муносибати шоҳон бо раийяти худ ба зуҳур
пайваस्ताаст, бино бар ин, раийятпарварӣ ва таъмини осои-
ишу оромиши мардум рукни аслии давлатдорист:

Касе з-ин миён гӯӣ давлат рабуд,
Ки дар банди осоиши халқ буд.

* * *

Дили дӯстон чамъ беҳтар, ки ганҷ,
Ҳазина тихӣ беҳ, ки мардум ба ранҷ.

Достону ҳикоёти дилпазире, ки дар «Бӯстон» аз зин-
дагии мардуми оддӣ ва аҳли хунару аҳли бозор лавҳаҳои
ибратбахшero нақл мекунанд, дар такмили ҷомеаи ор-
монию ахлоқии Шайх Саъдӣ ҷойгоҳи вежае доранд. Бо
умеди он ки алоқамандон бо бештари он достону ҳикоёт
унсу алоқае доранд, аз ёдкарди онҳо худдорӣ мекунем,
ҳамчунин имкони гунҷоиши он хорич аз ҳавсалаи ин гузо-

риш мебошад.

Шайх Саъдӣ адиб ва носеҳи ҷаҳонгашта ва гарму-сарддида мебошад, бахше аз достону ҳикоеъти ӯ воқеияти ҳаётӣ доранд, дар баъзе мавридҳо шояд ихтилофи назарҳо ба чашм бирасад, ки он ҳам нишонгари вучуди ихтилофот дар фитрату ахлоқи инсонист. Суханвари бузург бо неруи хирад ва табъи равони худ тавонист, он ҳамаро канори ҳам гузорад, ба ҳоли онҳо бо чашми ибратбин бингарад, аз мағзи онҳо натиҷаҳои ҳақимона берун биёрад:

Агар дар саройи саодат кас аст,

Зи гуфтори Саъдӣ-ш ҳарфе бас аст.

«Достонҳои дилангези «Бӯстон»-и Шайх Саъдӣ», ки ин лаҳза дар ихтиёри шумост, интихобе аз ҳикоеъти пандомӯзи ин шоҳасари адабиёти форсӣ-тоҷикӣ, ки бо назардошти аҳамияти ҳоси онҳо дар ҷомеаи ҳозираи Тоҷикистон ва бо мақсади огоҳии бештаре пайдо кардани муҳлисони суҳан аз балоғату фасоҳати каломӣ ширину гуворои Шайх Саъдӣ таҳия шудааст. Азбаски дар ин ҷосилаи 750-сола бахше аз калимаю ибораҳо аз доираи истифодаи умум берун шудаанд ва мушкилотро дар фаҳмидани матолиби Шайх Саъдӣ ба миён овардаанд, ҳамчунин вежагиҳои ҷумласозӣ дар каломӣ мавзун монеаи дигарро дар маърифати мазмунҳои ин китоби пураарзиш зоҳир кардаанд, зарурати таҳияи тавзеҳоте баъди ҳар ҳикоят ноғузир гардид.

Ин ҷо барои алоқамандони суҳани ноби форсӣ-тоҷикӣ ёдоварӣ бояд кард, ки барои дарку фаҳми осори манзум, мисли «Бӯстон»-и Шайх Саъдӣ ба эътибор гирифтани ин чанд нуктаи асосӣ зарурат дорад:

1. Ошноӣ бо маъниҳои аслию маҷозии калимаю ибораҳои маснавии «Бӯстон».

2. Ба назар гирифтани қолабҳои ҷумласозӣ ва таркибу ибораорӣ дар каломӣ мавзун.

3. Ошноӣ бо сарчашмаҳои андешаи Шайх Саъдӣ.

Ҳар яке аз ин нуктаҳои меҳварӣ, ки заминаи вуруд ба

чаҳони фикриву ҳунарии Шайх Саъдиरो омода месозанд, чузъиёти зарифи худро доранд. Чунончи, луғоту таркиботи «Бӯстон» аз чандин вежагӣ бархурдор ҳастанд, ки ин асарро дар байни китобҳои таълимию ахлоқӣ мумтоз кардаанд. Барои кашфи ин вежагиҳо китобҳои марбут ба шарҳи «Бӯстон» ва фарҳангвораҳои ин шоҳасари Саъдӣ кӯмак хоҳанд кард.

Аз шартҳои асосии бо сароҳат дарёфтани матлаби суханвар насри достону ҳикоёт ва суханони Шайх Саъдиरो навиштан ё ақаллан тасаввур кардан аст. Вақте суханони Шайх Саъдӣ ба наср дароварда мешаванд ё мазмуни он баён мегардад, чилваҳои зебои маъно ва ҳунар падидор хоҳанд шуд. Албатта, набояд фаромӯш кард, ки ба наср даровардани каломи мавзун қозибаҳои ҳунарии суханро ба дараҷот поён меорад, аммо чун гавҳари маъно муҳимтар аз қозибаҳои ҳунарист, ин гуна корҳо анҷом меёбанд. Анҷоми инчунин корҳо барои ҷалби таваҷҷуҳи касоне, ки дар аввали роҳ ҳастанд, муҳим аст. Бо андӯхтани таҷрибаи кофӣ ва огоҳӣ аз асрори суханварӣ онҳо низ ба асли осори нафиси адабӣ муроҷиат хоҳанд кард.

Мақсади ниҳой он аст, ки алоқамандони сухани асил малакаи шинохтани қолабҳои мавзун ва нақлу бозгӯии онро бо насри содаву фасеҳ ҳосил бикунанд.

Шайх Саъдӣ қолабҳои гуногуни ибороту ҷумлаҳоро дар «Бӯстон» истифода кардааст, ки муҳимтаринашон инҳоянд:

1. Пайвастагии замир ё бандакҷонишини шахсӣ бо пешоянд. Чунончи дар байти зерин калимаи «дарам» аз ду чузъ иборат аст, ки ба хотири вазн ба чунин қолаб ворид кардаанд:

Ба хурдӣ дарам зӯри сарпанча буд,
Дили зердастон зи ман ранча буд.

Агар мисраи аввалро ба наср дароварем, чунин хоҳем навишт: «Дар хурдӣ маро дастони пурқуввате буд». Яъне

хар ду ҷузъи калимаи «дарам» дар ин сурат мушаххас ме-
гардад.

2. Истифодаи тахфифу имола дар қолабҳои ман-
зуми фикрӣ, яъне шакли бо тақозои вазн сабуқшуда ва
тағйирёфтаи калимаҳо. Чунончи:

Бифармуд соҳибназар бандаро,
Ки хушнуд кун марди дармандаро.

* * *

Ба қудрат ниғаҳдори болову шеб,
Худованди девони рӯзи ҳисеб.

Дар байти аввал ба ҷои «дармонда» «дарманда» ва
дар байти сонӣ ба ҷои «ҳисоб» «ҳисеб» менависанд, ки ба
иктизои назм мебошад.

3. Аз ҳам пошидани аҷзoi калимаҳо ё калимаю тар-
кибот дар сохти наҳвии қолабҳои манзум. Чунончи ба ин
байтҳо бингаред:

Басе бар сараш доду бар дида бӯс,
Худованди роят шуду таблу кӯс.

* * *

Дигар раҳ наёзорамаш сахт дил,
Чу ёд оядам сахтии кори гил.

Дар байти аввал иборai «бар сару дида бӯса додан»
ва дар байти дувум «дилро наозурдан» ҷузъҳои худро ба
хотири вазн аз ҳам пошидаанд, аммо дар вақти ба наср на-
виштан ё насри онро пеши назар овардан қолаби аслиро
бояд ба назар бигирем.

4. Рехтани тарҳи калимаҳои чандтаркиба ё иваз карда-
ни ҷойи таркибҳои аслӣ:

Бидонист пайғамбари некфол,
Ки габр аст пири табаҳбудаҳол.

* * *

Басо муфлиси бенаво сер шуд,

Басо кори мунъим забарзер шуд.

Калимаҳои «табаҳбудаҳол» ва «забарзер» дар ҳамин асос ба вучуд омадаанд.

Ҳикоёти дилпазири Саъдиро, ки дар ин китоб бо насре содаву оммафаҳм бознавишт шудаанд, аз нух боби «Бӯстон» интиҳоб кардаем. Бо умеди он, ки фаҳмидани он барои хонандагони мактабҳои ҳамагонӣ, донишҷӯён ва ҳамаи алоқамандони дигар ба осонӣ муяссар гардад, луғоту таъбироти нисбатан мушкилро дар поёни ҳар ҳикоят овардаем. Маъноӣ баъзе калимаҳо мунхасир ба «Бӯстон»-и Саъдист ва дар матни ин асар маълум мегардад.

Дар бознависию насрии «Бӯстон» матлабҳои Саъдӣ пурра ниғаҳдорӣ шудаанд, танҳо дар мавридҳои бо мақсади беҳтар фаҳмидани моҳияти маъноӣ чӯзъиётеро афзудаем.

«Бӯстон» ганҷинаест, ки ҳар кӣ бар он ворид шуд, фараҳу хушдилий хоҳад ёфт. Чашмаи зояндаи он барои аҳли донишу басират давлатест босуботу поянда.

Умедворем, хонандагони ин китоб аз чашмаи зулоли ҳикмати он руҳу равони худро шодком хоҳанд кард.

Ҳикоят

Шунидам, ки дар вақти назъи равон
Ба Ҳурмуз чунин гуфт Нӯширавон,
Ки: «Хотирнигаҳдори дарвеш бош,
На дар банди осоиши хеш бош.
Наёсояд андар диёри ту кас,
Чу осоиши хеш чӯиву бас.
Наёяд ба наздики доно писанд
Шубон хуфтаву гург дар гӯсфанд.
Бирав, поси дарвешии муҳтоҷ дор,
Ки шоҳ аз раият бувад тоҷдор.
Раият чу беханду султон дарахт,
Дарахт, эй писар, бошад аз бех сахт.
Макун, то тавонӣ, дили халқ реш
В-агар меқунӣ, меқанӣ беҳи хеш.
Агар чодае боядат мустақим,
Раҳи порсоён умед асту бим.
Табиат шавад мардро бихрадӣ
Ба уммеди некиву бими бадӣ.
Гар ин ҳар ду дар подшаҳ ёфтӣ,
Дар иқлиму мулкаш панаҳ ёфтӣ,
Ки бахшоиш орад бар уммедвор
Ба уммеди бахшоиши Кирдигор.
Газанди касонаш наёяд писанд,
Ки тарсад, ки дар мулкаш ояд газанд.
В-агар дар сиришти вай ин хӯй нест,
Дар он кишвар осудагӣ бӯй нест.
Агар пойбандӣ, ризо пеш гир
В-агар яксаворӣ, сари хеш гир.
Фарохӣ дар он марзу кишвар маҳоҳ,
Ки дилтанг бинӣ раият зи шоҳ.
Зи мустакбирони диловар битарс,
Аз он к-ӯ натарсад зи довар, битарс.
Дигар кишвар обод бинад ба хоб,

Ки дорад дили аҳли кишвар хароб.
Харобиву бадномӣ ояд зи чавр
Расад пешбин ин суханро ба ғавр.
Раийят нашояд ба бедод кушт,
Ки мар салтанатро паноҳанду пушт.
Мурооти деҳқон кун аз баҳри хеш,
Ки муздури хушдил кунад кор беш.
Мурувват набошад бадӣ бо касе,
К-аз ӯ некуӣ дида бошӣ басе».

Луғот:

Назъи равон – чон додан, лаҳзаи чонканӣ
Нӯширавон – яъне Нӯшервон, манзур Анӯшервони одил -
подшоҳи сосонист, ки номи некаш рамзи адолат аст.

Хурмуз – чаҳорумин писари Нӯшервон, ки солҳои 579-590
подшоҳӣ кардааст.

Пос доштан – мурувват ва ниғаҳбонӣ кардан

Шубон – чӯпон

Реш – чароҳат, маҷруҳ

Газанд – зарар, зиён

Фарохӣ – кушоиш, фаровонии неъмат

Мустакбир – золим, гарданкаш, худонотарс

Ғавр – диққат, мулоҳиза, андеша

Муздур – мардикор

Мурувват – ҷавонмардӣ, ҳимматбаландӣ

Дар лаҳзаҳое, ки Нӯшервони одил ин чаҳони фониро
тарк мекард, ба писараш Хурмуз чунин гуфт:

«Ба фароғату осоиши худ зиёд гирифтормашав, балки
мардуми бечораро меҳрубониву сарпарастӣ намо.

Агар ту ҳамчун подшоҳ танҳо дар фикри роҳату осоиши
хештан бошӣ, мулк вайрон мегардад ва касе дар ин
гуна мамлакат осоиш намеёбад.

Подшоҳ монанди чӯпон бар оммаи мардумон аст,
барои мардуми оқил писандида нест, ки чӯпон дар хоби
ғафлат бимонад ва гург дар миёни гӯсфандон дарафтад.

Бирав, мардуми муҳтоҷро навозиш бикун, ки ба шарофати онҳо ту подшоҳ ҳастӣ.

Мардумони оддӣ ҳамчун решаи дарахт ҳастанд ва шох танаи он дарахт мебошад. Эй писар, бидон, ки дарахт бо решааш мустаҳкам аст!

То чое, ки имкон дорӣ, дили мардум ба даст ор, дилҳои одамонро бо рафтори нописанди худ ғамгину мачруҳ масоз, аммо агар дили халқро реш мекуни, бидон, ки решаи худро меканӣ.

Агар мехохӣ, дар зиндагӣ роҳи саодатро пайдо бикунӣ, бидон, ки роҳи парҳезгорон ҳамеша умеди нек доштан ва тарсидан аз кирдори номуносиби хеш аст.

Ҳар кас, ки бо умеду тарс зиндагӣ намояд, дар табиати ӯ хирадмандӣ парвариш меёбад.

Агар ин ду фазилат – умед ва тарс дар вучуди подшоҳ парвариш ёбад, метавон бо фароғи хотир дар он мулк зиндагӣ ба сар бурд. Зеро ин гуна подшоҳ ҳамеша умедворонро ба лутфу бахшоиши худ мушарраф мегардонад, то ки дар поёни қор худаш ҳам ба лутфу инояти Парвардигор муваффақ гардад.

Дар айни замон чунин подшоҳ ҳаргиз бар он дил намекунад, ки зиёне ба касони дигар расонад, зеро тарси он дорад, ки дар иваз ба мулки ӯ зарар мерасад.

Агар дар сиришти подшоҳ ин ахлоқи неку набошад, пас, яқин дон, ки дар кишвари ӯ ҳатто бӯе аз осоишро нахоҳӣ ёфт.

Агар дар чунин диёр гирифтории хонаводагӣ ё кори муҳиме дорӣ, ноилоҷ бояд он ҷо бимонӣ, агар танҳо ҳастӣ ва гирифтор набошӣ, беҳтар он аст, аз чунин мамлакат берун равӣ. Дар он кишваре, ки мардум аз подшоҳи худ дилтанг ҳастанд, ҳаргиз фаровониву осудагӣ пайдо нахоҳад шуд.

Аз золимони густох дар ҳарос бош, махсусан аз онҳое битарс, ки худношинос ҳастанд.

Касе, ки дили мардумони кишвари худро озурдаву

хароб кардааст, ободии он кишварро танҳо дар хоб метавонад дид. Ҷабру зулм боиси харобии мулк ва бадномии подшоҳ мегардад, одами оқилу дурандеш бо тааммулу андеша ин ҳикматро зуд дарёфт мекунад.

Мардумро, ки пушту паноҳи аслии салтанат ҳастанд, ба зулму бедодӣ куштанат нашоёд ва ин кори оқилон нест.

Хоҳӣ, ки мамлакат обод ва хазина пур бошад, марди деҳқонро меҳрубониву лутф бикун, бидон, ки мардикори хушдил бештар аз дигарон кор мекунад.

Шарти чавонмардӣ он набошад, ки дар ҳаққи одамони хайрхоҳи худ бадандеш бошӣ ва бар онҳо бадиरो раво дорӣ».

Фоида:

Шарти аслии ободии мулк адолат ва накӯкорӣ ба аҳли кишвар аст. Адолату накӯкорӣ аз ҷониби ҳамаи инсонҳо писандида аст, аммо аз ҷониби подшоҳ писандидагии бештар дорад, чунки ғайри он бар ҳамаи мардумони кишвар ҳоҷад расид. Адолату инсоф номи Нӯшервони одилро ҷовидона гардонид.

Ҳикоят

Шунидам, ки Хусрав ба Шерӯя гуфт
Дар он дам, ки чашмаш зи дидан бихуфт:
«Бар он бош, то ҳар чӣ нийят кунӣ,
Назар дар салоҳи раийят кунӣ.
Ало, то напечӣ сар аз адлу рой,
Ки мардум зи дастат напечанд пой.
Гурезад раийят зи бедодгар,
Кунад номи зишташ ба гетӣ самар.
Басе барнаёяд, ки бунёди х(в)ад
Биканд, он ки бинҳод бунёди бад.
Харобӣ кунад марди шамшерзан,
На чандон, ки дуди дили тифлу зан.

Чароғе, ки бевазана барфурӯхт,
Басе дида бошӣ, ки шаҳре бисӯхт.
Аз он баҳравартар дар офоқ кист,
Ки дар мулкронӣ ба инсоф зист?!
Чу навбат расад 3-ин ҷаҳон ғурбаташ,
Тараҳҳум фиристанд бар турбаташ.
Баду неки мардум чу мебигзаранд,
Ҷамон беҳ, ки номат ба некӣ баранд».

Луғот:

Хусрав – ишора ба Хусрави Парвез - подшоҳи Сосонӣ (солҳои подшоҳии ӯ 590-627 мелодӣ)

Шерӯя – писари Хусрав (подшоҳиаш солҳои 627-629)

Пой печидан – тарки хидмат кардан, гурехтан

Самар кардан – машхур шудан, афсона гаштан

Ғурбат – ғариб гаштан, тарк кардан

Тараҳҳум фиристодан - раҳмат фиристодан

Турбат – хок, гӯр, оромгоҳ

Хусрави Парвез дар нафасҳои вопасини умри худ, ки чашм аз ҷаҳон мепӯшид, ба Шерӯя гуфт: «Дар он мақсад пайдору устувор бош, ки азму нияти коре бикунӣ, ҳатман фоидаву хайрияти мардумро ба назар бигир.

Эй писар, ҳаргиз тарки адолату инсоф макун, ки боиси норухати мардум ва аз хидмат рафтани онҳо хоҳад шуд. Мардум аз бедодгарон безор ва дар гурез ҳастанд ва онҳоро дар саросари дунё ба бадномӣ машхур хоҳанд кард.

Ҳар кӣ зулму бедод ва ахлоқи бадро ҷорӣ кард, зуд бошад, ки бунёди мамлақатро хароб гардонад.

Аз дуди дили занону кӯдакон ва оху нолаи ҳасратбори онҳо хушёр бош, ки он кореро мекунад, ки харобкориҳои душманони шамшерзан онро натавонад кард.

Чароғе, ки аз охи пиразани мазлум афрӯхта мегардад, бис-ёр иттифоқ афтада, ки шаҳреро бар оташ кашидаву

хароб кардааст (яъне оташи сӯзони оҳи мазлумон дар фароварди кор мулкро месӯзонад).

Сарватмандтарини подшоҳон дар саросари ҷаҳон ҳамон аст, ки бо инсоф мулкро идора кардааст. Вақте ки ҷаҳонро тарк ва азми сарои ҷовидон мекунад, ҳамаи мардум бар оромгоҳи ӯ раҳмат мефиристанд ва ба некномӣ хотирашро пос медоранд.

Дар ин дунё чизе ҷовидонӣ нест. Ҳам мардуми бад, ҳам мардуми нек аз дунё хоҳанд гузашт, ҳамон беҳтар аст, ки некном бошӣ ва номатро ба некуӣ ёд кунанд».

Ғоида:

Некномиву инсоф зевари аслии инсонхост, махсусан зинати подшоҳону сарварон аст, ки вучуди он мамлакатро шоду обод месозад.

Камбуди он боиси харобии мулк аст. Аз сӯзи дили ятимону бечорагон дар ғафлат будан нашоёд.

Ҳикоят

Шунидам, ки фармондеҳе додгар,
Қабо доштӣ ҳар ду рӯй остар.
Яке гуфташ: «Эй хусрави некрӯз,
Зи дебои чинӣ қабое бидӯз».
Бигуфт: «Ин қадар сатру осоиш аст
В-аз ин бигзарӣ, зебу ороиш аст.
На аз баҳри он меситонам хироч,
Ки зинат кунам бар худу тахту тоҷ.
Чу ҳамчун занон ҳулла дар тан кунам,
Ба мардӣ кучо дафъи душман кунам.
Маро ҳам зи сад гуна озу ҳавост,
Валекин хазина на танҳо марост.
Хазоин пур аз баҳри лашкар бувад,
На аз баҳри озину зевар бувад.

Сипоҳӣ, ки хушдил набошад зи шоҳ,
 Надорад ҳудуди вилоят нигоҳ.
 Чу душман хари рустой барад,
 Малик бочу даҳяк чаро мех(в)арад?
 Муҳолиф хараш бурду султон хироч,
 Чӣ иқбол монад дар он тахту тоҷ?
 Раийят дарахт аст, агар парварӣ,
 Ба коми дили дӯстон бар х(в)арӣ.
 Ба бераҳмӣ аз беҳу бораш макан,
 Ки нодон кунад ҳайф бар хештан.
 Мурувват набошад бар афтода зӯр,
 Барад мурғи дун дона аз пеши мӯр.
 Касон бар хӯранд аз чавониву бахт,
 Ки бо зердастон нагиранд сахт.
 Агар зердасте дарояд зи пой,
 Ҳазар кун зи нолиданааш бар Худой.
 Чу шояд гирифта ба нармӣ диёр,
 Ба пайкор хун аз машоме маёр.
 Ба мардӣ, ки мулки саросар замин
 Наярзад, ки хуне чакад бар замин».

Луғот:

Қабо – чома
 Сатр – пӯшиш, парда, хичоб
 Хулла – либоси нав ва гаронбаҳо
 Озу ҳаво - хирс, майлу хохиш
 Озин – зебу зинат, ороиш
 Боч – хироч, андоз
 Даҳяк – як навъи андоз
 Муҳолиф – душман, ҳариф
 Иқбол – оянда, пешомад
 Дун – фурумоя, пастҳиммат
 Пайкор – чанг, лашкаркашӣ

Подшоҳи адолатпарваре буд, ки чомаи хоксоронаву арзонбаҳое ба бар дошт. Касе бар ӯ гуфт: «Эй подшоҳи

саодатманд, барои худ аз абрешими чинӣ чомае шоҳона бидӯзон».

Подшоҳ дар ҷавоб гуфт: «Ҷома барои пӯшидани ҷисми инсон ва аз гармиву сардӣ осоиш ёфтани тан аст, на барои зебу ороиш. Ман на аз барои он аз мардум бочу андоз мегирам, ки худамро ва тоҷу тахтагро зебу зинат бидиҳам.

Агар ман ба мисли занҳо чомаҳои гаронбаҳо бар тан карда, нозпарварда гардам, ҷӣ гуна бо шучоату мардӣ душманро аз сари кишвар дур мекунам?

Ман ҳам сад гуна орзуву ҳавас ва майлу хоҳишҳои нафсонӣ дорам, аммо ҳазина танҳо барои ман нест. Ҳазинаҳоро барои он пур мекунам, ки лашкар таъмин бошад, ҳазина барои зебу зинат нест.

Ҷанговаре, ки аз подшоҳ ризову хушдил набошад, худуди мамлакатро посбонӣ нахоҳад кард. Вақте ки душман деҳаҳоро тороч карда, молу сарвати мардумро мебарад, оё шоиста аст, ки подшоҳ ба ҷои дафъи он машғули ҷамъ овардани андоз бошад?!

Дар кишваре, ки душман моли мардум бибарад ва султон дар ғами хирочу андози худ бошад, бар умеди оянда будан нашояд, ин гуна подшоҳӣ пешомади нек надорад.

Оммаи мардум монанди дарахти пурҳосилест, агар онро бо муҳаббат парвариш кунӣ, бо шодмонӣ меваашро ҳамроҳи дӯстон хоҳӣ хӯрд. Он дарахтро бо зулму бедод ва бераҳмию ҷабр аз бех макан, ки ин кори нодон аст ва мардуми нодон ҳамеша дар афсӯсу пушаймонӣ ҳастанд.

Бар мардуми бечораву афтодаҳол ҷабру зулм кардан аз рӯи ҷавонмардиву инсоф нест, балки монанд ба кори мурғи бешуури пастҳиммат аст, ки аз назди мӯрчаи бечора донаи ба умед овардаашро ба зӯрӣ мебарад.

Онҳое аз бахту саодат ва нишоти ҷавонӣ бархурдору бонасиб ҳастанд, ки бо зердастони худ ҷабру ситам намекунамд.

Агар, ба иттифоқ, зердасти ту бемору афтодаҳол гар-

дад, аз оху нолаи ӯ бар Худо ғофил мабош.

Модоме ки бо нармию эҳсон ва лутфу хушӣ гирифтани ди-
ёре фароҳам аст, чанг оғоз макун ва аз хунрезӣ парҳез бикун.

Савганд ба мардию мардонагӣ, ки мулки тамоми олам
ба як қатра хуни ноҳақ намеарзад!

Ғоида:

Оқилон ба зебу орои зоҳири худ камтар диққат
медиханд. Сарфи беҳуда хазинаро (чи хазинаи мамлакат,
чи хонавода) холӣ мекунад. Молу мулк барои таъмини ам-
ният ва фароғати ҷомеа аст, на барои айшу тараб.

Ҳикоят

Шунидам, ки Ҷамшеди фаррухсиришт,
Ба сарчашмае бар ба санге навишт:
«Бар ин чашма чун мо басте дам заданд,
Бирафтанд, чун чашм бар ҳам заданд.
Гирифтанд олам ба мардиву зӯр,
Валекин набурдем бо худ ба гӯр.
Чу бар душмане бошадат дастрас,
Маранҷон, ки ӯро ҳамин ғусса бас.
Адӯ зинда, саргашта пероманат,
Беҳ аз хуни ӯ кушта дар гарданат».

Луғот:

Ҷамшед – номи подшоҳе аз аҳди қадим, ки бунёдгузори Наврӯз
аст, қаҳрамони «Шоҳнома».

Фаррухсиришт – покдил, покизагавҳар, асилзода, нексират

Чашм бар ҳам задан – мижа задан, чашмро лаҳзае пӯшида, аз нав
боз кардан

Ғусса – ғам, андӯх

Адӯ – душман, хасм

Пероман (пироман) – гирд, атроф, гирдогирд

Шунидам, ки Ҷамшеди дурандеш ва покдил аз чашмае

об нӯшид ва лаҳзае дар бораи ҳикмати дунёи гузаро тафаккур намуда, дар он сарчашма ба рӯи санге чунин навишт:

«Бисёр касоне мисли мо дар сари ин чашма осудагии мухтасаре ҳосил карданд ва дар фурсати кӯтоҳе ин дунёро тарк гуфтанд (яъне ин дунё монанди чашмаест, ки мусофирон бар сари он меоянд ва зуд аз он ҷо ихтиёри сафар карда, ҷойро барои дигарон ҳолӣ мекунанд).

Тамоми оламро бо мардонагиву қудрат ба даст овардем, вале ҳамаро дар ҳамин ҷо боқӣ гузоштем ва чизеро ҳамроҳи худ ба гӯр набурдем. Агар душманро зеро итоти худ даровардӣ, бо ҳамин қаноат кун, ўро бештар аз ин маранҷон, барои ў ғаму ғуссаи тобеи ту будан кифоя аст.

Душманро дар атрофи худ зиндаву саломат, аммо саргаштаву мағлуб гузоштан беҳтар аст, аз он ки хуни ў дар гардани ту бошад».

Фоида:

Ин ҷаҳони сустбунёд барои подшоҳон ҳам вафодор набудааст. Агар сарвати тамоми оламро ба ту бидиҳанд, чизеро бо худ нахоҳӣ бурд. Пас, оқил он касест, ки дар сари ин ҳикмат тафаккур намояд.

Ҳикоят

Шунидам, ки Дорои фаррухтабор
Зи лашкар чудо монд рӯзи шикор.
Давон омадаш галлабоне ба пеш,
Ба дил гуфт Дорои фархундакеш:
«Магар душман аст ин, ки омад ба ҷанг?!
Зи дураш бидӯзам ба тири хаданг».
Камони каёнӣ ба зех рост кард,
Ба як дам вучудааш адам хост кард.
Бигуфт: «Эй худованди Эрону Тур,
Ки чашми бад аз рӯзгори ту дур.

Ман онам, ки асбони шаҳ парварам,
Ба хидмат бад-ин марғзор андарам».
Маликро дили рафта омад ба чой,
Бихандиду гуфт: «Эй накуҳидарой,
Туро ёварӣ кард фаррух Сурӯш
В-агарна зеҳ оварда будам ба гӯш».
Ниғаҳбони маръо бихандиду гуфт:
«Насиҳат зи мунъим набояд нухуфт.
На тадбири маҳмуду рои накуст,
Ки душман надонад шаҳаншаҳ зи дӯст.
Чунон аст дар меҳтарӣ шарти зист,
Ки ҳар кеҳтареро бидонӣ, ки кист.
Маро борҳо дар ҳазар дидаӣ,
Зи хайлу чарогоҳ пурсидаӣ.
Кунунат ба меҳр омадам пешбоз,
Намедониям аз бадандеш боз?
Тавонам ман, эй номвар шаҳриёр,
Ки асбе бурун орам аз сад ҳазор.
Маро галлабонӣ ба ақл асту рой,
Ту ҳам галлаи хеш дорӣ, бипой.
Дар он тахту мулк аз халал ғам бувад,
Ки тадбири шоҳ аз шубон кам бувад.
Ту кай бишнави нолаи додхоҳ,
Ба Кайвон барат киллаи хобгоҳ?!
Чунон хусб, к-ояд фиғонат ба гӯш,
Агар додхоҳе барорад хурӯш.
Ки нолад зи золим, ки дар даври туст,
Ки ҳар чавре, к-ӯ мекунад, чаври туст.
На сағ домани корвонӣ дарид,
Ки деҳқони нодон, ки сағ парварид.
Далер омадӣ, Саъдиё, дар сухун,
Чу теғат ба даст аст, фатҳе бикун.
Бигӯ, он чӣ донӣ, ки ҳақ гуфта бех,
На ришватситонию на ишвадеҳ.

Тамаъ банду дафтар зи ҳикмат бишӯй,
Тамаъ бигсалу ҳар чӣ донӣ, бигӯй».

Луғот:

Доро – номи подшоҳест аз хонаводаи Ҳахоманишӣ

Фаррухтабор – покнажод, волонажод, олитабор

Фархундакеш – некоин

Хаданг – номи дарахте, ки чӯби сахт дорад ва аз он тири камон месозанд.

Каёнӣ – мансуб ба подшоҳону паҳлавонони хонаводаи Каёнӣён

Зеҳ – ресмони камон

Тур – яъне Тӯрон

Марғзор - чарогоҳ, алафзор

Накӯхидарой – камхирад, касе, ки фикру кораш писандида нест.

Фаррух – хучаста, муборак

Суруш – номи фариштаест пайғомдиханда.

Маръо – чарогоҳ

Мунъим – соҳибнеъмат, неъматбахш

Ҳазар – ҳозир будан, ҳузур доштан, мукобили сафар

Хайл – тӯдаи аспон

Пешбоз – пешвоз

Кайвон – сайёраи Зуҳал

Килла – чодар, саропарда

Хусб – бихоб, хоб бикун

Додхоҳ – мазлум, адолатталаб

Ришватситон – ришвахӯр, порахӯр

Ишвадех - фиребанда, ишвагар

Шоҳ Доро ҳангоми шикор аз пайи сайде асп тохт ва аз лашкари худ чудо монд. Дар он дашт галлабоне чарогоҳ дошт. Ӯ подшоҳро шинохт ва ба пешвозаш баромад, аммо Доро аз дили худ гузаронид, ки шояд ин мард душмани ӯ бошад, беҳтар он аст, ки ӯро бо тири камон аз пой дароварад.

Бо ҳамин мақсад камони худро омода кард, ки дар лаҳзае ӯро тир занад ва ба нестӣ фиристад. Галабон гуфт:

«Эй шоҳаншоҳи Эрону Тӯрон, чашми бадхоҳон аз зиндагии ту дур бод, оё маро нашинохтӣ?! Ман парварандаи галаи аспони ту ҳастам, ки дар ин чарогоҳ хидмат мекунам».

Доро бар ӯ бо ханда гуфт: «Эй нодон, бахти ту боло

гирифт, туро фариштаи бахт ёрӣ кард, вагарна камон ба тир андохтан омода буд». Галабон хандиду гуфт:

«Подшоҳо, саодат бо ту ёр бод, насихате дорам, ки онро аз ту пинҳон доштан дуруст нест. Ту бояд дӯстону ёварони худро нек бишносӣ, вақте ки шох дӯстро аз душман натавонад фарқ кунад, он нишони андешаи нек ва кордонии писандида нахоҳад буд.

Шарти аслии сарварӣ он аст, ки тобеони хурдтарини худро ҳам бишносӣ. Ту маро борҳо рӯ ба рӯи худ дидаӣ ва вазъи галаи аспону чарогоҳро аз ман пурсидаӣ. Ҳоло, ки ба пешвози ту бо мехру иштиёқ омадам, ту маро нашинохтӣ ва аз душмани бадандеши худ фарқ натавонистӣ кард.

Эй подшоҳи номвар, ман ҳамаи аспони галаи худро яқояк мешиносам, агар супориш диҳӣ, аспи лозимаро аз байни сад ҳазор аспи дигар шинохта, онро берун меорам.

Ман дар галабонӣ ба ақлу хирад така мекунам, намегузорам, аспе осебу зарар бинад, ту ҳам галаи худро дорӣ, ки он мардуми кишвар аст, ту ҳам галаи худро бо нишондоди ақлу хирад парвариш бикун.

Дар он мулку подшоҳӣ хатари фасоду харобӣ мавҷуд аст, ки чорасозии шох аз ғамхорӣ як чӯпон бар рамаи худ камтар бошад.

Эй сарвар, кай оху нолаи мардуми мазлуму адолатхоҳро мешунавӣ, ки дар айшу тараб ҳастӣ ва саропардаи қасри ту ба осмон расидааст ва садои касе бар гӯши ту намерасад.

Ту дар ҷое бихоб, ки садои мардум ба гӯшат дарояд ва агар адолатхоҳе садо диҳад, онро бишнавӣ.

Шояд ӯ аз золимоне, ки дар даври ту ҳастанд, нолиш мекунад, бидон, чавре, ки атрофиёни ту мекунанд, ба номи ту пайванд дорад ва он чаври худи ту ҳам ҳисоб мешавад».

Агар сағ домани раҳгузареро дарида бошад айби сағ нест, айби соҳиби ӯст, ки сағро даррандахӯй тарбият кардааст.

Саъдиё, имрӯз дар сухан далеру бошучоат ҳастӣ, холо, ки теги сухан (яъне қалам) ба дасти туст, фатҳу нусрате бикун.

Ҳар чӣ аз сухани ҳақ медонӣ, бигӯ, ки сухани ҳақ беҳтар аст, гуфта шавад, охир, ту ба ғаразу тамаъ сухан намегӯӣ ва мақсади ришваситониву худнамоӣ ва фиребандагӣ надорӣ.

Агар ба умеди чизе сухан мегӯӣ, беҳтар он аст, ки дафтари ашъори худро аз суханҳои пурҳикмат ҳолӣ бисозӣ, зеро тамаъкориву ҳикматандешӣ бо ҳам як чо наоянд, пас хирсу тамаъро аз худ дур намо ва ҳолисона ҳар чӣ аз ҳикмати рӯзгор медонӣ, бигӯӣ.

Ғоида:

Подшоҳ масъули кишвар аст, чунонки ҷӯпон масъули рама мебошад. Ҳамин гуна масъулиятро ҳамаи сарварон аз оила то мақомоти кишварӣ бар уҳда доранд, сарварӣ он нест, ки аз тобеони худ барканор ва машғули айшу нӯш ва афзудани сарвати хонаводагии худ бошӣ.

Ҳикоят

Хабар ёфт гарданкаше дар Ироқ,
Ки мегуфт мискине аз зери тоқ:
«Ту ҳам бар даре ҳастӣ уммедвор,
Пас, уммеди бардарнишинон барор.
Нахоҳӣ, ки бошад дилат дардманд,
Дили дардмандон баровар зи банд.
Парешонии хотири додхоҳ,
Барандозад аз мамлакат подшоҳ.
Ту хуфта хунук дар ҳарам нимрӯз,
Ғариб аз бурун гӯ: «Ба гармо бисӯз».
Ситонандаи доди он кас Худост,
Ки натвонад аз подшаҳ дод хост.

Луғот:

Гарданкаш – қудратманд, тавоно, сарватманд

Ток – айвон, равок
Бардарнишинон - хочатмандон
Барандохтан – берун андохтан, дур кардан
Хунук – осуда, хуш, фориғбол
Ситонанда – гиранда
Дод – адолат, инсоф

Марди қудратманде дар Ироқ мезист. Рӯзе ӯ шунид,
ки бенавое дар зери айвони қасри ӯ чунин мегуфт:

«Ту ҳам аз дари раҳмати Худо умедвор ҳастӣ, пас, умеди
ҳочатмандони бар дари ту омадаро бароварда гардон.
Ҳоҳӣ, ки дили ту гирифтори ғаму ғусса набошад, дили
онҳоеро, ки бар мусибат гирифтोरанд, шод намо. Ғаму
андӯҳ ва шикваи мазлумони адолатҷӯ боиси завол ва аз
мамлакат дур шудани подшоҳ хоҳад гардид. Ту нимрӯзӣ
дар хонаи худ осудаву бофароғат хуфтаӣ ва ғариби бечора-
ро, ки дар берун аст, оё мегӯӣ, ки «Дар гармо сӯхтан гир!».

Он кас, ки аз подшоҳ адолату инсофро дар кори худ
натавонад пайдо кунад, бидон, ки додситони ӯ Худост ва ӯ
ба доди мазлумон хоҳад расид.

Ғоида:

Дар фароғату неъмат ва дар фароҳдастӣ аҳволи мис-
кинону бечорагонро аз ёд мабар. Онҳо доди худро ба
даргоҳи Худо арз мекунанд, ки ӯ додситони хеле боадолат
аст.

Ҳикоят

Яке аз бузургони аҳли тамиз,
Ҳикоят кунад з-Ибни Абдулазиз.
Ки будаш нигине дар ангуштарӣ,
Фурӯ монда дар қиматаш чавҳарӣ.
Ба шаб гуфтӣ аз чирми гетифурӯз,
Даре буд дар рӯшаной чу рӯз.

Қазоро даромад яке хушксол,
 Ки шуд бадри симои мардум ҳилол.
 Чу дар мардум орому қувват надид,
 Худ осуда будан мурувват надид.
 Чу бинад касе заҳр дар коми халқ,
 Каяш бигзарад оби нӯшин ба халқ?
 Бифармуду бифрӯхтандаш ба сим,
 Ки раҳм омадаш бар ғарибу ятим.
 Ба як ҳафта нақдаш ба тороч дод,
 Ба дарвешу мискину мухточ дод.
 Фитоданд дар вай маломаткунон,
 Ки дигар ба дастат наёяд чунон.
 Шунидам, ки мегуфту борони дамъ
 Фурӯ медавидаш ба ораз чу шамъ.
 Ки зишт аст пироя бар шахриёр,
 Дили шахре аз нотавонӣ фигур.
 Маро шояд ангуштарӣ бенигин,
 Нашояд дили халқе андӯҳгин.
 Хунук он, ки осоиши марду зан
 Гузинад бар ороиши хештан.
 Накарданд рағбат ҳунарпарварон,
 Ба шодии хеш аз ғами дигарон.

Луғот:

Аҳли тамиз – аҳли донишу маърифат
 Ибни Абдулазиз – манзур Умар ибни Абдулазиз аст, халифани
 умавӣ, ки дар адолату пархезгорӣ машҳур буд.
 Чавҳарӣ – гавҳаршинос, гавҳарфурӯш
 Ҷирми гетифурӯз – офтоб
 Дамъ – ашк, оби дида
 Пироя – ороиш, зевар
 Фигор – озурда, мачрӯҳ
 Хунук – хушо, эй хуш
 Ҳунарпарварон – дар ин ҷо ба маънои хирадмандон, дурандешон
 аст.

Яке аз бузургони донишу маърифат аз зиндагии Умар ибни Абдулазиз чунин ҳикоят мекард:

«Дар нигини ангуштарии подшоҳ санги гаронбаҳое мавҷуд буд, ки арзиши ҳақиқии онро гавҳаршиносон ҳам ба душворӣ муайян мекарданд.

Он гавҳар дар шаб монанди офтоб медурахшид ва чунон падидор мешуд, ки назди касон даричаеро аз рӯз боз кардаанд.

Ба ҳукми тақдир хушксолии сангине омад ва мардум аз гуруснагӣ ва ғаму андӯҳ монанди моҳи нав лоғару камнур шуданд.

Умар ибни Абдулазиз нигоҳ кард, ки мардум осудагӣ ва саломатии чисмро аз даст медиханд, бо фароғату айш зиндагӣ карданро барои худ муносиб надонист.

Чун каси оқил бубинад, ки мардум талхкму бадбахт хастанд, чӣ гуна оби ширин аз ҳалқи ӯ мегузарад.

Ҷӯро бар ҳоли ғарибону ятимон ва бенавоён раҳм омад ва фармуд, ки ангуштарии беназирашро бифурӯшанд.

Пули онро дар давоми як ҳафта ба бенавоёну муҳтоҷон бидод ва он нақдина ба поён омад.

Нафароне бо афсӯсу дарег бар ӯ мегуфтанд, ки: «Коре нодуруст кардӣ ва дигар чунин ангуштариро наметавонӣ ба даст биёри».

Шунидам, ки аз чашмони Ибни Абдулазиз борони ашк қорӣ мешуд ва мегуфт:

«Дили мардуми кишвар аз ғаму ташвиш озурдаву маҷрӯҳ аст, дар инчунин вазъият зевару ороиш барои подшоҳ писандида нест.

Имкон дорад, ки ангуштари ман содаву бенигин бошад, аммо шоиста набошад, ки дили мардумонро ғамзадаву андӯхгин бубинам».

Эй хуш, он чавонмарде, ки осудагии мардону занони дигарро аз осоишу ороиши худ муҳимтар медонад.

Ҳаргиз хирадмандони ояндабин бар он шавқу рағбат

зоҳир накардаанд, ки аз ғаму андӯҳи дигарон шодмониву нишот дошта бошанд.

Фоида:

Гавҳари одамият аз гавҳару алмоси ороишӣ арзиш-мандтар аст. Онҳое, ки дӯст доранд зоҳири хешро оро-иш бидиҳанд, аз зинати ботини худ, ки меҳру шафқат ба инсонҳои дигар аст, ғафлат накунанд.

Ҳикоят

Шунидам, ки бигрист султони Рум
Бари некмарде зи аҳли улум,
Ки: «Поёбам аз дасти душман намонд,
Ќуз ин қалъа дар шаҳр бо ман намонд.
Басе чаҳд кардам, ки фарзанди ман
Пас аз ман бувад сарвари анҷуман.
Кунун душмани бадғуҳар даст ёфт,
Сари дасти мардиву чаҳдам битофт.
Ќӣ тадбир созам, ҷӣ дармон кунам?
Ки аз ғам бифарсуд ҷон дар танам».
Бигуфт: «Эй бародар, ғами хеш х(в)ар,
Ки аз умр беҳтар шуду бештар.
Туро ин қадар то бимонӣ, бас аст,
Ќу рафтӣ, чаҳон ҷои дигар кас аст.
Агар хушманд асту гар беҳирад,
Ғами ӯ махӯр, к-ӯ ғами худ хӯрад.
Машаққат наярзад чаҳон доштан,
Гирифтани ба шамшеру бигзоштан.
Бад-ин панҷрӯза иқомат маноз,
Ба андеша тадбири рафтани бисоз.
Киро донӣ аз хусравони Аҷам,
Зи аҳди Фаридуну Заҳҳоку Ќам,
Ки бар тахту мулкаш наёмад завол,

Намонад ба ҷуз мулки Эзад таол.
 Киро ҷовидон мондан уммед монд,
 Чу касро набинӣ, ки ҷовид монд?!
 Киро симу зар монаду ганчу мол,
 Пас аз вай ба чанде шавад поймол.
 В-аз он кас, ки хайре бимонад равон,
 Дамодам расад раҳматаш бар равон.
 Бузурге, к-аз ӯ номи неқӯ намонд,
 Тавон гуфт бо аҳли дил, к-ӯ намонд.
 Ало, то дарахти карам парварӣ,
 Гар уммедворӣ, к-аз ӯ бар х(в)арӣ.
 Карам кун, ки фардо, ки девон ниҳанд,
 Манозил ба микдори эҳсон диҳанд.
 Якеро, ки саъйи қадам пештар,
 Ба даргоҳи Ҳақ манзалат бештар.
 Яке бозпас хоину шармсор,
 Битарсад ҳаме марди нокардакор.
 Биҳил, то ба дандон газад пушти даст,
 Танӯре чунин гарму ноне набаст.
 Бидонӣ, гаҳи ғалла бардоштан,
 Ки сустӣ бувад тухм нокоштан.

Луғот:

Султони Рум – подшоҳи Византия (Руми Шарқӣ)
 Поёб – тобу тоқат, муқобилаву муқовимат
 Чаҳд кардан – саъю кӯшиш кардан
 Даст ёфтан – ғолиб гаштан, зафар ёфтан
 Фарсудан – сустӣ ёфтан, нотавон гаштан
 Эзад таол – Худои таоло, Худои олимартаба
 Хайре равон – садақаи ҷория, кори хайре, ки ҳамеша боқӣ мемонад.
 Дамодам – доимӣ, пайдарпай, ҳар лаҳза
 Аҳли дил – соҳибдил, огоҳдил
 Ало – бидон ва огоҳ бош.
 Девон – номаи аъмол, дафтари ҳисоб
 Манозил – манзалат, мақому мартаба
 Бозпас – бозпасанда, ақибмонда

Шунидам, ки подшоҳи Рум дар назди некмарди донишманде бо ҳасрат гиря мекард, ки: «Аз дасти душман тобу тоқат надорам, душман кишвари маро забт кард ва ғайри ҳамин қалъа чизе дар ихтиёри ман боқӣ намонд.

Бисёр саъю кӯшиш кардам, ки баъди ман фарзандам сарвари ин мамлакат бошад.

Акнун душмани бадасл бар ману ин кишвар ғолиб омад ва панҷаи мардонавигу зӯри маро заифу очиз кард.

Ҳоло намедонам, чӣ илоҷе созам ва ин дарди ҷонсӯзро чӣ гуна дармоне ёбам, ки аз ғам ҷони ман нотавон гаштааст?!»

Он некмарди донишманд чунин ҷавоб дод: «Эй бародар, зиёд ғамгин набош. Ту ғами худро бихӯр, ки аз умри азизат беҳтарину бештарини он гузаштааст.

Барои ту ҳамин миқдоре аз мулку сарват, ки дорӣ, то охири умрат басанда аст, чу аз ин ҷаҳон меравӣ, ҳар чӣ дорӣ, боқӣ хоҳӣ гузошт ва моли дигарон хоҳад шуд.

Агар фарзанди ту хирадманду доно аст ё, баръакс, нодону беҳирад, беҳуда ғами ӯ махӯр, хатман ӯ ғами худро хоҳад хӯрд.

Ин ҷаҳон он қадар арзиш надорад, ки барои соҳиб шудан бар он азобу машаққат кашӣ, онро бо зӯри шамшер биғириву барои дигарон биғузорӣ.

Бар ин зиндагии кӯтоҳ нозу ифтихор макун, беҳтар он аст, ки бо ақлу андеша асбоби сафари ҷовидонаро омода созӣ.

Аз подшоҳони бузурги Аҷам баргирифта аз замони Фаридуну Заҳҳоку Ҷамшед то имрӯз киро медонӣ, ки подшоҳиаш завол наёфт, танҳо мулку подшоҳии Худои тало ҷовидонӣ аст.

Киро медонӣ, ки баъди ин орзуи ҷовидон монданро дар дил бипарварад, дар ҳоле ки касе дар мулки дунё ҷовидонӣ нест.

Агар аз ҳар касе симу зар ва ганҷинаву мол боқӣ бимо-

над, ба андак замоне парокандаву поймол мегардад.

Аммо аз он кас, ки корҳои хайр ва амалҳои нек ба ме-
рос монад, ҳар лаҳза файзу раҳмати он бар ӯ хоҳад расид.
Некӣ монанди дарёи раҳмат аст, ки ҳамеша ҷорист.

Шахси бузурге, ки аз ӯ номи нек боқӣ намонад, гуфтан
мумкин аст, ки нишоне аз ӯ намонд ва бо марги ӯ ҳама ба
фаромӯшӣ бирафт, ки инро соҳибдилон хуб медонанд.

Эй азиз, бидон ва огоҳ бош, саъй кун, дарахти некиву
лутфро парвариш бикунӣ, агар умед дошта бошӣ, ки аз ме-
ваи ширини он баҳравар гардӣ.

Ҳиммату накӯкорӣ ба ҷой овар, ки рӯзи ҳисоб ба қадри
лутфу эҳсон ва хайру некӯии худ мартаба хоҳӣ ёфт.

Ҳар кӣ дар ин роҳ пештар саъю кӯшиш кардааст, ба
даргоҳи Худованд қадру манзалати бештар дарёфт меку-
над.

Хиёнатпешагону бадкорон дар ақиб шармандаву
хичил мемонанд ва он рӯз мардони беамал аз фарҷоми
кори худ саҳт метарсанд.

Онҳоро ба ҳолашон бигузор, бигзор, изҳори
пушаймонӣ кунанд ва афсӯс бихӯранд, ки имкони некӯкорӣ
муҳайё буд, аммо некӣ накарданд ва фурсати мусоидро аз
даст доданд.

Вақте ки дар тирамоҳ ҳосили ғалларо ҷамъ мекунанд,
хоҳӣ донист, дар фасли кишт сустӣ қардан ва тухме нааф-
шондан одамро дастхоли ва хайрону парешон мегузорад».

Фоида:

Ин дунё монанди киштзор аст. Ҳар кӣ тухме бар
он кошт, ҳосилашро хоҳад гирифт. Саъй бояд қард, ки
донаҳои асил ва сара кошта шаванд, то ҳосили дилхоҳ ба
даст ояд.

Ҳикоят

Хирадманд марде дар ақсои Шом,
Гирифт аз чаҳон кунчи ғоре мақом.
Ба сабраш дар он кунчи торикҷой,
Ба ганчи қаноат фуру рафта пой.
Шунидам, ки номаш Худодӯст буд,
Малаксирате одамипӯст буд.
Бузургон ниҳоданд сар бар дараш,
Ки дарменаёмад ба дарҳо сараш.
Таманно кунад орифи покбоз
Ба дарюза аз ҳештан тарки оз.
Чу ҳар соаташ нафс гӯяд: «Бидех»,
Ба хорӣ бигардонадаш деҳ ба деҳ.
Дар он марз, к-ин пири хушёр буд,
Яке марзбони ситамкор буд.
Ки ҳар нотавонро, ки дарёфтӣ,
Ба сарпанчагӣ панча бартофтӣ.
Чаҳонсӯзу бераҳмату хиракуш,
Зи талхиш рӯи чаҳоне туруш.
Гурӯҳе бирафтанд аз он зулму ор,
Бибурданд номи бадаш дар диёр.
Гурӯҳе бимонданд мискину реш,
Паси чарха нафрин гирифтанд пеш.
Яди зулм ҷоёе, ки гардад дароз,
Набинӣ лаби мардум аз ханда боз.
Ба дидори шайх омадӣ гоҳ-гоҳ,
Худодӯст бар вай накардӣ нигоҳ.
Малик навбате гуфташ: «Эй некбахт,
Ба нафрат зи ман дармакаш рӯй сахт.
Маро бо ту донӣ, сари дӯстист,
Туро душманӣ бо ман аз баҳри чист?
Гирифтам, ки солори кишвар наям,
Ба иззат зи дарвеш камтар наям?
Нагӯям, фазилат неҳам бар касе,

Чунон бош бо ман, ки бо ҳар касе».

Шунид ин суҳан обиди хушёр,

Барошuftу гуфт: «Эй малик, хуш дор,

Вучудат парешонии халқ аз ўст,

Надорам парешонии халқ дўст.

Ту бо он, ки ман дўстам, душманӣ,

Напиндорамат, дўстдори мани!

Чаро дўст дорам ба ботил манат,

Чу донам, ки дорад Худо душманат?!

Мадеҳ бўса бар дасти ман дўсвор,

Бирав, дўстдорони ман дўст дор.

Худодўстро гар бидарранд пўст,

Нахоҳад шудан душмани дўст дўст.

Аҷаб дорам аз хоби он сангдил,

Ки халқе бихусбанд аз ў тангдил».

Луғот:

Ақсои Шом – ҷойҳои дурдасти Шом, дургарин гӯшаҳои Шом

Малаксират – фариштахислат, фариштаҳӯ

Дарюза – гадоӣ

Оз – хирс, баднафсӣ

Марз – кишвар, вилоят

Марзбон – сарҳадбон, дар ин ҳикоят ба маънои сарвари кишвар.

Сарпанчагӣ – зӯру ситам

Чарха – чархи ресандагӣ

Яди зулм – дасти зулму ситам

Сари дўстӣ – нияти дўстӣ, мақсади дўстӣ

Гирифтан – фарз кардан, пиндоштан

Фазилат ниҳодан – афзал доништан, беҳтар шуморидан

Хуш дор – хушёр бош, тавачҷух бикун.

Хиракуш – золим, ситамгар

Марди хирадманде дар яке аз гӯшаҳои дурдасти Шом гореро маскан гирифта буд.

Вай аз сабр дар он кунҷи торик беҳтарин ганҷинаро дарёфта буд, ки он ганҷи қаноат аст.

Шунидам, ки он мард «Худодўст» ном дошт. Гумон

мекардӣ, ки фариштаест дар сурати одамизод.

Бузургону бузургзодагони зиёде иродат ба даргоҳи ӯ доштанд ва ба зиёраташ меомаданд. Сабаб он буд, ки ӯ сабру қаноат ихтиёр карда, ҳаргиз ба даргоҳи касе бо талабу хоҳише намерафт. Орифони покдил барои шикастани хирс ва мағлуб кардани деви нафс гадоиро пеш мегиранд, то ки аз хушомаду тамаллуқ дур бошанд.

Ҳар лаҳзае, ки ин нафси саркаш онҳоро тангдил созад ва гӯяд, ки «чизе бидех», орифони покдил ӯро деҳ ба деҳу иқлим ба иқлим саргашта месозанд, то ки аз тамаъҷӯӣ пушаймон гардад.

Дар он вилояте, ки он пири равшандил зиндагӣ мекард, ҳокиме золим ҳукмфармоӣ дошт, ки агар инсони нотавону бечораро дучор мешуд, ба зӯру ситам ва ночавонмардиву зулм ӯро хонахароб мекард.

Он ҳоким ба он андоза чаҳонсӯзиву бераҳмӣ ва бегуноҳкушӣ мекард, ки аз бедодгарии ӯ аҳли чаҳон ба танг омада буданд.

Баҳше аз аҳли он диёр аз бисёрии ҷабру ситам, баҳше дигар аз рӯи ору номус он вилоятро тарк карда, бадномии бадкориҳои он золиму ба диёрҳои дигар мебурданд.

Гурӯҳи дигар, ки тавони сафар надоштанд, бо афтодагиву дили реш-реш дар ватани худ бозмемонданд ва дар паси чархҳои ресандагии хеш нолаву фиғонкунон ӯро нафрин мекарданд.

Дар ҳар ҷое, ки дасти зулму ситам пурзӯр шуд, шодию нишот аз байн меравад ва лабҳои мардум ба табассум боз намешавад.

Он ҳокими золим гоҳ-гоҳе ба зиёрати Худодӯст меомад ва эҳтироми худро ба ин шайхи покдил арз мекард, аммо Худодӯст бар ӯ илтифоте надошт.

Боре он ҳоким ба Худодӯст гуфт: «Эй шайхи босаодат, ту бо номехрубонӣ ва нафрат рӯятро аз ман бозмагардон. Медонӣ, ки ман туро сидқан дӯст медорам ва иродат

дорам, чаро ту аз ман рӯй гардондай, аз баҳри чӣ бо ман душманӣ дорӣ?!

Фарз кардем, ки ман ҳокими кишвар нестам, лекин чаро иззату эҳтироми як дарвешӣ бечораҳолро надорам. Ту бо дарвешон меҳрубон ҳастӣ, аммо аз вучуди ман нороҳат мегардӣ!

Ман хоҳони он нестам, ки маро аз дигарон бехтару болотар гузорӣ, танҳо як илтимос дорам, бо ман ҳам мисли дигарон муомилаи хуш дошта бошӣ».

Он обиди хушёр чун ин суҳанҳоро шунид, ошуфтаҳол шуд ва гуфт: «Эй малик, хушёр ва огоҳ бош, ки вучуди ту боиси парешонӣ ва ғаму кулфати мардумон аст, ман парешонҳолӣ ва ноумедии одамонро хоҳон нестам.

Ту бо онҳое, ки дӯсти ман ҳастанд, душманӣ дорӣ, модом ки бо дӯстони ман душманӣ дорӣ, ҳаргиз гумон намеравад, ки дӯстдори ман бошӣ!

Чаро беҳуда дӯст дорам ва бо чашми меҳр сӯят нигоҳ кунам, ман хуб медонам, ки Худо золимонро дӯст намедорад.

Ҳамчу дӯсти мухлис ба дастони ман бўса мадеҳ, бехтар он аст, ки дӯстони маро дӯст дорӣ ва бар онҳо раҳму шафқат намоӣ.

Худодӯстро ҳар қадар ранҷу азият кунанд ва ҳатто пӯсти ӯро аз танаш берун ҳам оранд, ҳаргиз дӯстдори душмани дӯсти худ нахоҳад шуд.

Ман дар тааҷҷуб ҳастам, ки ин бераҳмони сангдил чӣ гуна метавонанд бо роҳат хоб кунанд, дар ҳоле ки халқи бисёре аз дасти онҳо ғамзадаву тангдил ҳастанд».

Ғоид:

Ба хоҳири манфиати шахсӣ дӯстони худро фаромӯш кардан ва аз ғаму кулфати онҳо парво надоштан нишони ҷавонмардӣ нест. Ғайр аз душмани ошкоро душманони дӯстонат ва дӯстони душманонат ҳам бо ту дӯст нахоҳанд шуд.

Ҳикоят

Чунон қаҳтсоле шуд андар Димишқ,
Ки ёрон фаромӯш карданд ишқ.
Чунон осмон бар замин шуд бахил,
Ки лаб тар накарданд заръу нахил.
Бихӯшид сарчашмаҳои қадим,
Намонд об чуз оби чашми ятим.
Набудӣ ба чуз охи бевазана,
Агар баршудӣ дуде аз равзана.
Чу дарвеш бебарг дидам дарахт,
Қавибозувон сусту дармонда сахт.
На дар қӯҳ сабзӣ, на дар боғ шах,
Малах бӯстон хӯрда, мардум малах.
Дар он ҳол пеш омадам дӯсте,
Аз ӯ монда бар устухон пӯсте.
В-агарчи ба мукнат қавихол буд,
Худованди чоҳу зару мол буд.
Бад-ӯ гуфтам: «Эй ёри покизаҳӯй,
Чӣ дармондагӣ пешат омад, бигӯй».
Биғуррид бар ман, ки: «Ақлат кучост,
Чу дониву пурсӣ, суолат хатост?!
Набинӣ, ки сахтӣ ба ғоят расид,
Машаққат ба ҳадди ниҳоят расид.
На борон ҳамеояд аз осмон,
На бармеравад дуди фарёдхон».
Бад-ӯ гуфтам: «Охир, туро бок нест,
Кушад заҳр ҷоӣе, ки тарёк нест.
Гар аз нестӣ дигаре шуд ҳалок,
Туро ҳаст, батро зи тӯфон чӣ бок?»
Нигаҳ кард ранҷида дар ман фақеҳ,
Нигаҳ кардани олим андар сафех,
Ки: «Мард арчи бар соҳил аст, эй рафиқ,
Наёсояду дӯстонаш ғариқ.
Ман аз бенавой наям рӯйзард,

Фами бенавоён рухам зард кард.
Наҳоҳад, ки бинад хирадманд реш
На бар узви мардум, на бар узви хеш.
Яке аввал аз тандурустон манам,
Ки реше бубинам, биларзад танам.
Мунағғас бувад айши он тандуруст,
Ки бошад ба паҳлуи бемори суст.
Чу бинам, ки дарвеши мискин нах(в)ард,
Ба ком андарам лукма заҳр асту дард.
Якero ба зиндон дараш дӯстон,
Кучо монадаш айш дар бӯстон?!

Луғот:

Қаҳт – хушксол, ноёбии ғалла, гуруснагӣ
Димишқ – номи шаҳр, пойтахти Сурия
Заръ – зироат, кишт
Нахил – дарахти хурмо
Бихӯшид – хушк шуд, бихушкид
Бebарг – мискин, тиждаст, дастхолоӣ
Шах – шоҳаи дарахт
Мукнат – боигарӣ, сарват, молу мулк
Худованд – соҳиб, молик
Тарёк – позаҳр, доруи зидди заҳр
Бат – мурғобӣ
Фақеҳ – олим, донишманди фикҳ
Реш – чароҳат, захм
Мунағғас – хира, ногувор

Соле дар Димишқ қаҳтӣ омад ва мардум чунон дар азо-бу машаққат гирифтавор шуданд, ки ҳатто ишқу меҳрубонӣ ва бо ҳам салом карданро аз ёд бароварданд.

Осмон дар нисбати замин бахилӣ карда, бороне намеовард. Киштзорҳову дарахтон аз беобӣ пажмурда мегаштанд.

Чашмаҳое, ки дар ин иқлим буд, хушк шуданд ва танҳо обе, ки боқӣ монд, оби чашми ятимон буд.

Мардум чизе надоштанд, ки дар оташдони худ бипазанд, дуде, ки аз равзани хонаҳо берун мешуд, дуди оддӣ

набуд, он дуди оҳи бевазанҳову ятимон буд.

Дарахтон ҳам монанди дарвешони мискин бенавову дастхолӣ (яъне бемева) буданд, аз ноилоҷӣ паҳлавонони қавидаст низ сусту дармонда гардиданд.

На дар кӯҳ сабзае мерӯид, на дар боғ шоҳае гул мекард, киштзорҳоро малах хӯрда буд ва мардуми бечора аз ноилоҷӣ малах мехӯрданд.

Дар чунин вазъи фоҷиабор яке аз дӯстони деринаам пеши ман омад. Дидам, ки аз беҳолӣ пӯсти ӯ бар устухонаш часпидааст.

Медонистам, ки ӯ сарватманд ва соҳиби мақому мансаб ва молу мулки бисёр аст. Ба ӯ гуфтам: «Эй дӯсти покизаахлоқ, бар сари ту чӣ мушкилӣ омад, ки бар ин ҳол афтодай, сабабашро бар ман бигӯй?!».

Ӯ бо норозигӣ бар ман бигуфт: «Ақли ту кучо шуд, наҳод ин вазъи кишварро дидаю доништа чунин саволе диҳӣ, вақте худ медониву мепурсӣ, бидон, ки чунин савол пеш овардан кори оқилон нест! Намебинӣ, сахтию машаққат ба дараҷаи олии худ расид, ки бештар аз он тасаввурношуданист.

На аз осмон бороне меояд, на оҳи дили бечорагон бар осмон мерасад».

Ба ӯ гуфтам: «Охир, аз ин ҳама азобу сахтӣ тарсе барои ту нест, заҳр одамонеро мекушад, ки позаҳре надошта бошанд.

Дигарон аз нестиву гуруснагӣ ҳалок мешаванд, ту, ки доро мебошӣ, чӣ тарсе дорӣ, чунонки ҳар қадар борону тӯфон зиёд гардад, мурғобӣ аз он биме надорад».

Он марди донишманд бар ман бо хотири ранҷида нигоҳ кард, нигоҳи ӯ ба гунае буд, ки шахси олим бо тааҷҷуб ба марди аблаҳу нодоне чашм медӯзад.

Баъд гуфт: «Эй рафиқи азиз, марди асил ҳамон аст, ки агарчи дар соҳил оромиш дорад, аз дидани дӯстони худ, ки ғарқ мешаванд, набояд бепарво бошад.

Ман аз камбағалию бечорагӣ чунин харобу лоғар ва рӯйзард нагаштаам, балки ғаму ташвиши ятимону бенавоён ранги рӯи маро зард кардааст.

Инсони хирадманд он аст, ки захму чароҳатеро, ки бар худ раво намедорад, бар тани дигарон низ писандида надонад.

Яке аз он тандурустон ман ҳастам, ки чун захмеро бар чисми касе ё дили бенавое мебинам, танам аз ғаму ғусса ба ларза медарояд.

Айши он инсони тандурусте, ки дар пахлуи ӯ бемори сусту заиф оху нола мекунад, ҳамеша хираву ногувор аст.

Вақте мебинам, ки дарвешони мискин луқмаи ноне барои хӯрдан надоранд, луқмаи таоме, ки ба даҳон андохтаам, монанди захр ва дард талху чонкоҳ мегардад.

Он якеро, ки дӯстонаш дар зиндон ҳастанд, орзуо хаваси айшу ишрат дар боғу бӯстон боқӣ нахоҳад монд».

Ғоида:

Инсонҳои рӯи замин, чи бечораю чи сарватманд, аз як падару модар ҳастанд, ҳама одамизода мебошанд. Пас, инсони комил он аст, ки аз ғаму кулфати дигарон бепарво набошад, ҳамдилӣ ва ҳамдарди ро бо ятимону бечорагон ҳаргиз фаромӯш насозад.

Ҳикоят

Шабе дуди халқ оташе барфурӯхт,
Шунидам, ки Бағдод нима бисӯхт.
Яке шукр гуфт андар он хоку дуд,
Ки: «Дӯкони моро газанде набуд».
Ҷаҳондидае гуфташ: «Эй булҳавас,
Туро худ ғами хештан буду бас.
Писандӣ, ки шаҳре бисӯзад ба нор,
Агарчи сароят бувад бар канор».

Ба чуз сангдил нокунад меъда танг,
Чу бинад касон бар шикам баста санг.
Тавонгар худ он лукма чун мехӯрад,
Чу бинад, ки дарвеш хун мехӯрад?!
Магӯ, тандуруст аст ранчурдор,
Ки мепечад аз ғусса ранчурвор.
Тунукдил, чу ёрон ба манзил расанд,
Нахусбад, ки вомондагон аз пасанд.
Дили подшоҳон шавад боркаш,
Чу бинанд дар гил хари хоркаш.
Агар дар сарои саодат кас аст,
Зи гуфтори Саъдӣ-ш ҳарфе бас аст.
Ҳаминат басандаст, агар бишнавай,
Ки гар хор корӣ, суман надравӣ.

Луғот:

Дуди халқ – яъне дуди оҳи халқ
Газанд – зарар, зиён
Нор – оташ, аланга
Ранчурдор – бемордор, ниғаҳбини бемор
Тунукдил – нармдил, ҳассос
Боркаш – андӯхгин, кашандаи бори ғам

Шабе дар Бағдод сӯхтор ба амал омад. Он сӯхтори оддӣ набуд, оташсӯзиё буд, ки он аз дуди дили мардуми мазлум афрӯхта гардид, яъне мардум аз зулм ба дод омада буданд ва он шаб ними Бағдод бисӯхт.

Марде бар он дуду оташ нигоҳ мекарду шукр мегуфт, ки бар дӯкони ӯ зарар нарасидааст ва аз офат эмин мондааст.

Марди ҷаҳондидае ӯро сарзаниш кард ва гуфт: «Эй ҳаваспарвар, ту дар ғами дӯкони худ ва осоиши ҳештан ҳастӣ, барои ту писандида аст, ки тамоми шаҳр дар оташ сӯхта, манзили ту дар канор бимонад ва зараре бар он нарасад.

Мардуми бечораву бенаво аз ниҳояти гуруснагӣ ба шиками худ санг бастаанд, аммо сангдилони танапарвар меъдаро аз таом пур кардаанд.

Сарватмандони фориғдил чӣ гуна таом мехӯранд ва
луқма аз гулӯяшон мегузарад, дар ҳоле ки дарвешони бе-
наво аз ғаму ғусса хуни дил мехӯранд.

Нигоҳбони беморро солиму тандуруст гумон макун,
ки ӯ ҳам баробари бемор аз ғаму дард ба худ мепечад.

Ҳарчанд ёру дӯстони марди меҳрубону нармдил кайҳо
ба манзили худ расидаанд, ўро хоб намебарад, зеро медо-
над, ки ҳоло дар пас ақибмондагоне ҳастанд, ки бояд ба
манзил расанд.

Вақте хоркаши бечораро афтодаву забун мебинанд,
дили подшоҳони раҳмдилу раҳмпарвар аз ғаму андӯҳ лаб-
рез мешавад.

Агар дар ин манзили босаодат каси соҳибдиле ҳаст,
барои ӯ як ишорати зарифона ва як сухане аз гуфтаҳои
Саъдӣ кифоя аст, ки панд бигирад.

Суханҳои маро агар бо гӯши дил бишнаваӣ, барои ту
ҳамин панди ман басанда аст:

«Агар хор бикорӣ, бар ивази он гул нахоҳӣ чид».

Ғоида:

Ин ҷаҳон монанди киштиест дар укёнузи бузург, ки
ҳамаи мардумон дар дохили он ҳастанд, агар офате ра-
сид, бар ҳама таъсир хоҳад гузошт. Агар дар ислоҳи он
накӯшад, оқибат ин кишти дар сӯхтор ё офати дигар нобуд
мешавад. Пас, дар анҷоми корҳои нек кӯшо бояд буд, ки
файзаш ба ҳамагон бирасад.

Ҳикоят

Ҳикоят кунанд аз яке неқмард,
Ки иқроми Ҳачҷочи Юсуф нақард.
Ба сарҳанги девон ниғаҳ қард тез,
Ки наъташ бияндозу реғаш бирез.
Чу ҳуҷҷат намонад ҷафочӯйро,
Ба пархош дарҳам кашад рӯйро.

Бихандиду бигрист марди Худой,
 Ачаб дошт сангиндили тирарой.
 Чу дидаш, ки хандиду дигар гирист,
 Бипурсид, к-: «Ин хандаву гирия чист?»
 Бигуфто: «Ҳамегиям аз рӯзгор,
 Ки тифлони бечора дорам чаҳор.
 Ҳамехандам аз лутфи Яздони пок,
 Ки мазлум рафтам, на золим ба хок».
 Писар гуфташ: «Эй номвар шаҳриёр,
 Яке даст аз ин марди сӯфӣ бидор.
 Ки халқе бар ӯ рӯй доранду пушт,
 На рой аст халқе ба якбор кушт.
 Бузургиву афву карам пеша кун,
 Зи хурдону атфолаш андеша кун».
 Шунидам, ки нашниду хунаш бирехт,
 Зи фармони довар кӣ донад гурехт?!
 Бузурге дар он фикрат он шаб бихуфт.
 Ба хоб андараш диду пурсиду гуфт:
 «Даме беш бар ман сиёсат наронд,
 Укубат бар ӯ то қиёмат бимонд.
 Нахуфтаст мазлум, аз оҳаш битарс,
 Зи дуди дили субҳгоҳаш битарс.
 Натарсӣ, ки покандаруне шабе,
 Барорад зи сӯзи чигар «ё Раб»-е.
 На иблис бад карду некӣ надид,
 Бари пок н-ояд зи тухми палид.

Луғот:

Ҳаҷҷоч ибни Юсуф – ҳокими Арабистону Ироқ дар давраи Умавиён, ки соли 95 ҳичрӣ вафот кардааст ва дар зулм машҳур аст.

Сарханг – сардори аскарони дарбор

Натъ – палоси чармин, ки дар рӯи он рег пошида, баъд гунаҳкоронро қатл мекарданд, суфраи қатл.

Хуччат – далел, санад

Пархош – чанг, қаҳру ситеза

Сиёсат рондан – азобу шиканча кардан, чазо додан
«Ё Раб» – эй Худо (ба фарёдам бирас!)
Бари пок – меваи тару тоза

Ҳикоят мекунамд, ки марди некному накӯкоре иззату икромии Ҳачҷоҷ ибни Юсуфро, ки ҳокими Бағдод буд, ба ҷой наовард.

Аз ин рафтори ӯ Ҳачҷоҷ ибни Юсуф нохушнуд шуд ва ба сардори аскарони дарбор фармон дод, ки палоси махсуси ҷаллодиро боз карда, рӯи он рег бирезанд ва он марди бегуноҳро қатл намоянд.

Одами золиму ҷафокор агарчи ҳеч хуччату далеле ба рои шиканҷаи одамон дар ихтиёр надорад, бо қаҳру ситеза ва ҷангҷӯӣ аз адолат рӯй мегардонад.

Он марди Худо аз ин фармони бедодгаронаи Ҳачҷоҷ ибни Юсуф ошuftаву ғамгин шуд ва дар оғоз аз ҷашмонаш ашк рехт, баъд бо табассум сар боло кард. Он ҳокими сангдили камхирад аз ин рафтори ӯ ба тааҷҷуб омад.

Чун нигоҳ кард, ки он марди некном мегиряду механдад, пурсид: «Сабаби хандаву гирияи ту дар чист?»

Гуфт: «Ман аз ин зиндагии фочиабор мегирям, ки ҷаҳор тифли бечораи ман ятим хоҳанд монд.

Хандаи ман аз боиси он аст, ки золим нестанд ва ба бистари хок ҳамчун ҷабрдида меравам, на ҳамчун золиму қотил».

Писари Ҳачҷоҷ гуфт: «Эй подшоҳи номвар, инсоф пеш гир ва аз қатли ин марди бегуноҳ даст бикаш.

Мардуми бисёре бар ӯ ихлосу иродат доранд ва ӯро пуштибонӣ мекунамд, кори оқилон набошад, ки мардуми зиёдро ба ғаму ғусса гирифта созанд.

Бузургвориву бахшиш ва лутфу меҳрубонӣ пеш гир ва аз фарзандони хурдсоли ӯ андеша бикун».

Вале Ҳачҷоҷ ин суханонро гӯш накард ва хуни он бегуноҳро бирехт, аммо бар сари худ гуноҳи азиме харид.

Кист, ки аз ҳукми илоҳӣ бо гурез халосӣ ёбад?!

Бузургмарде бо ин фикру андеша он марди некро дар хоб дид ва аз ӯ бипурсид ки: «Ҳоли ту чӣ гуна аст?»

Гуфт: «Ҳаҷҷоч ибни Юсуф ҳамагӣ чанд лаҳза маро азобу шиканча кард ва бо зӯриву зулм фармони худро амалӣ сохт, аммо азобу уқубат барои ӯ то қиёмат боқӣ хоҳанд монд.

Мардум аз ҷабру зулми ту натавонистааст, ки бихобад ва осудагӣ дарёбад, аз охи бечорагон битарс ва аз нолаҳои ҷонсӯзи субҳгоҳии онҳо барҳазар бош!

Оё наметарсӣ, ки марди солеҳу покдил дар дили шаб аз ҷону чигар оҳе бикашад ва бигӯяд: «Эй Худои бузург, ту ба фарёди ман бирас!»

Оё иблис набуд, ки бадкорӣ пеш гирифт ва бар ивази он ҳаргиз некие надид. Касе надидааст, ки аз тухмаи дарахти бадбӯӣ меваи тару тоза ба самар расад».

Ғоида:

Умри зулм кӯтоҳ аст, аммо барои золим бадномии ҷовидонӣ меорад ва меваи талхи зулуро золимон ва фарзандони онҳо хоҳанд чашид. Золимонро беҳтар аст, аз оташи оҳу нолаи бечорагон битарсанд, то хирмани умрашон насӯзад.

Ҳикоят

Яке панд меод фарзандро:
«Нигаҳ дор панди хирадмандро.
Макун ҷавр бар хурдакон, эй писар,
Ки як рӯзат афтад бузурге ба сар.
Наметарсӣ, эй гургаки камхирад,
Ки рӯзе палангет барҳам дарад.
Ба хурдӣ дарам зӯри сарпанча буд,
Дили зердастон зи ман ранча буд.

Бихӯрдам яке мушти зӯроварон,
Накардам дигар зӯр бар лоғарон.
Ало, то ба ғафлат нахуфтӣ, ки навм
Ҳаром аст бар чашми солори қавм.
Ғами зердастон бихӯр, зинҳор,
Битарс аз забардастии рӯзгор.
Насиҳат, ки холӣ бувад аз ғараз,
Чу доруи талх аст дафъи мараз».

Луғот:

Ниғаҳ дор – дар хотир нигоҳ дор, ба ёди худ бисупор.
Хурдакон – хурдон ва заифон
Ба хурдӣ дарам – дар хурдиам
Ранча – ранчдида, озурда
Нахуфтӣ – нахуспӣ, нахобӣ
Навм – хоб
Солори қавм – сардори халқ, пешво
Дафъи мараз – дур кардани беморӣ, илочи дард

Шахсе фарзанди худро насихат мекард, ки: «Панду андарзи хирадмандонро ҳамеша дар ёдат нигоҳ дор ва аз рӯи фармудаи онҳо амал бикун.

Бар онҳое, ки аз ту хурду заиф ҳастанд, ҳаргиз ҷабру ситам накун, ки як рӯзе ба дасти бузургу қавитаре аз худат гирифтор хоҳӣ омад.

Эй гургаки камхирад, оё аз он наметарсӣ, ки рӯзе ба чанголи паланге биафтӣ ва он паланг туро пора-пора гардонад?!

Дар ҷавонӣ бозувони қавию зӯр доштам ва зердастонамро ранчу озор меодам.

Рӯзе ба дасти зӯрмандони тавоно гирифтор шудам ва мушти обдоре аз онҳо хӯрдам, баъди он тавба кардам, ки заифонро озор намедиҳам.

Эй азиз, дар хоби ғафлат намонӣ, хушёр бош, ки хоби ғафлат бар ту, ки сарвари қавм ҳастӣ, ҳаром аст!

Ғами зердастону тобеони худро бихӯр ва аз забардастии рӯзгор ғофил набош, ки ин рӯзгори дерина нафарони зиёдеро дар имтиҳони душвори худ сарафкандаву шармсор кардааст.

Ин суханон насихати холисонае бар туст, бидон, ки насихати беғаразона одатан талх аст, аммо бисёр фоидабахш хоҳад буд, мисли он ки доруи талх беморро илоҷ мекунад ва дардро аз ҷисми ӯ дур месозад».

Ғоида:

Зӯру кудрати ҷавонӣ ва молу мансаб ҷашми ақли инсонҳоро хира месозад ва дар озуру ситами дигарон гуноҳе намебинанд ва гоҳо худро бар ин гуна рафтори нописандида ҳақдор медонанд. Аммо вақте дар ҷанголи паланги рӯзгор очизу нотавон мемонанд, баъд изҳори пушаймонӣ мекунанд. Ақлу хирадро дар ҳама ҳол пешвои худ бояд кард, махсусан дар замоне, ки кудрату тавоноӣ ва зӯри ҷавонӣ мевоҳад ақдро тобеи худ бисозад, онҳоро ба итоати ақл бояд даровард.

Ғикоят

Қизиларслон қалъае сахт дошт,
Ки гардан ба Алванд бармефарошт.
На андеша аз қас, на ҳоҷат ба ҳеч
Чу зулфи арӯсон раҳаш печ-печ.
Чунон нодир афтода дар равзае,
Ки бар лочувардитабақ байзае.
Шунидам, ки марде муборакхузур,
Ба наздики шоҳ омад аз роҳи дур.
Ғақоикшиносе, ҷаҳондидае,
Ғунарманде, офоқгардидае.
Бузурге, забоноваре, кордон,
Ғақиме, сухангӯи бисёрдон.

Қизил гуфт: «Чандин, ки гардидай,
 Чунин ҷои маҳкам дигар дидай?»
 Бихандид, к-: «Ин қалъае хуррам аст,
 Валекин напиндорамаш, маҳкам аст.
 На пеш аз ту гарданкашон доштанд,
 Даме чанд буданду бигзоштанд.
 На баъд аз ту шоҳони дигар баранд,
 Дарахти умеди туро бар х(в)аранд.
 Зи даврони мулки падар ёд кун,
 Дил аз банди андеша озод кун.
 Чунон рӯзгораш ба кунче нишонд,
 Ки бар як пашизаш тасарруф намонд.
 Чу навмед монд аз ҳама чизу кас,
 Умедаш ба фазли Худо монду бас».
 Бари марди ҳушёр дунё хас аст,
 Ки ҳар муддате ҷои дигар кас аст.

Луғот:

Қизиларслон – подшоҳи Озарбойҷон, ки солҳои 1185-1191 ҳукмронӣ кардааст.

Алванд – номи кӯҳе дар Ҳамадон

Равза – боғ, гулистон

Лочувардитабак – табақи лочувардӣ, киноя аз осмон

Байза – тухм

Муборақхузор – неққадам, муборақрӯ, мубораққадам

Офогардида – ҷаҳонгашта

Гарданкашон – қудратмандон, тавонмандон

Пашиз – пули сиёҳи камбаҳо

Шоҳ Қизиларслон қалъаи мустаҳкаму баланде дошт, ки монанди кӯҳи Алванд ба осмон сар кашида буд.

Аҳли он қалъаро на тарсу андеша ҷой дошт, на ҳочат ба чизе доштанд, зеро роҳи баромад бар он қалъа печдар-печ ва басо мушқил буд.

Он қалъа дар боғе беназир, ки андар баландии кӯҳ сабз карда буданд, монанди тухми тиллоие дар табақи

лочувардӣ медурахшид.

Шунидам, ки марди муборакрӯе аз роҳи дур ба назди Қизиларслон омад.

Он марди мусофир инсоне ҳақиқатшинос, гарму сарди зиндагиро дида, хунарманд, ҷаҳонгашта, порсову парҳезгор, хушбаён, кордон ва ҳакиму сухансанчу донишвар буд.

Қизиларслон бар он марди мусофир гуфт: «Эй ҳаким, ту, ки дар кишварҳои гуногуни дунё зиндагӣ ба сар бурдаӣ ва ҷойҳои зиёдеро дар сафарҳои худ тамошо кардаӣ, оё монанди қалъаи ман ҷое чунин маҳкаму устуворро дидаӣ?!»

Он мард табассум кард ва гуфт: «Оре, ин қалъаи ту зебову хуррам аст, аммо гумон надорам, ки маҳкам бошад.

Оё пеш аз ту шоҳону қудратмандони дигар соҳиби ин қалъа ё қалъаҳои мисли ин набуданд, ки фурсати муайяне соҳиби қалъаҳо буданд, баъд бигзоштанду аз ҷаҳон рафтанд?!»

Оё чунин нест, ки баъди ту шоҳони дигар ин қалъаро соҳиб мешаванд ва меваҳои дарахти орзуву умеди туро онҳо мехӯранд?!»

Даврони подшоҳии падаратро ба ёд дор ва аз он пандгир ва дилатро аз андешаҳои фиребанда озод бикун!

Гардиши рӯзгор падаратро хору нотавон гардонида, дар кунҷе ҷойгир сохт ва ончунон бечораву мискин шуд, ки як пули сиёҳе дар ихтиёр надошт».

Дар он ҳолат, ки аз ҳама чиз ва аз ҳама кас ноумед гардид, рӯ ба фазли Худо овард ва танҳо ба лутфу раҳмати Ӯ умед дошт.

Ин дунё дар назди марди оқилу доно монанди хас беқадр аст, чунки он бо касе вафо накард ва дар андак муддате ҷои касони дигар хоҳад шуд.

Ҷоида:

Гардиши рӯзгор ҷорасози кори ҳамаи мардумон аст ва

имкон надорад, ки дар баландтарин ва мустаҳкамтарини қалъаҳо низ аз ҳукми он дар амон бимонӣ. Беҳтар он аст, барои худ қалъае аз некиву парҳезгорӣ ва ҳикмату маърифат бисозӣ.

Ҳикоят

Яке муштзан бахти рӯзӣ надошт,
На асбоби шомаш муҳайё, на чошт.
Зи чаври шикам гил кашидӣ ба пушт,
Ки рӯзӣ муҳол аст хӯрдан ба мушт.
Мудом аз парешонии рӯзгор
Дилаш пур зи ҳасрат, танаш сӯгвор.
Гаҳаш чанг бо олами хиракуш,
Гаҳ аз бахти шӯрида рӯяш туруш.
Гаҳ аз дидани айши ширини халқ
Фурӯ мешудӣ оби талхаш ба халқ.
Гаҳ аз кори ошуфта бигристӣ,
Ки «Кас дид аз ин талхтар зисте?
Касон шахд нӯшанду мурғу бара,
Маро рӯи нон менабинад тара.
Гар инсоф пурсӣ, на некӯст ин,
Бараҳна ману гурбаро пӯстин.
Чӣ будӣ, ки поям дар ин кори гил
Ба ганче фурӯ рафтӣ аз коми дил?!
Магар рӯзгоре ҳавас рондаме,
Зи худ гарди меҳнат барафшондаме».
Шунидам, ки рӯи замин мешикофт,
Изоми занаҳдони пӯсида ёфт.
Ба хок андараш иқд бигсехта,
Гуҳарҳои дандон фурӯ рехта.
Даҳон бе забон панд меғуфту роз,
Ки: «Эй хоҷа, бо бенавой бисоз!
На ин аст ҳоли даҳон зери гил,
Шакархӯрда ангор ё хуни дил.

Ғам аз гардиши рӯзгорон мадор,
 Ки бе мо бигардад бaсе рӯзгор».

Ҳамон лаҳза, к-ин хотираш рӯй дод,
 Ғам аз хотираш рахт як сӯ ниҳод.
 Ки: «Эй нафси бе рою тадбиру ҳуш,
 Бикаш бори тимору худро макуш.
 Агар бандае бор бар сар барад
 В-агар сар ба авчи фалак барбарад.
 Дар он дам, ки ҳолаш дигаргун шавад,
 Ба марг аз сараш ҳар ду берун шавад.
 Ғаму шодмонӣ намонад, валеқ
 Ҷазои амал монаду номи нек.
 Карам пой дорад, на дайҳиму тахт,
 Бидеҳ, к-аз ту ин монад, эй некбахт.
 Макун така бар мулку чоҳу ҳашам,
 Ки пеш аз ту будасту баъд аз ту ҳам.
 Худованди давлат ғами дин х(в)арад,
 Ки дунё ба ҳар ҳол мебигзарад.
 Наҳоҳӣ, ки мулкат биёяд ба ҳам,
 Ғами мулку дин хӯрд бояд ба ҳам».

Зар афшон, чу дунё бихоҳӣ гузошт,
 Ки Саъдӣ дур(р) афшонд, агар зар надошт.

Луғот:

Муштзан – касе, ки дар чанги муштзанӣ ва гӯштин моҳир аст.
 Баҳти рӯзӣ надоштан – иқбол надоштан дар ризку рӯзӣ
 Асбоби шому чошт – ғизои шом ва чоштгоҳӣ
 Хиракуш – он ки бе сабаб мекушад, куштани нораво
 Зист – зиндагӣ
 Тара – сабзавоти хӯрокӣ, навъе аз кабудӣ, ки бо нон мехӯранд.
 Чӣ будӣ – чӣ мешуд, агар...
 Изоми занаҳдон – косахонаи сар
 Иқд – асосан риштаи марворид, ин чо ба маънои шаддаи дандон
 Бисоз – созиш кун, қаноат пеш гир
 Хотир – фикру андеша

Як сӯ ниҳодан – берун шудан, канора гузоштан
Бори тимор кашидан – дар ғаму андӯх сабр кардан
Пой дорад – пойдор мемонад
Дайҳим – тоҷ
Ҳашам – хидматгорон, чокарон
Худованди давлат – соҳибдавлати некбахт
Ба ҳам омадан – ошуфтаву парешон шудан
Афшондан – пошидан, парешон кардан

Чавоне буд дар муштзанию гӯштин мохир, аммо
камиқболу бахтбаргашта, ки дар ризку рӯзӣ тангдастӣ ме-
кашид ва хӯроки рӯзонро ба азоб ба даст меовард.

Аз чаври шикам маҷбур мешуд, дар тахтапушти худ
хоку лой кашонад ва бо зӯри бозувон бо сахтӣ касби рӯзӣ
мекард.

Ҳамеша аз парешонрӯзгорӣ ва баргаштабахтии худ
дилаш пури ҳасрат мешуд ва вучудаширо ғаму гусса фаро
мегирифт.

Гоҳе аз зиндагии сахт бо ин дунёи беҳудакуш ҷанг ме-
кард ва гоҳе аз тангии маишат ва бахти бади худ менелид.

Гоҳе аз тамошои айшу ишрат ва зиндагии ширини
мрдум бо ҳасрат таоми камбағалонаи худро бо азоб фуру
медод.

Гоҳе аз парешонии қору рӯзгори худ ашк мерехт ва бар
худ меғуфт, ки оё касе зиндагии талхтар аз инро дидааст?!

Касони дигар асалу нӯшобаҳои ширин менӯшанд ва
мурғу гӯшти барра мехӯранд, аммо ман лоқал нонхӯрише
аз сабзавот надорам, ки бо нон бихӯрам.

Агар инсоф талабӣ, оё ин аз рӯи адолат аст, ки ман
чомае надорам, ки бипӯшам, аммо гурбаи бекасуқӯй
пӯстине гарм ба тан кардааст?!

Чӣ мешуд, агар дар ин гилкорӣ пойи ман ба ганчинае
фуру мерафт, ки зиндагӣ ба коми дил мекардам.

Он гоҳ чанд муддат бо хушнудию ҳавас зиндагӣ ме-
кардам ва гарди ғаму гуссаву азобро аз худ меафшондам».

Шунидам, ки рӯзе бо мақсади гилкорию худ заминро бо каланд меканд. Ногаҳон косахонаи сареро, ки пӯсида буд, ёфт.

Нигоҳ кард, ки шаддаи дандонҳо аз ҳам рехтаву парешон шудаанд.

Агарчи он косахонаи сар забон надошт, ба ӯ панд меод, ки: «Шукр ба ҷо овар ва аз камбағалии худ нороҳат набош.

Ҳоли даҳон дар зери хок чунин аст, ки ту мебинӣ, аз кучо донӣ, ки он шакар хӯрдааст ё хуни дил (ғаму ғусса).

Ту ғами ин рӯзгори гардандаро махӯр, ки бе мо ҳам он хоҳад гашту гузашт.

Ҳамон лаҳзае, ки ин фикру андеша дар вучуди ӯ роҳ ёфт, ғаму ғусса ӯро тарк кард.

Эй нафси фитнаангез, ки ақлу тадбиру хушмандӣ бар ту бегона аст, панд бигир, бехтар, ки дар зери бори ғам сабр кунӣ, ба хотири айшу нӯш соҳибатро хору забун магардон.

Агар инсон сахтии зиндагири таҳаммулкунон боркашӣ кунад ё аз давлатмандӣ сар ба авҷи фалак кашад (яъне хоҳ мискину ғамзада, хоҳ сарватманду шодмон бошад) дар он лаҳзае, ки ҳолаш дигаргун гашта, ба остонаи марг расад, аз хотири ҳар ду ҳам берун хоҳад шуд, ки чӣ ҳоле доштанд.

Чи ғам, чи шодӣ ҷовидона нест, он чи ҷовидон мемонад, мукофоти амал ва номи нек аст.

Саховату ҷавонмардӣ пойдор хоҳад монд, аммо тоҷу тахт ҷовидонӣ нест.

Аз молу мулк ва хидматгорони бисёру мансаби худ нозу ифтихор нақун, бар инҳо тақя кардан хатост, зеро ин ҳама пеш аз ту вучуд доштанд ва баъди ту низ хоҳанд монд.

Соҳибдавлатони некбахт ғами маърифату динро меҳӯранд, онҳо медонанд, ки ҳар чӣ дар ин дунёст, зуд хоҳад гузашт.

Агар нахоҳӣ, ки мулки ту барҳам хӯрдаву парешон на-

гардад, ғами мулк ва ғами динро якҷоя бихӯр».

Молу зари худро ба дӯстону бечорагон нисор кун, чу медонӣ, ки онҳоро бо худ нахоҳӣ бурд ва ин чо хоҳӣ гузошт, Саъдӣ (дуруд ба ҷони поки ӯ бод!), ки зар надошт, дурдонаҳои суханро нисор кард.

Ғоида:

Рӯзгори инсонӣ ғаму шодӣ, тангдастию сарватмандӣ, нокомию комёбиро канори ҳамдигар парвариш мекунад ва ҳеч яке аз онҳо доимӣ нестанд, аз паси ғаму тангдастию нокомӣ шодию сарватмандию комёбӣ хоҳад омад ё баръакси он хоҳад шуд. Огоҳӣ аз ин ҳикмат зиндагии инсонҳоро муназзам ва умедбахш месозад.

Ҳикоят

Яке хори пой ятима биканд,
Ба хоб андараш дид Садри Хучанд.
Ҳамегуфту дар равзаҳо мечамид,
К-аз он хор бар ман ҷӣ гулҳо дамид.
Машав, то тавонӣ, зи раҳмат барӣ,
Ки раҳмат барандат, чу раҳмат барӣ.
Чу инъом кардӣ, машав худпараст,
Ки ман сарварам, дигарон зердаст.
Агар теги давронаш андохтаст,
На шамшери даврон ғанӯз охтаст.
Чу бинӣ дуогӯи давлат ҳазор,
Худовандро шукри неъмат гузор,
Ки чашм аз ту доранд мардум басы,
На ту чашм дорӣ ба дасти касе.
Карам хондаам сирати сарварон,
Ғалат гуфтаам, ахлоқи пайғамбарон.

Луғот:

Садри Хучанд – Садриддин Абдуллатиф ибни Муҳаммади Хучандӣ, ки аз ҷумлаи пешвоёни илмии Исфаҳон дар асри XI буд.

Равза – боғ, гулзор

Чамидан – сайр кардан, хиромидан

Барӣ – барканор, дур

Раҳмат барӣ - меҳрубонӣ ва лутф бикунӣ

Охтан – берун кардани шамшер аз ғилоф

Шахсе яtimi озурдадилеро дид, ки ба пой ӯ хор халида буд, ба ятим раҳмаш омад, хори пойи ӯро берун оварда, навозиш кард ва ҳамон шаб дар хоб Садриддини Хучандӣ - ҳаким ва донишманди машҳурро бидид.

Он мард дар боғҳои бихишт сайр мекард ва бо шукру сипос мегуфт, ки бар ивази хореро аз пойи ятим берун кашиданин ин қадар гулҳои зебову муаттар насиби ӯ шудааст.

То тавонӣ, аз раҳму шафқат ва лутфу меҳрубонӣ дур нашав, ки ҳар қадар меҳрубону бошафқат бошӣ, ҳамон қадар бар ту бо раҳмату лутф муомила хоҳанд кард. Агар меҳрубониву лутфи худро ба дигарон нисор сози, аз он мағруру худпараст нашав, ки ту сарвар ҳастиву дигарон зердасти туанд.

Агар рӯзгор теги интиқоми худро ба сӯе гузоштааст, оё чунин нест, ки шамшери худро аз ғилоф берун кашидааст ва аз паи ситонидани кини худ аст?!

Вақте мебинӣ, ки ҳазорҳо нафар дуогӯи давлати ту хастанд, Худовандро шукр кун, ки чунин неъматӣ бузурге ба ту додааст. Боз шукр ба ҷой овар, ки мардум ба сӯи ту бо чашми умед нигоҳ мекунанд, на ту бо эҳтиёҷ ба дасти дигарон нигоҳ мекунӣ.

Беҳтарин хислати сарварон лутфу меҳрубониву саховат аст, зоҳиран ғалат гуфтам, балки ин фазилатҳо ҷузвӣ ахлоқи пайғомбарон аст.

Фоида:

Меҳрубониву навозиш ва ғамхорӣ дар ҳаққи ятимон аз беҳтарини хайру эҳсонхост, ки мукофоти он бисёр бузург ва берун аз тасаввури инсонист. Ҳар кӣ бар инсонҳои афтодаву гирифтор раҳм оварад, бар беҳтарини раҳмат мушарраф мегардад. Меҳрубониву саховат намунае аз ахлоқи пайғамбарон аст, ки дар вучуди ҳар инсоне парвариш ёбад, ўро шарофатманд мегардонад.

Ҳикоят

Шунидам, ки як ҳафта ибн-ус-сабил
Наёмад ба меҳмонсарои Халил.
Зи фархундахӯй нахӯрдӣ ба гоҳ,
Магар бенавое дарояд зи роҳ.
Бурун рафту ҳар чонибе бингарид,
Бар атрофи водӣ ниғаҳ карду дид,
Ба танҳо яке дар биёбон чу бед,
Сару мӯяш аз гарди пирӣ сапед.
Ба дилдориаш марҳабое бигуфт,
Ба расми каримон салое бигуфт,
Ки: «Эй чашмҳои маро мардумак,
Яке мардумӣ кун ба нону намак».
«Наам» гуфту барҷасту бардошт гом,
Ки донист хулқаш, алайҳиссалом.
Рақибони меҳмонсарои Халил,
Ба иззат нишонданд пири залил.
Бифармуду тартиб карданд хон,
Нишастанд бар ҳар тараф ҳамгинон.
Чу «бисмиллаҳ» оғоз карданд чамъ,
Наёмад зи пираш ҳадисе ба самъ.
Чунин гуфташ: «Эй пири деринарӯз,
Чу пирон намебинамат сидку сӯз.
На шарт аст вақте ки рӯзӣ х(в)арӣ,

Ки номи Худованди рӯзӣ барӣ».

 Бигуфто: «Нагирам тариқе ба даст,

 Ки нашнидам аз пири озарпараст.

 Бидонист пайғамбари некфол,

 Ки габр аст пири табаҳбудаҳол.

 Ба хорӣ бирондаш, чу бегона дид,

 Ки мункар бувад пеши покон палид.

 Суруш омад аз Кирдигори чалил,

 Ба ҳайбат маломаткунон, к-: «Эй Халил,

 Манаш дода сад сол рӯзиву чон,

 Туро нафрат омад аз ӯ як замон?

 Гар ӯ мебарад пеши оташ сучуд,

 Ту вопас чаро мебарӣ дасти чуд?»

Луғот:

Ибн-ус-сабил – мусофир, роҳгузари муҳтоҷ, писари роҳ

 Халил – лақаби Иброҳими пайғамбар (а)

 Ба гоҳ – дар вақт, ба мавқеи худ

 Марҳабо кардан – «хуш омадед» гуфтан

 Сало гуфтан – даъват кардан

 Наам – бале, оре, хуб

 Гом – қадам

 Алайҳиссалом – осудагӣ бод бар вай

 Рақибон – муҳофизаткунандагон, ниғаҳбонҳо, хидматгорон

 Хон – дастурхон

 Ҳамгинон - ҳамагон, ҳама

 Самъ – гӯш

 Деринарӯз – куҳансол, солхӯрда

 Худованди рӯзӣ – рӯзидиҳанда, соҳиби ризқу рӯзӣ

 Озарпараст – оташпараст

 Некфол – хуштолеъ, босаодат

 Габр – оташпараст, зардуштӣ

 Табаҳбудаҳол – соҳиби ҳоли табаҳ, бадбахт

 Мункар – нописандида, зишт, бад

 Суруш – фариштаи Ҷабраил

 Кирдигори чалил – Худованди бузург, Офаридгори боазамат

 Чуд – хайру эҳсон, саховат

Шунидам, ки ба меҳмонхонаи Иброҳим, алайҳиссалом, дар давоми як ҳафта мусофири муҳтоҷе наёмад.

Иброҳим (а) одати писандидае дошт, ки ҳамарӯза таоми худро бо роҳгузарони муҳтоҷ меҳӯрд. Бо риояти ҳамин одати нек бисёр воқеъ мешуд, таомро дар вақташ намехӯрд ва мунтазир мешуд, то бечораю бенавое расида ояд, ки ҳамроҳи ӯ хӯрок хӯрад.

Иброҳим аз манзили худ берун омада, бар ҳар ҷониб нигоҳ кард, ки оё касе аз роҳи дур мерасад ва дид, ки аз ҷониби саҳро шахсе ба танҳои меояд, ки мӯйҳои ӯ аз пири сап-сафед шудааст.

Иброҳим (а) бо лутфу меҳрубонӣ ба он пир «хуш омадед, сафар ба хайр» гуфт ва ба расми эҳсону ҷавонмардӣ ӯро ба меҳмонхонаи худ даъват кард ва гуфт:

«Эй меҳмони азиз, қадамҳои шумо нури дида, тоҷи сар, лутфу мурувват фармоед, ки бо шумо нону намак хӯрем, аз баракати қадами шумо хушҳол хоҳем шуд!»

Пири мусофир ташаккур гуфт ва ба сӯи меҳмонсаро қадам бардошт. Иброҳим (а) аз аввали мулоқот хулқу атвори ӯро шинохт.

Масъулони меҳмонхонаи Иброҳим (а) он пирро бо иззату иқром ба ҷои муносибе нишонданд.

Баъд супориш кард, ки дасторхон ороянд ва ҳамагон дар атрофи он ҷамъ омаданд.

Вақте ки ҳамагон бо зикри «бисмиллоҳ» ба таомхӯрӣ оғоз карданд, аз забони он мӯйсафед сухане берун наомад ва «бисмиллоҳе» нагуфт.

Иброҳим (а) ба ӯ гуфт: «Эй пири рӯзгордида, мо аз рафтори ту тааҷҷубдорем, ки чаро монанди пиронсолони дигар бо садоқату ишқ аз Худо ёд намекунӣ, оё намедонӣ, ки вақте ба хӯрдани таом оғоз мекунанд, номи Худованди рӯзирасонро ба забон меоранд ва «бисмиллоҳ» мегӯянд?»

Мӯйсафеди роҳгузар гуфт: «Ман ҳеч роҳеро ғайри он ки аз пири оташпарастии худ шунидаам, ихтиёр намекунам».

Иброҳим (а) донист, ки он мӯйсафед оташпарастест дорои ҳоли табоҳ ва бадбахт.

Вақте аз ҳоли ӯ огоҳ шуд, ӯро аз меҳмонсарои худ берун кард, чунки худношиносон дар назди инсонҳои пок бисёр зишт метобанд.

Дар ҳамон лаҳза фариштаи Ҷабраил (а) аз чониби Худованди бузург паём овард, ки Худованд бо сиёсати худ Иброҳимро (а) сарзаниш кард ва гуфт:

«Эй дӯсти ман, ман сад сол аст, ки ба ӯ ризку рӯзӣ медиҳам ва чонашро нигоҳ медорам, чаро ту дар як фурсати кӯтоҳ ба ӯ нафрат кардӣ ва аз меҳмонсарои худ берун кардӣ?!»

Агар ӯ ба оташ сачда мекунад, чаро ту аз ӯ нафрат мекуни ва дасти саховати худро ба пас кашидаӣ ва меҳрубоние бо ӯ намекуни?!»

Фоида:

Лутфу меҳрубонӣ ва меҳмоннавозӣ бахши муҳими ахлоқи неки инсонист. Гуфтаанд:

Меҳмон рӯзӣ ба худ меоварад,

Ҳам гуноҳи мизбонро мебарад.

Инсон бояд инсоне дигарро, ки ӯ ҳам офаридаи Худованди яқтост, новобаста ба мазҳабу дину миллат ва мансубиятҳои дигараш иззат гузорад.

Ҳикоят

Забондоне омад ба соҳибдиле,

Ки: «Маҳкам фурӯ мондаам дар гиле,

Яке сифларо даҳ дирам бар ман аст,

Ки донге аз ӯ бар дилам даҳ ман аст.

Ҳама шаб парешон аз ӯ ҳоли ман,

Ҳама рӯз чун соя дунболи ман.

Бикард аз суханҳои хотирпареш,

Даруни дилам чун дари хона реш.

Худояш магар то зи модар бизод,
Чуз ин даҳ дирам чизи дигар надод.
Надониста аз дафтари дин алиф,
Нахонда ба чуз боби ло янсариф.
Хур аз кӯҳ як рӯз сар барназад,
Ки ин қалтабон ҳалқа бар дар назад.
Дар андешаам, то кадомам карим,
Аз он сангдил даст гирад ба сим».
Шунид ин сухан пири фаррухниход,
Дурусте ду дар остинаш ниҳод.
Зар афтод дар дасти афсонагӯй,
Бурун рафт аз он чо чу зар тозарӯй.
Яке гуфт: «Шайх, ин надонӣ, ки кист,
Бар ӯ гар бимирад, набояд гирифт?!
Гадое, ки бар шери нар зин ниҳад,
Абузайдро асбу фарзин ниҳад.
Барошuft обид, ки: «Хомӯш бош,
Ту марди забон нестӣ, гӯш бош.
Агар рост буд, он чӣ пиндоштам,
Зи халқ обрӯяш ниғаҳ доштам.
В-агар шӯхчашмиву солус кард,
Ало, то напиндорӣ афсӯс кард?
Ки худро ниғаҳ доштам обрӯй,
Зи дасти чунон гурбузе ёвагӯй.
Баду некро базл кун симу зар,
Ки ин касби хайр асту он дафъи шар.
Хунук он ки дар суҳбати оқилон
Биёмӯзад ахлоқи соҳибдилон.
Гарат ақлу рой асту тадбиру хуш,
Ба иззат кунӣ панди Саъдӣ ба гӯш,
Ки аглаб дар ин шева дорад мақол,
На дар чашму зулфу баногӯшу хол.

Луғот:

Забондон – суҳандон, шахсе, ки бо хушзабонӣ мақсади худро ҳосил месозад.

Дар гил фуру мондан – дармондан, ба мушкилӣ дучор шудан

Сифла – фурумоя, нокас

Дирам – танга, тангаи нуқрагӣ

Донг – воҳиди вазн, ки тақрибан шаш грамм аст.

Ман – воҳиди вазн, ки аз 846 грамм то 3 кг ва дар баъзе ҷойҳо аз он ҳам бештар аст.

Хотирпареш – парешонқунандаи хотир, ғашовари дил

Ло янсариф – боз намегардад, яъне талабгор аз дари хонаи қарздор боз намегардад (тасриф намепазирад).

Қалтабон – нокас, разил, беномус

Дуруст – сиккаи тилои холис

Афсонагӯй – дуругӯй, беҳудугӯй

Абузайд – қаҳрамони мақомаҳои Ҳарирӣ, ки дар ширинсуханиву найранг назир надошт.

Шӯхчашмӣ – густохӣ, бешармӣ

Солус қардан – ҳилаву найранг қардан, фиреб додан

Афсӯс қардан – масҳара қардан

Гурбуз – ҳилагар

Ёвагӯй – беҳудагӯй

Шаҳси хушзабоне ба назди марди парҳезгору покдиле омад ва аз вазъи худ шикоят карда гуфт, ки: «Дар мушкилие дармондаам ва намедонам чӣ қор бикунам.

Ман аз шаҳси фурумояву нокасе даҳ дирам қарздор ҳастам, ки дар натиҷаи фишорҳои пайвастаи ӯ ҳамин пули андак заҳмати бисёреро бар дилам бор кардааст.

Аз суҳанони ӯ ҳамаи шабҳо аҳволам парешон аст ва рӯзона чун соя аз қафои ман мегардад, ки қарзашро бозпас диҳам.

Аз суҳанҳои ғашовар ва парешонқунандаи хотир даруни диламро монанди дари хона реш-реш кардааст.

Гумон мекуни, ки дар тамоми умраш ғайр аз ҳамин даҳ дирам пуле дар ихтиёр надошт.

Ин марди нокас аз диёнату одамият тамоман беҳабар

аст ва ғайри «қарз бознамегардад» ва эҳтимол дорад, он қарз назди шахси қарздор бимонад, чизеро намедонад.

Ҳеч рӯзе нест, ки он беномус пеш аз тулӯи хуршед дар паси дари ман ҳозир нашавад ва ҳалқа бар дар назанад.

Ман ғарқи фикру андешаҳои бисёр ҳастам, ки кадом марди босаховат ҳаст, ки маро дастгирӣ кунад ва бо пули худ аз дасти он сангдил начотам диҳад».

Пири некдил суханҳои ўро бодикқат гӯш кард, бар ў раҳм овард ва ду тангаи тиллоӣ бар остини ў гузошт, то қарзро адо кунад.

Он дурӯғгӯӣ, вақте ки тангаҳои тиллоиро дарёфт кард, аз шодию сурур чехрааш монанди зар дурахшон шуд ва бо сипос манзили пири некдилро тарк кард.

Шахси дигаре, ки он чо ҳузур дошт, ба шайх гуфт: «Оё намедонӣ, ки ин мард кӣ буд? Ў нокаси дурӯғгӯест, ки агар бимирад, мурдаи ў лоиқи гиристан нест!

Ў гадоест, ки бо нағмаву фиреб ҳатто ба шери нар зин мебандад ва Абӯзайди фиребгарро ҳам дар хушзабонию дурӯғ мағлуб месозад».

Он пири некдил аз ин суханон ошуфтаҳол шуд ва гуфт: «Хомӯш бош, инчунин суханони беҳударо мегӯӣ, ту аз ҳақиқати ҳол хабар надорӣ, беҳтар, ки ба панди ман гӯш бидех:

«Агар бовар кардани ман дуруст буд, натиҷа он аст, ки обрӯи ўро дар назди мардум нигоҳ доштам.

Агар ў густохиву ҳилаю найранг ба қор бурд, огоҳ бош, ҳаргиз гумон нақун, ки маро масҳара кард.

Баръакс ман бо додани ду динор худро аз дасти чунин шахси ҳилагар ва беҳудагӯӣ начот додам.

Бар ту насиҳат мекунам, ки агар имкон дорӣ, дороии худро ҳам ба некон, ҳам ба бадқорагон сарф қун, ки барои некон додани зар қори хайр аст ва эҳсон ба бадон он ҳикмат дорад, ки аз зиёноварию онҳо ҳалосӣ меёбӣ.

Хуш ҳоли он касе, ки дар суҳбати доноён иштирок мекунад ва ахлоқи соҳибдилонро меомӯзад.

Агар туро ақлу фаросат ва ҳушмандиву мулоҳизачӯӣ ҳаст, бо эҳтирому иззат панди Саъдиро ба гӯш мегири ва бар он амал мекунӣ.

Бештарини суханони Саъдӣ дар ҳамин мавзуъ аст, на дар васфи чашму зулфу баногӯшу хол».

Фоида:

Хайру эҳсон дар хама маврид хубу писандида аст. Лутфу эҳсон бар дӯстон беҳтар аст, аммо имкон дорад, ки ба шарофати эҳсони соҳибдилон дили бадқорагон низ оҳиста-оҳиста нарм гардад. Сарвату дорой барои гирифтани дасти дӯстон ва бастании пойи душманон (яъне онҳоро аз бадрафторӣ нигоҳ доштан) кифоя аст.

Ҳикоят

Яке рафту динор аз ӯ сад ҳазор,
Халаф бурд соҳибдиле хушёр.
На чун мумсикон даст бар зар гирифт,
Чу озодагон даст аз ӯ баргирифт.
Зи дарвеш холӣ набудӣ дараш,
Мусофир ба меҳмонсарой андараш.
Дили хешу бегона хурсанд кард,
На ҳамчун падар симу зар банд кард.
Маломаткуне гуфташ: «Эй боддаст,
Ба як раҳ парешон макун ҳар чӣ ҳаст.
Ба соли тавон хирман андӯхтан,
Ба як дам на мардӣ бувад сӯхтан.
Чу дар тангдастӣ надорӣ шикеб,
Ниғаҳ дор вақти фарохӣ ҳисеб.
Ба духтар чӣ хуш гуфт бонуи деҳ,
Ки рӯзи наво барги сахтӣ бинех.
Ҳама вақт бардор машку сабуӣ,
Ки пайваста дар деҳ равон нест чӯӣ.

Ба дунё тавон охират ёфтан,
Ба зар панҷаи шер бартофтан.
Агар тангдастӣ, марав пеши ёр
В-агар сим дорӣ, биёву биёр.
Агар рӯй бар хоки пояш ниҳӣ,
Ҷавобат нагӯяд ба дасти тихӣ.
Худованди зар барканад чашми дев,
Ба дом оварад Саҳри чиннӣ ба рев.
Тихидаст бар хубрӯён мапеч,
Ки бе сим мардум наярзад ба ҳеч.
Ба дасти тихӣ барнаёяд умед,
Ба зар барканӣ чашми деви сафед.
В-агар ҳар чӣ ёбӣ, ба каф барниҳӣ,
Кафат вақти ҳочат намонад тихӣ.
Гадоён ба саъйи ту ҳаргиз қавӣ
Нагарданд, тарсам ту лоғар шавӣ».
Чу маннои хайр ин ҳикоят бигуфт,
Зи ғайрат ҷавонмардро раг нахуфт.
Парокандадил гашт аз он айбҷӯй,
Барошуфту гуфт: «Эй парокандагӯй,
Маро дастгоҳе, ки пероман аст,
Падар гуфт: «Мероси ҷадди ман аст».
На эшон ба ҳиссат ниғаҳ доштанд,
Ба ҳасрат бимурданду бигзоштанд?!
Ба дастам наяфтод моли падар,
Ки баъд аз ман афтад ба дасти писар.
Ҳамон беҳ, ки имрӯз мардум х(в)аранд,
Ки фардо пас аз ман ба яғмо баранд.
Хӯру пӯшу бахшову роҳат расон,
Ниғаҳ ме чӣ дорӣ зи баҳри касон?
Баранд аз ҷаҳон бо худ асҳоби рой,
Фурӯмоя монад ба ҳасрат ба ҷой.
Зару неъмат акнун бидеҳ, к-они туст,
Ки баъди ту берун зи фармони туст.

Ба дунё тавонӣ, ки уқбо харӣ,
Бихар, чони ман, в-арна ҳасрат барӣ.

Луғот:

Халаф – чонишин, фарзанди солех
Мумсик – бахил
Боддаст – исрофкор, беҳудахарч
Ба як раҳ – якбора
Шикеб – сабру тоқат
Ҳисеб – ҳисоб
Фарохӣ – фаровонӣ
Наво – сарват, боигарӣ
Саҳри чиннӣ – номи деве, ки ангуштари Сулаймонро рабуда буд.
Рев – макру хила, фиреб
Манноъ – боздоранда, манъкунанда
Раг нахуфтан – хун ба чӯш омадан
Парокандагӯй – беҳудагӯ
Ҷад – бобо, падари падар
Хиссат – хасисӣ
Яғмо – ғорат кардан
Асҳоби рой – хирадмандон, аҳли андеша
Фурӯмоя – бадасл, нокас
Уқбо – охират, чаҳони дигар

Шахсе аз ин дунё бирафт ва барои фарзанди соҳибдилу
хушёри худ сад ҳазор динор ба мерос гузошт.

Он писар монанди бахилон зари аз падар меросмон-
даро пинҳон надошт, балки мисли мардуми саховатманду
озода ба бахшидани он оғоз кард.

Манзили ӯ аз эҳтиёҷмандон холӣ набуд ва ҳамеша дар
меҳмонсарои ӯ мусофирон бо иззату икром меҳмондорӣ
мешуданд.

Он ҷавон монанди падари худ молу мулкро ҳамчун на-
карда, танҳо бар он мекушид, ки одамон аз ӯ хурсанд бо-
шанд ва бар хешовандону бегонагон онро харч мекард.

Шахсе ӯро сарзаниш кард ва гуфт: «Эй писари исроф-
кор, ин қадар харчи беҳуда макун ва якбора ҳар чӣ туро аз

падар ба мерос мондааст, бар бод мадеҳ.

Хирманеро, ки дар натиҷаи заҳматҳои яқсола чамъ мекуни, дар як лаҳзаи кӯтоҳ ба бод додан расми ҷавонмардон нест.

Модоме ки сабру тоқати бенавоиву камбағалӣ надорӣ, бо сарфаву саранҷом коре бикун ва ҳангоми фаровонии неъмат нигоҳ доштани ҳисобро ба фаромӯшӣ мадеҳ».

Зани сардори деҳ ба духтари худ насиҳаткунон мегуфт: «Дар вақти фаровонии сарвату неъмат барои рӯзи сахтиву дармондагӣ низ захира бикун.

Машку сабӯи худро ҳамеша аз об пур ниғаҳ дор, оби равон доимӣ нест ва имкон дорад, чӯй хушк шавад.

Бо зӯри молу зар метавонӣ, ки шерро ҳам мағлуб кунӣ ва бо сарвати дунёвӣ охиратро ҳам ба даст биёрӣ.

Агар камбағаливу тангдаст бошӣ, назди ёрони худ ҳам эътибор надорӣ, беҳтар, ки назди онҳо наравӣ, вале агар соҳиби молу зар бошӣ, назди эшон бирав ва онҳоро ба ҳузури худ даъват бикун.

Агар бо дасти ҳолӣ дар пеши пояш таъзим намоӣ ва рӯи худро ба хоки пояш бимолӣ ҳам, таъсире бар ӯ надорад.

Қасе, ки зар дорад, бо зӯри он метавонад, чашми девро барканда, ӯро забун созад ва ҳатто бо ҳилаву фиреб Саҳри чинниро ба доми худ дароварад.

Бо ин бесарвативу нодорӣ арзи худро ба назди хубрӯён мабар, ки мардуме чун ту бесарват ҳеч арзише надорад.

Ҳеч имкон надорад, ки бо дасти ҳоливу хушк мақсадро ба иҷро расонӣ ва умеди худро бароварда гардонӣ, аммо бо зӯри зар метавонӣ чашми деви сафедро барканӣ.

Агар ҳар чӣ пайдо кардаӣ, онро ба харч диҳӣ, вақти заруриву ҳочатмандӣ бо дасти ҳолӣ хоҳӣ монд.

Ҳар қадар саъю кӯшиш намоӣ, ин гадоён молдорро қавидаст нахоҳанд шуд, аммо метарсам, ки худи ту заифҳолу бечора мегардӣ».

Вақте ин суханон аз даҳони он шахс, ки ҷавонро аз кори

хайр манъ мекард, берун омад, хуни он писар ба чӯш омад.

Аз суханони он марди айбчӯй ошуфтаву тангдил шуд ва гуфт: «Эй марди беҳудагӯй, ин молу дастгоҳе, ки дар ихтиёри ман аст, ҳамон сарвату дороие мебошад, ки, бино бар гуфтаи падарам, аз бобои ӯ мерос мондааст.

Оё чунин нест, ки бо хасисӣ он ҳама сарватро чамъ карданду нигоҳ доштанд ва бо ҳасрат бимурданду аз худ ба дигарон бигузоштанд?

Имрӯз моли падар барои он ба дастам наомада, ки ман ҳам онро барои писари худ бигузорам ва ин дорой бар дасти ӯ афтад.

Беҳтар он аст, ки имрӯз барои мардум сарф бикунам, вагарна имкон дорад, баъди ман онро ба тороч бидиҳанд.

Агар сарвате дар ихтиёр дорӣ, ба некӣ бихӯру бипӯш, ба эҳтиҷмандон бидеҳ, ба мардуми дигар фоидаву роҳат бирасон, чаро барои дигарон нигоҳ медорӣ?!

Хирадмандон бо ин гуна рафтор неқномӣ ба даст меоранд ва онро ҳамроҳи худ мебаранд ва бадасли хасис бо ҳасрати бис-ёр моли худро бар чой мегузорад.

Ҳоло, ки фурсати бахшиши неъмату мол аст ва он дар ихтиёри туст, саховат пеш гир, ки баъди рафтани ту аз ихтиёрат берун меояд.

Бо молу сарвати дунёвии худ талаби охират бикун, агар бо саховату неқномӣ ва бахшидани молу сарват ба муҳтоҷон охирати худро обод нагардонӣ, пушаймониву ҳасрат домангири ту хоҳад шуд.

Фоида:

Аз молу мулки дунё ҳар чӣ берун аз эҳтиёҷу зарурати хонаводагӣ бошад, ба хешовандону эҳтиҷмандон нисор кардан беҳтар аст. Табиати инсонӣ чунин аст, ки агар ба ҳаваси сарватчамъкунӣ фирефта гардӣ, ҳаргиз сер нахоҳӣ шуд. Ҳирс одамро дар чоҳи бетаги худ гирифта мекунад ва оқибати ҳирс ба чуз бадномӣ чизе нест.

Ҳикоят

Бизорид вақте зане пеши шӯй,
Ки: «Дигар махар нон зи баққоли кӯй.
Ба бозори гандумфурушон гарой,
Ки ин чавфурушест гандумнамой.
На аз муштарӣ к-аз зиҳоми магас,
Ба як ҳафта рӯяш надидаст кас».
Ба дилдорӣ он марди соҳибниёз,
Ба зан гуфт, к-: «Эй равшаной, бисоз,
Ба уммеди мо кулба ин чо гирифт,
На мардӣ бувад нафъ аз ӯ вогирифт.
Раҳи некмардони озода гир,
Чу истодаӣ, дасти афтода гир.
Бубахшой, к-онон, ки марди Ҳақанд,
Харидори дуккони беравнақанд.
Чавонмард агар рост хоҳӣ, валист
Карам пешаи шоҳи мардон Алист.

Луғот:

Бизорид – зорӣ кард, гиряву зорӣ кард
Баққол – озуқафуруш
Кӯй – кӯча, маҳалла, гузар
Гандумнамоӣ чавфуруш – касе, ки амалаш аз суханаш фарқ мекунад ва чизи камарзишро ба чоӣ чизи қиматбаҳо пешниҳод мекунад.
Зиҳоми магас – издиҳоми пашша, зиёд будани пашша
Соҳибниёз – ба маъноӣ ҳочатбарори соҳибдил
Эй равшаной – эӣ равшаниӣ чашм ё эӣ равшаниӣ хонаи мо
Бисоз – созиш ва муросо бикун
Вогирифт – бозпас гирифтан
Валӣ – касе, ки дар маърифати илоҳӣ ба дараҷаи оӣ расидааст.

Зане бо зорию тавалло аз шавҳари худ хоҳиш мекард, ки дигар аз дӯкони озуқафуруши маҳаллашон харидорӣ нон накунад.

Бехтар он аст, ки аз дӯкони мардумони покиза нон

бихарӣ, ки ин баққоли мо дар фурӯши моли худ инсофро
риоя намекунад ва нони камарзишро гарон мефурӯшад.

Дӯконаш ҳам тозаву озода нест. Як ҳафта инчониб
касе рӯи ӯро надидааст ва ин аз бисёрии харидор нест, бал-
ки аз анбӯҳи пашшаҳост, ки чун абр пеши дӯкони ӯро ги-
рифтаанд.

Он марди ҳочатбарори соҳибдил бо меҳрубонӣ ба
ҳамсараш чунин гуфт: «Эй нури чашми хонадони мо, аз
ин ҳол дилтанг нашав, бояд бо ҳамсоя созиш дошта бошӣ.

Марди баққол бо умеди он, ки мо аз ӯ харид мекунем,
дӯконашро боз мекунад, аз рӯи инсофу чавонмардӣ нест,
ки ба ӯ фоида наоварда, аз ҷойи дигар харид кунем».

Роҳу расми мардони неку асилзодаро ихтиёр намо,
ҳоло, ки қудрату тавоноӣ дорӣ, дасти эҳтиҷмандону бе-
навоён бигир.

Саховату қарам ва лутфу меҳрубонӣ пеш гир, зеро ин
расми азизону бузургворон аст ва мардони ҳақ ҳамеша ха-
ридори дӯкони беравнақ ҳастанд ва бар онҳое, ки қорашон
ривочу равнақ надорад, кӯмак мекунанд.

Агар аз ман бипурсӣ, ки чавонмард кист? Хоҳам гуфт,
ки чавонмард шахсест, ки ба мартабаи олии маърифати
Ҳақ расидааст ва чавонмардию саховат пешаи шоҳи мар-
дон Алӣ (р) мебошад.

Фоида:

Риояи ҳаққи ҳамсоя ҷузъи ахлоқи неки инсонӣ мебо-
шад. Ҳамсоягон ва ҳамгузаронро бо ҳам ҳаққе ҳаст, ки ри-
ояи он боиси ободии хонадон ва ободии мулк мегардад.
Кӯмак расонидан ба онҳое, ки қорашон равнақ надорад,
низ бахше аз ахлоқи некон мебошад.

Ҳикоят

Якero карам буду қувват набуд,
Кафофаш ба қадри мурувват набуд,
Ки сифла худованди ҳастӣ мабод,
Чавонмардро тангдастӣ мабод.
Касеро, ки ҳиммат баланд уфтад,
Муродаш кам андар каманд уфтад.
Чу селоби резон, ки дар кӯҳсор
Нагирад ҳаме бар баландӣ қарор.
На дархурди сармоя кардӣ карам,
Тунукмоя будӣ аз ин лочарам.
Бараш тангдасте ду ҳарфе навишт,
Ки: «Эй хубфарчоми некӯсиришт,
Яке даст гирам ба чандин дирам,
Ки чандест, то ман ба зиндон дарам.
Ба чашм андараш қадри чизе набуд,
Валекин ба дасташ пашизе набуд».
Ба хасмони бандӣ фиристод мард,
Ки: «Эй некномони озодмард.
Бидоред чанде каф аз доманаш
В-агар мегурезад замон бар манаш».
В-аз он чо ба зиндонӣ омад, ки: «Хез
В-аз ин шаҳр, то пой дорӣ, гурез!»
Чу гунчишк дар боз дид аз қафас,
Қарораш намонд андар он як нафас.
Чу боди сабо з-он миён сайр кард,
На сайре, ки бодаш расидӣ ба гард.
Гирифтанд ҳолӣ чавонмардро,
Ки ҳосил кунӣ сим ё мардро?
Ба бечорагӣ роҳи зиндон гирифт,
Ки мурғ азқафасрафта натвон гирифт.
Шунидам, ки дар ҳабс чизе бимонд,
На шикват навишту на фарёд хонд.
Замонҳо наёсуду шабҳо нахуфт,

Бар ӯ порсое гузар карду гуфт:
«Напиндорамаат моли мардум х(в)арӣ,
Чӣ пеш омадат, то ба зиндон дарӣ?»
Бигуфт: «Эй ҷалиси муборакнафас,
Нахӯрдам ба ҳилатгарӣ моли кас.
Яке нотавон дидам аз банд реш,
Халосаш надидам ба чуз банди хеш.
Надидам ба наздики роям писанд,
Ман осудаву дигаре пойбанд.
Бимурд охиру некномӣ бибурд,
Зиҳӣ зиндагонӣ, ки номаш намурд.
Тани зиндадил хуфта дар зери гил,
Беҳ аз оламе зиндаи мурдадил.
Дили зинда ҳаргиз нагардад ҳалок,
Тани зиндадил гар бимирад, чӣ бок?»

Луғот:

Кафоф – даромаде, ки ба қадри хочати рӯзгор бошад, на бештар аз он.

Сифла – фурӯмоя, нокас

Дархӯрд – мувофиқ, мутобиқ, лоик

Тунукмоя – камсарват, камдаромад

Лочарам – бино бар ин, ногузир

Хубфарҷом – некоқибат

Яке – ба маънои боре, як бор

Замон – кафолат, кафил будан

Ҳолӣ – ҳамон дам, ҳамон замон

Шикват – шикоят

Фарёд хондан – додхоҳӣ кардан, хоҳишу адлу инсоф кардан

Ҷалис - ҳамсуҳбат, ҳамнишин

Реш - мачруҳ, озурда

Зиҳӣ - аҳсант, офарин

Шахси баландҳиммате буд, ки қудрати молии бисёр
надошт ва даромади ӯ камтар аз андозаи муруввати ӯ буд.

Чӣ тазоде ин дунё дорад, эй кош, нокасонии хасис

сохиби молу сарват намешуданд ва ҳимматбаландон тангдастӣ намедиданд!

Кам иттифоқ меафтад, ки одамони баландҳиммат ба мақсади худ бирасанд ва сарвату дороии худро ба дигарон нисор кунанд.

Монанди он ки селоб дар ҷойи баландӣ қарор намегирад, молу сарват низ дар дасти олиҳимматон қарор намегирад ва агар чизе ба даст оварданд, бо некӯӣ ба муҳтоҷон мебахшанд.

Азбаски мувофиқи ҳолу дороии худ сарф намекард, бино бар он, пайваста камсарват буд.

Барои ӯ шахси тангдасте, ки бино бар қарз доштаниш ба зиндон андохта буданд, номае навишт, ки: «Эй инсонии покдили некоқибат, замонест, ки гирифтори зиндон ҳастам, маро бо миқдоре пул дастгирӣ бикун, ки ҳолам бад аст, то битавонам, бо кӯмаки ту халосӣ ёбам.

Марди ҳимматбаланд аз ҳоли ӯ ғамгин шуд, ҳарчанд дар чунин мавридҳо дар назари ӯ ҳама гуна молу сарват беқадр буд ва мехост, он мардро начот диҳад, аммо дар ихтиёри худ пуле надошт.

Дигар аз ноилоҷӣ ба назди даъвогарони он зиндонӣ одам фиристод ва бар онҳо хабар расонид, ки: «Эй озодмардони некном, барои чанд муддат ӯро аз зиндон озод кунед. Агар аз ин шаҳр ба ҷои дигар гурезад, ман кафили ӯ ҳастам».

Баъд он марди раҳмдили ҳимматбаланд ба назди зиндонӣ омад ва гуфт: «Барҳез, то пойи давидан дорӣ, аз ин шаҳр гурез!»

Он марди зиндонӣ нигоҳ кард, ки дарҳои зиндон боз шуданд, монанди гунчишки аз қафаси кушода фироркарда дар як нафас аз зиндон бадар рафт.

Ӯ чунон бошитоб мегурехт, ки монанди боди сабо буд, балки тезравтар аз он, ки бод ҳам ба гарди ӯ намерасид.

Даъвогарон огоҳӣ пайдо карданд ва он марди

меҳрубонро дастгир намуда, амр карданд, ки: «Ё қарзи он мардро бидеҳ ё ўро барои мо пайдо кун!»

Он мард чорае дигар надошт ва ноилоҷ ба ҷои шахси аз зиндон фироркарда роҳи маҳбасро пеш гирифт, зеро он марди бандӣ мисли мурғи аз қафасрафта ғайб зада буд.

Он марди бечора муддате дар зиндон гирифторм шуд ва ба ҷое шикоят нанавишта, аз касе ҳам хоҳиши адолату инсоф накард.

Вақти зиёде дар зиндон азият мекашид ва шабҳо хобаш намебурд.

Рӯзе як марди парҳезгоре аз назди ӯ гузар мекард ва нигоҳ кард, ки зиндонӣ марди боинсофу хушахлоке менамояд, ба ӯ гуфт:

«Ман гумон намекунам, ки беинсофи молимардумхӯр бошӣ, чӣ воқеа боис шуд, ки андар ин зиндон гирифторм гаштӣ?!»

Гуфт: «Эй ҳамсухбати покизадил, бидон, ки ман моли ҳеч касеро бо ҳилагарӣ нахӯрдам.

Як шахси нотавону бечораеро дидам, ки аз банди зиндон маҷрӯҳу маъюс аст, пуле надоштам, ки қарзи ўро дода, халосаш кунам, танҳо ин роҳ боқӣ монд, ки ўро начот диҳам ва худ ба ҷойи ӯ дар банд оям.

Дар назди ақлу андешаи худ писандида надоштам, ки касе дар банди зиндон бар азобе гирифторм бошад ва ман осуда рӯзгор ба сар барам.

Он марди меҳрубон дар охири кор бимурд, аммо бо худ некномӣ бибурд, аҳсант, ба чунин зиндагоние, ки номи инсонро ҷовидонӣ гардонад.

Он зиндадилоне, ки ин ҷаҳонро тарк кардаанду чисмашон дар зери хок аст, ба дараҷот беҳтар аз як олам мурдадилоне мебошанд, ки танҳо ба сурат зинда ҳастанд.

Зиндадилони меҳрпарвар ҳаргиз намемиранд, номи онҳо то абад боқӣ хоҳад монд, агар тани зиндадилон бимирад, боке нест».

Фоида:

Шайх Саъдӣ дар ин ҳикоят фаслери аз чаҳони мат-
луби худ боз кардааст. Шахсияти дар андешаи худ пар-
варишкардаи Саъдӣ омода аст, бори заҳмати дигаронро
бикашад ва ҳатто дар ин ҳаракати инсонпарварона касеро
наҷот дода, ба ҷои ӯ бар зиндон ништааст.

Хуш ҳоли он касоне, ки дили худро лонаи меҳру
шафқат ва лутфу ғамхорӣ ва умеду ормони дармондагону
муҳтоҷон бигардонанд.

Ҳикоят

Яке дар биёбон саге ташна ёфт,
Бурун аз рамақ дар ҳаёташ наёфт.
Кулаҳ далв кард он писандидакеш,
Чу ҳабл андар он баст дастори хеш.
Ба хидмат миён басту бозу кушод,
Саги нотавонро даме об дод.
Хабар дод пайғамбар аз ҳоли мард,
Ки довар гуноҳон аз ӯ афв кард.
Ало, гар ҷафо кардӣ, андеша кун,
Вафо пеш гиру карам пеша кун.
Яке бо саге некуй гум накард,
Кучо гум шавад хайр бо некмард?
Карам кун чунон к-ат барояд зи даст,
Ҷаҳонбон дари хайр бар кас набаст.
Ба қинтор зар бахш кардан зи ганҷ
Набошад чу кироте аз дастранҷ.
Барад ҳар касе бор дархӯрди зӯр,
Гарон аст пойи малах пеши мӯр.
Ту бо халқ сахлӣ кун, эй некбахт,
Ки фардо нагирад Худо бо ту сахт.
Гар аз по дарояд, намонад асир,
Ки афтодагонро бувад дастгир.

Ба озор фармон мадеҳ бар раҳӣ,
 Ки бошад, ки афтад ба фармондеҳӣ.
 Чу тамкину чоҳат бувад бардавом,
 Макун зӯр бар заъфи дарвешу ом,
 Ки афтад, ки бо чоҳу тамкин шавад,
 Чу байдақ, ки ногоҳ фарзин шавад.
 Насихат шунав, мардumi дурбин
 Напошанд дар ҳеч дил тухми кин.
 Худованди хирман зиён мекунад,
 Ки бар хӯшачин сар гарон мекунад.
 Натарсад, ки неъмат ба мискин диҳанд
 В-аз он бори ғам бар дили ин ниҳанд.
 Басо зӯрмандо, ки афтод саҳт,
 Бас афтодаро ёварӣ кард баҳт.
 Дили зердастон набояд шикаст,
 Мабодо, ки рӯзе шавӣ зердаст.

Луғот:

Рамақ – нафаси охирин, табу тавони охирин

Далв – сатили обкашӣ аз чоҳ

Ҳабл – ресмон, арғамчин

Дастор – салла, аммома

Чафо – зулм, чабр

Кучо гум шавад хайр бо некмард – мазмуни оятест аз сураи «Тавба» (ояти 120): «Худованд подоши некӯкоронро зоеъ намегардонад».

Ҷаҳонбон – Худованд, Парвардигор

Қинтор – ҳалтаи чармине, ки бар он тиллову нуқра меандохтанд.

Қирот – миқдори бисёр ками чиз

Саҳлӣ қардан – осон гирифтани, меҳрубониву нармӣ қардан

Раҳӣ – банда, ғулом, хидматгор

Тамкин – қудрату эҳтиром

Байдақ – пиёда, муҳраи пиёда дар шоҳмот

Фарзин – муҳраи вазир дар шоҳмот

Шахсе дар биёбон сағи ташнаеро дид, ки базӯр нафас мекашид ва ба марғ наздик расида буд. Он марди

накӯахлоқ ба сағ раҳм овард ва зуд кулоху саллаи худро аз сар кашид ва он кулохро монанди сатли обкашӣ ба нӯги саллааш баст. Зуд остинҳояшро барзада, кулохро ба чоҳ андохт ва он сағи ташнаи нотавонро об дод.

Чун ин хабарро ба пайғамбар расониданд, ӯ гуфт, ки Худованди меҳрубон ба туфайли сағи ташнаро об доданаши ӯро раҳмат кард ва гуноҳояшро бибахшид.

Хушёр шав, бидон ва огоҳ бош, агар зулму ситам кардӣ, аз поёни корат андеша кун, бехтар он аст, ки роҳи меҳру вафо пеш гирӣ ва саховат эҳсон намоӣ.

Некии барои сағ анҷомдодаи он шахс бидуни мукофот намонд, агар ту ин кори хайро бо одамони нек анҷом диҳӣ, фоидае бештар дорад.

Ба қадри тавони худ хайру саховат анҷом деҳ, ки Худованд эҳсони накӯкоронро пос медорад ва ҳаргиз дари раҳматашро ба инсонҳо набастааст.

Бехтар, ки аз моли бо заҳмат чамъкардаат хайру эҳсон бикунӣ, молу чизи андаке, ки бо дастранҷи худ фароҳам кардию қисме аз онро эҳсон мекунӣ, хубтар аз он бошад, ки аз хазина халтаи зару нукраро тақдим кунанд, чунки ҳар кас мувофиқи қудрату тавоноии худ кор мекунад ва пойи малах барои мӯрчаи нотавон гарону вазнин аст.

Эй дӯсти некбахт, ту бо мардум меҳрубониву шафқат кун, ки бар мукофоти он рӯзи ҳисоб Худованд бар ту саҳтгир набошад.

Касе, ки накукор аст, афтодаҳол ё бемор гардад, ноумед нахоҳад монд, зеро ӯ афтодаҳолонро дастгирӣ мекард ва ҳамагон ба кӯмаки ӯ хоҳанд омад.

Бар хидматгузору зердасти худ бо зӯрию озор фармон мадеҳ, ки имкон дорад, баъди муддате он ба мақоми сарварӣ бирасад.

Бихоҳӣ, ки қудрату эҳтиром ва вазифаю мансабат пойдору бобақо бошад, бар бечорагону афтодаҳолон ҷабру ситам макун.

Имкон дорад, ки аз онҳо касоне соҳиби мансабу мақоми баланд ва қудрату эҳтиром гарданд, ҳамчунон ки дар арсаи шоҳмот пиёдае ногаҳон фарзин мегардад.

Насиҳати маро бишунав ва онро ҳалқа бар гӯши худ бикун, ки мардуми дурандешу оқил ҳаргиз дар дилҳо тухми душманӣ намекоранд ва роҳи душманӣ пеш намегиранд.

Соҳиби хирман бар худааш зиён мекунад, ки хӯшачини бечораро ранҷу азоб медиҳад ва иҷозат намедиҳад, хӯшаҳои рехтаро барои қути худ ҷамъоварӣ кунад.

Он соҳибхирман зоҳиран аз он тарсе надорад, ки неъмате бар бечорагон додан ва баъди он бо миннату таъна онҳоро ғамзадаву маҳзун кардан гуноҳ аст.

Бисёр зӯрмандону соҳибқудратон буданд, ки бо фоҷиаву бадбахтӣ аз мақоми худ афтоданд ва бисёр афтодаҳолону бечорагонро бахт ёр шуду азизу мукаррам гаштанд.

Тобеону зердастони худро дилшикаставу маҳзун магардон, аз он рӯзе ёд кун, ки ки мабодо худат тобеъву зердаст гардӣ!

Ғоида:

Ташнагонро об додан савоб аст. Ҳосили некии он ҳам барои одамони ташна, ҳам ҷонварону дарахту гиёҳон баробар аст. Кори хайр миқдору андоза надорад, имкон дорад, хурдтарин некиву некӯкорӣ ҳазор баробар подошу мукофот ба ҳосил орад.

Ҳикоят

Бинолид дарвеше аз заъфи ҳол,
Бари тундрӯе худованди мол.
На динор додаш сияхдил, на донг,
Бар ӯ зад ба сарборӣ аз тайра бонг.

Дили соил аз чаври ū хун гирифт,
Сар аз ғам бароварду гуфт: «Эй шигифт,
Тавонгар турушрӯй боре чарост?
Магар менатарсад зи талхии хост?»
Бифармуд кӯтахназар, то ғулом,
Бирондаш ба хориву зачри тамом.
Ба нокардани шукри Парвардигор,
Шунидам, ки баргашт аз ū рӯзгор.
Бузургӣ-ш сар дар табоҳӣ ниҳод,
Аторуд қалам дар сиёҳӣ ниҳод.
Шақоват бараҳна нишондаш чу сир,
На бораш раҳо карду на боргир.
Фишондаш қазо бар сар аз фоқа хок,
Мушаъбидсифат кисаву даст пок.
Саропои ҳолаш дигаргуна гашт,
Бар ин мочаро муддате баргузашт.
Ғуломаш ба дасти кариме фитод,
Тавонгар дилу дасту равшан ниҳод.
Ба дидори мискини ошуфтаҳол
Чунон шод будӣ, ки мискин ба мол.
Шабонгаҳ яке бар дараш лукма ҷуст,
Зи сахтӣ кашидан қадамҳош суст.
Бифармуд соҳибназар бандаро,
Ки: «Хушнуд кун марди дармандаро.
Чу наздик бурдаш зи хон баҳрае,
Баровард бехештан наърае.
Шикастадил омад бари хоҷа боз,
Аён карда ашқаш ба дебоча роз.
Бипурсид солори фархундахӯй,
Ки ашқат зи чаври кӣ омад ба рӯй?
Бигуфт: «Андарунам бишӯрид сахт,
Бар аҳволи ин пири шӯридабахт,
Ки мамлуки вай будам андар қадим,
Худованди амлоку асбобу сим.

Чу кӯтоҳ шуд дасташ аз иззу ноз,
Кунад дасти хоҳиш ба дарҳо дароз» .
Бихандиду гуфт: «Эй писар, чавр нест,
Ситам бар кас аз гардиши давр нест.
На он тундрӯй аст бозоргон,
Ки бурдӣ сар аз кибр бар осмон?!
Ман онам, ки он рӯзам аз дар биронд,
Ба рӯзи манаш даври гетӣ нишонд.
Нигаҳ кард боз осмон сӯи ман,
Фурӯ шуст гарди ғам аз рӯи ман.
Худой ар ба ҳикмат бубандад даре,
Кушояд ба фазлу карам дигаре.
Басо муфлиси бенаво сер шуд,
Басо кори мунъим забарзер шуд.

Луғот:

Худованди мол – сарватманд, соҳибмол
Динор – сиккаи тиллоӣ
Донг – воҳиди хурди пул
Тайра – хашму ғазаб
Соил – гадо, хоҳанда
Эй шигифт – эй ачаб, ачаб
Талхӣи хост – талхӣи хоҳиш кардан, чизеро пурсидан
Заҷр – зулму ситам, чавр
Аторуд – номи сайёра, ки онро «Дабири фалак» мегӯянд.
Шақоват – бадбахтӣ
Фока – бенавой, фақирӣ
Дарманда – дармонда, мухтоҷ
Дебоча – ба маънои рухсора, чехра
Солор – сарвар, пешво, сардор
Шӯридабахт – бадбахт, баргаштабахт
Мамлук – бандаи зархарид, ғулом
Муфлис – бенаво, қашшок, фақир

Марди бенавое, ки аз шиддати қашшоқӣ ба танг ома-
да буд, аз хоҷаи сарватманди дуруштгуфтору тундрӯйи
худ бо нолаву зорӣ хоҳиши кӯмак кард.

Он марди тавонгари дилсиёҳ ба он бечора диноре надода, ҳатто чанд пули сиёхро ҳам аз ӯ дарег дошта, бо қахру ғазаб бар ӯ бонг зад.

Дили он марди бечора аз ин муомилаи дурушт ғарқи хун шуд ва бо ғаму ҳасрати зиёд гуфт:

«Эй аҷаб, ин шахсони сарватманд чаро ин қадар турушрӯю дағал ҳастанд, оё онҳо аз талхии гадоӣ хабар надоранд?!»

Он сарватманди кӯтоҳназар ба ғуломи худ амр кард, ки ин гадоӣ бенаворо аз даргоҳаш биронад.

Шунидам, ки ношукрии ӯ аз даргоҳи Худованд боис шуд, ки бахту давлати ӯ завол ёфт ва иқболу саодат аз ӯ рӯй гардонид.

Шавкату шукӯҳи сарватманд табоҳ гардид ва Дабири фалак ҷои тавонгарӣ ба ӯ бадбахтию сиёҳбахтӣ навишт, яъне Худованд бино бар носипосиву кибру ғуруре, ки он мард дошт, ҷазои муносиб дод.

Бадбахтӣ ӯро монанди сир бараҳнаву урён кард, на чизу чорае боқӣ бимонд, на аспу шутури боркаш.

Аз тақдиру сарнавишти бад гадову бенаво шуд, на дар даст чизе дошт, на дар киса пуле, монанди найрангбозе, ки бо чашмбандӣ аз киса пуле берун меорад, ки дар асл он пул вучуд надорад.

Ҳолаш бақуллӣ дигаргун шуд ва хору залил гардид ва бо ин аҳвол муддате зиндагӣ ба сар мебурд.

Ғуломи ӯ ба хидмати марди меҳрубону саховатманде даромад, ки ҳимматбаланд ва равшандил буд.

Он марди саховатманд аз дидани бечорагону афтодаҳолон шод мешуд, онҳоро навозиш мекард, чунонки бечорагон аз дарёфти молу чиз хушҳол мешаванд, ӯ аз суҳбати одамони мискин хушдил мегардид.

Шабе аз шабҳо касе дари ӯро садо кард ва садақа хост, он гадо чунон беҳолу бемадор буд, ки базӯр сари пой меистод.

Он марди соҳибназар ба хидматгори худ супориш дод, ки: «Марди дармондаро хушнуд кун ва ба ӯ таом бидех».

Гадо ба канори дастурхон нишаст ва миқдоре аз он таом бихӯрд, хидматгор беихтиёр нолае аз вучуди худ берун овард.

Хидматгор бо дили шикаставу ғамгин, дар ҳоле ки ашк бар рӯйҳояш чорӣ мешуд, ба назди хӯчаин омад.

Сарвари меҳрубону покдил аз ӯ пурсид, ки: «Ба ту чӣ шуд, аз чавру ситами кӣ гирён шудай?!»

Хидматгор ҷавоб дод: «Дили ман аз дидани аҳволи ин пири баргаштабахт ғарқи ғаму андӯх шуд ва тамоми вучуди ман ошуфтаву парешон гардид.

Ман дар гузашта ғуломи зархариди ин мард будам ва он вақт ӯ молу мулк ва тиллову нукраи бисёр дошт.

Имрӯз, ки бахт аз ӯ баргаштааст ва нишоне аз зиндагии пурнозу неъмат ва шукӯху иззат боқӣ намондааст, аз дари мардумон гадоӣ мекунад. Ба ҳоли ӯ раҳмам меояд».

Хоҷаи соҳибдил табассуме карду гуфт: «Эй писар, гардиши рӯзгор дар ҳаққи ҳеч касе чавру ситами беҳуда намекунад, ҳар кас мукофоти амали худро мегирад.

Оё ӯ ҳамон бозаргони тундрӯе нест, ки бо кибру гурур хештанро дар осмони ҳафтум тасаввур мекард?!»

Ман ҳамон хидматгори бенавои ӯ ҳастам, ки аз даргоҳаш бо чавру ситам ронда буд ва имрӯз гардиши рӯзгор ӯро ба чунин ҳол гирифта кард.

Худованд бар ҳоли ман раҳмат овард ва бо лутфу меҳрубонӣ ғаму ҳасратро аз дили ман дур кард ва гарде аз андӯхи муфлисӣ дар вучудам боқӣ намонд.

Агар Худованд ба ҳикмати худ дареро баста гардонад, бо фазлу карами худ дари дигарро боз мекунад.

Бисёр иттифоқ афтадааст, ки камбағали бибизоат давлатманд гардад ва, баръакс, соҳибдавлатон муфлису бенаво шаванд».

Фоида:

Аз интиқому кайфари рӯзгор ғофил набошем. Ин ду-
нёи куҳан бисёр давлатмандони мағрурро хору ҳақир кар-
да, бар онҳо муҳри лаънат задааст. Ҳамчунин хеле заифо-
ни бенаворо бар маснади иззат нишондааст.

Ҳикоят

Яке сирати некмардон шунав,
Агар некбахтиву мардонарав.
Ки Шиблӣ зи ҳонути гандумфурӯш,
Ба деҳ бурд анбони гандум ба дӯш.
Ниғаҳ карду мӯре дар он ғалла дид,
Ки саргашта ҳар гӯшае медавид.
Зи раҳмат бар ӯ шаб наёрист хуфт,
Ба маъвои худ бозаш оварду гуфт:
«Мурувват набошад, ки ин мӯри реш,
Пароканда гардонам аз ҷои хеш».
Даруни парокандагон чамъ дор,
Ки чамъиятат бошад аз рӯзгор.
Чӣ хуш гуфт Фирдавсии покзод,
Ки раҳмат бар он турбати пок бод:
«Маёзор мӯре, ки донакаш аст,
Ки ҷон дораду ҷони ширин х(в)аш аст».
Сиёҳандарун бошаду сангдил,
Ки хоҳад, ки мӯре шавад тангдил,
Мазан бар сари нотавон дасти зӯр,
Ки рӯзе ба пояш дарафтӣ чу мӯр.
Набахшуд бар ҳоли парвона шамъ,
Ниғаҳ кун, ки чун сӯхт дар пеши чамъ.
Гирифтам, зи ту нотавонтар басест,
Тавонотар аз ту ҳам охир касест.
Бибахш, эй писар, к-одамизода сайд
Ба эҳсон тавон карду ваҳшӣ ба қайд.

Адӯро ба алтоф гардан бибанд,
Ки натвон буридан ба теғ ин каманд.
Чу душман карам бинаду лутфу чуд,
Наёяд дигар хубси ӯ дар вучуд.
Макун бад, ки бад бинӣ аз ёри нек,
Нарӯяд зи тухми бадӣ бори нек.
Чу бо дӯст душхор гириву танг,
Нахоҳад, ки бинад туро нақшу ранг.
В-агар хоча бо душманон неkhӯст,
Басе барнаёяд, ки гиранд дӯст.

Луғот:

Сират – одат, табиату рафтор

Шиблӣ – орифи машхури асрҳои IX-X, ки аз дӯстони Мансури
Ҳаллоҷ буд.

Ҳонут – дӯкон

Анбон – халта

Наёристан – натавонистан, чуръат накардан

Турбат – оромгоҳ, хок

Гирифтам – фарз кардам

Қайд – банд, занҷир

Алтоф – лутфу меҳрубонӣ

Гардан бастан – мутеъ гардонидан

Чуд – саховат, олиҳимматӣ

Хубс – бадтинатӣ, нопокӣ

Душхор – душвор, сахт, мушкил

Агар инсони босаодату покизадил ҳастӣ, қиссаеро аз табиату рафтори мардони нек гӯш кун, ки Абӯбакри Шиблӣ аз дӯкони гандумфурӯше халтаи гандумро ба деҳа бурд.

Вақте сари халтаро боз кард, дар дохили он мӯрчаи саргаштаеро дид, ки бо ташвиш ва такутоз буд.

Бар холи он мӯрча раҳм овард ва тамоми шаб натавонист, ки хоб кунад, субҳи барвақт он мӯрчакро ба ҷои худаш оварда, раҳо кард ва гуфт:

«Аз рӯи инсофу чавонмардӣ набошад, ки ин мӯрчаи дилрешро аз ҷойи зисташ берун ва аҳволашро парешон гардонам.

Хоҳӣ, ки дар зиндагӣ осудагиву субот ҳамроҳи ту бошад, дили одамони бечораҳолро шод гардон.

Фирдавсии покзод, ки раҳмати Худованд бар хоки поки ӯ бод, чӣ қадр зебову хуш гуфтааст.

Мӯрчаи бечораи донакашро озор мадеҳ, ки вай ҳам чон дорад ва чони ширин барои мӯрча ҳам азиз аст!

Касе, ки ҳатто мӯрчаеро озор бидихад, нишонаи бераҳмиву дилсиёҳии ӯст.

Мардуми нотавонро бо зӯру қудрати худ озор мадеҳ, ки имкон дорад, ҳамчун мӯрчаи ҳақир назди пой ӯ афтодаҳол бошӣ.

Шамъ бар ҳоли парвона раҳм накард ва хирмани ҷони ӯро бисӯхт ва ниғаҳ кун, ки худи шамъ чӣ гуна дар пеши назарҳо сӯхта тамош шуд.

Фарз кардем, ки ту хеле қудратманду зӯровар ҳастӣ ва бисёриҳо назди ту нотавонанд, аммо бидон, ки аз ту тавонотар каси дигар ҳаст.

Эй писар, лутфу эҳсон ва бахшандагӣ пеша кун, ки танҳо бо меҳрубониву эҳсон метавонӣ дилҳои одамонро ба даст оран, дили инсонҳо бо зӯроварӣ ба даст намеояд, ҷонварҳои ваҳшӣ ҳастанд, ки онҳоро бо кӯмаки банду қафас нигоҳ медоранд.

Душманонатро бо лутфу меҳрубонӣ мутеи худ гардон, ки каманди эҳсон ба теғ ҳам бурида намешавад.

Вақте ки душман аз ҷониби ту лутфу меҳрубонӣ ва саховатмандӣ бубинад, дигар бадтинативу нопоки нахоҳад кард.

Аз бадию бадкорагӣ дур бош, ки агар бадкора бошӣ, дӯстони хубат низ ҷавоби онро хоҳанд дод ва бидон, ки харгиз тухми бадӣ некиро ба ҳосил наовардааст.

Ҳатто агар бо дӯстони наздики худ саҳтгириву

тангназарӣ пеш гирӣ, онҳо аз вучуди ту безор мешаванд ва намехоҳанд, ки рӯи туро бубинанд.

Агар инсони сохибдил бо душманони худ ҳам муносибати нек барқарор созад, баъди муддате онҳо ўро ба шумори дўстони худ ворид мекунанд.

Фоида:

Дар ҷаҳони матлуби Шайх Саъдӣ ҳатто озор додани душман писандида нест. Шахсе, ки ба мӯрчаи заиф ин кадр раҳму шафқат дорад, оё метавонад инсонро, ки шарифтарини мавҷудот аст, ба ранҷу азоб гирифта намояд. Раҳму шафқатро аз Шиблӣ ва аз гуфтори Саъдӣ бояд омӯхт.

Ҳикоят

Ба раҳ дар яке пешам омад ҷавон,
Ба так дар паяш гӯсфанде равон.
Бад-ӯ гуфтаг: «Ин ресмон асту банд,
Ки меорад андар паят гӯсфанд».
Сабук тавку занҷир аз ӯ боз кард,
Чапу рост пӯйидан оғоз кард.
Ҳанӯз аз паяш тозиён медавид,
Ки ҷав хӯрда буд аз кафи марду хид.
Чу бозомад аз айшу шодӣ ба ҷой,
Маро диду гуфт: «Эй худованди рой,
На ин ресмон мебарад бо манаш,
Ки эҳсон камандест дар гарданаш.
Ба лутфе, ки дидаст пили дамон,
Наёрад ҳаме ҳамла бар пилбон».
Бадонро навозиш кун, эй некмард,
Ки сағ пос дорад, чу нони ту х(в)ард.
Бар он мард кунд аст дандони юз,
Ки молад забон бар панираш ду рӯз.

Луғот:

Так – тохтан, давидан
Тавқ – гарданбанд, ҳалқа
Сабук – зуд, ба тезӣ, фавран
Пӯйдан – рафтуомад
Тозиён – тозон, давон
Хид – аслан «хавид» аст, ба маънои ғаллаи нимпухта, дар ин чо ба хотири вазн ҳарфи «вов» талаффуз намешавад.
Худованди рой – хирадманд, соҳиби андеша
Эҳсон – лутфу меҳрубонӣ
Каманд – ресмон, таноб, аргамчин
Пили дамон – фили ғуррандаи ҳамлавар, фили маст
Юз – ҷонвари ваҳшии шикорӣ, ки ба паланг монандӣ дорад, вале хурдҷуссатар аз он буда, панирро дӯст медорад.

Ҳангоми сафар ҷавонеро дидам, ки ҳамроҳи худ ғӯсфанд дошт ва он ғӯсфанд бо майлу хоҳиш давон-давон аз паси ӯ равон буд.

Ба он ҷавон гуфтам: «Ҳалқаву ресмоне, ки ба гардани он бастай, боис шудааст, ки ғӯсфанд аз паси ту тозон меояд.

Ҷавон фавран ҳалқаву ресмони онро аз гарданаш боз кард ва ғӯсфанд ба чапу рост такутозу рафтуо оғоз намуд.

Аммо аз соҳиби худ зиёд дур намешуд, чунки аз дасти ӯ борҳо хавид хӯрда буд ва бо соҳибаш унси тамом дошт.

Вақте ғӯсфанд аз шодӣ каме давутоз карда, ба назди соҳибаш бозгашт, он ҷавон бар ман гуфт:

«Эй бародари хирадманд, бар ту маълум бод, ин ресмони ӯ боис нашудааст, ки аз паси ман ояд, балки бо лутфу меҳрубонӣ ром ва мутеъ кардам, ки ба туфайли он аз назди ман дур нахоҳад шуд.

Фили масту ғурранда бино бар лутфу меҳрубоние, ки аз соҳиби худ дидааст, ба ӯ ҳаргиз ҳамла нахоҳад кард.

Эй марди нек, агар аз дасти ту ояд, ба мардуми бад ҳам кӯмаку меҳрубонӣ кун, ки агар саге нон аз дасти ту хӯрад, онро фаромӯш нахоҳад кард ва поси он хоҳад дошт.

Ба он марде, ки пайваста барои юз панир дода, онро навозиш мекунад, аз дандони юз тарсе нест, лутф дандони он чонварро бар \bar{u} кунд кардааст.

Фоида:

Меҳрубониву саховат ҳатто чонварҳои ваҳширо ром ва фармонбардор мегардонад. Эҳсон беҳтарин василаест барои пайванди инсонҳо бо якдигар ва парвариш ёфтани меҳрубониву ғамхорӣ дар ҷома. Аммо ба қадри эҳсон лутфи ҳақиқӣ расидан муҳим аст ва онро гиromӣ бояд дошт ва носипосӣ набояд кард.

Ҳикоят

Яке рӯбаҳе дид бедаступой,
Фурӯ монд дар лутфу сунъи Худой,
Ки чун зиндагонӣ ба сар мебарад,
Бад-ин дасту пой аз кучо мех(в)арад?!
Дар ин буд дарвешӣ шӯридаранг,
Ки шере баромад, шаголе ба чанг.
Шаголи нагунбахтро шер хӯрд,
Бимонд он чӣ рӯбоҳ аз он сер хӯрд.
Дигар рӯз боз иттифоке фитод,
Ки рӯзирасон кути рӯзаш бидод.
Яқин мардро дида бинанда кард,
Шуду така бар офаринанда кард,
К-аз ин пас ба кунче нишинам чу мӯр,
Ки рӯзӣ нахӯрданд пилон ба зӯр.
Занахдон фурӯ бурд чанде ба чайб,
Ки бахшанда рӯзӣ фиристад зи ғайб.
На бегона тимор хӯрдаш, на дӯст,
Чу чангаш рагу устухон монду пӯст.
Чу сабраш намонд аз заифиву хуш,
Зи девори меҳробаш омад ба гӯш:

«Бирав, шери дарранда бош, эй дағал,
 Маяндоз худро чу рӯбоҳи шал.
 Чунон саъй кун, к-аз ту монад чу шер,
 Чӣ бошӣ чу рӯбах ба вомонда сер!
 Чу шер он киро гардане фарбех аст,
 Гар афтад чу рӯбах, саг аз вай бех аст.
 Ба чанг ору бо дигарон нӯш кун,
 На бар фазлаи дигарон гӯш кун.
 Бихӯр, то тавонӣ ба бозуи хеш,
 Ки саъйат бувад дар тарозуи хеш.
 Чу мардон бибар ранчу роҳат расон,
 Муханнас хӯрад дастранчи касон.
 Бигир, эй чавон, дасти дарвешӣ пир
 На худро бияфкан, ки: «Дастам бигир».
 Худоро бар он банда бахшоиш аст,
 Ки халқ аз вучудаи дар осоиш аст.
 Карам варзад он сар, ки мағзе дар ўст,
 Ки дунҳимматонанд бемағзу пўст.
 Касе некӣ бинад ба ҳар ду сарой,
 Ки некӣ расонад ба халқи Худой.

Луғот:

Фуру монд – дар ҳайрат монд, таачҷуб кард
 Сунъи Худой – сохтаву офаридаи Худованд
 Шӯридаранг – парешон, ошуфтаҳол
 Кути рӯз – ризқи онрӯза
 Яқин – эътимод, бовар, имони қалбӣ
 Занаҳдон ба чайб фуру бурдан – сар дар гиребони андеша фуру
 бурдан, ба тафаккур фуру рафтан, дар ин байт ба маънои бекор ниша-
 стан ва саъю кӯшиш накардан аст.
 Тимор хӯрдан – ғамхорӣ кардан
 Мехроб – токи масҷид, чоӣ намозгузориӣ имом
 Фазла – бозмондаи таом
 Гӯш кардан – мунтазир будан
 Муханнас – номард, дун, беҳиммат
 Касе рӯбоҳеро дид, ки дасту пой надошт ва ҳамоно аз

лутфу қудрати офариниши Худованд ба тааччуб афтод. Он мард ба ҳайрат афтода буд, ки рӯбоҳ бо чунин ҳол чӣ гуна зиндагӣ мекунад ва аз кучо ризку рӯзӣ меҳӯрад.

Он дарвешӣ ошуфтахотир ғарқи ин фикру хаёл буд, ки шере аз ҷангал берун омад, ки шаголе шикор карда буд.

Шер он шағоли бахтбаргаштаро хӯрд ва боқимондаи онро рӯбоҳи маъюб ба серӣ бихӯрд.

Рӯзи дигар ҳам чунин воқеае сурат гирифт, ки Худованди рӯзирасон аз ғайб ризқи рӯбоҳи бедаступойро ҳозир кард.

Дар дили он мард боварӣ ва эътимоди комил ҳосил шуд ва чашми ӯро бар ин ҳақиқат боз кард, ки ризку рӯзӣ ҷовидонӣ ҳаст. Таваккал ба Худоро пеша кард.

Бар худ ихтиёр намуд, ки баъд аз ин монанди мӯрчагон кунҷеро маскан мегирад. Зоҳиран, ризку рӯзӣ бо зӯрӣ ба даст намеояд, чунонки филҳоро бо ин қудрату зӯр агар ризке нарасад, берӯзӣ хоҳанд монд.

Он мард муддате чанд бекор нишаст ва саъю кӯшише анҷом надод.

Ҳеч касе ба кӯмаки ӯ намеомад, на дӯстон ғамхорӣ мекарданду на бегонагон. Ҳоли ӯ бисёр бад шуд, аз лоғарӣ пӯсту устухон гардид.

Рӯзе, ки ба ниҳояти заифиву сустӣ расида буд, аз девори меҳроб садое ба гӯшаш расид, ки мегуфт:

«Эй мард, аз ҷои худ бархез, монанди шер боғайрату часур бош, худатро монанди рӯбоҳи шал зери пойи одамон муҳтоҷ макун!

Чунон саъю кӯшиш ва қору қорзор бикун, ки ҳосили он бар дигарон ҳам бирасад (мисли он сайди пасмонда аз шер), то кай монандаи рӯбоҳ аз пасмондаи мардум рӯбоҳвор худро сер мекунӣ?!

Касе, ки монанди шер дасту бозувони пурқувват ва гардани фарбеҳ дораду чун рӯбоҳ афтодаву забун бошад, сағ аз вай беҳтар аст.

Саъю кӯшиш бикун, молу сарват ба даст ор ва онро ба дигарон низ бубахш, мунтазир мабош, ки одамон ба ту пасмондаи хӯроки худро бидиҳанд.

Монанди мардони ҳақиқӣ кор кун, аз ранчу меҳнат ҳаросон мабош ва ба дигарон роҳату осудагӣ биёвар. Номардони беҳиммат ба уммеда дастранҷи дигарон ҳастанд ва моли дигаронро меҳӯранд.

Эй ҷавон, ҳиммати мардӣ пеш ор ва дасти пирони беनावоро бигир ва худро хору афканда сохта магӯ, ки: «Бар ман мадад кунед, дасти маро бигиред!»

Худованд бар он бандагонаш раҳмату эҳсон мекунад, ки мардум аз вучуди онҳо дар осоишу фароғат ҳастанд.

Шаҳси хирадманд ҳамеша лутфу қарам пеша мекунад, аммо беҳимматон камхираду бешарм ҳастанд.

Ҳар қасе, ки роҳатрасони мардум ва нақӯкор бошад, дар ҳар ду олам саодату иқбол ҳамроҳи ӯст.

Ғоида:

Тавакқал ва сабр бахше аз ахлоқи неки инсонист, аммо ҳаргиз хилофи азму ирода доштан ба талошу ҷустуҷӯ нест:

Сабр дар саҳрои хушқу санглох,

Аблаҳӣ бошад, ҷаҳони Ҳақ фарох.

Яъне дар саҳрои сӯзон бо тавакқал нишастан, ки рӯзӣ мерасад, нишони нодонист, ҷаҳони Худованд фароҳу ва-сеъ аст, дар дигар ҷойҳо низ қор бояд қард ва ризқ бояд хӯрд. Баракоти ризқ аз Худованд аст.

Дар қиссаи дигаре, ки ба ҳикояти шеру рӯбоҳ монанд аст, гуфта мешавад, ки орифи машҳур Шақиқи Балхӣ дар биёбон паррандаи шикастаболеро дид, ки бе ризқу рӯзӣ монда буд, баногоҳ паррандаи дигаре бар сари ӯ омад ва малахе ба даҳонаш гузошт ва бар худ гуфт: «Модоме ки ризқи ин мурғи якҷомонда мерасад, ҷои ғам нест, ки рӯзии ӯ ҳам хоҳад расид».

Вақте ки дигар орифи бузурге бо номи «Иброҳими

Адхам» ин қиссаро шунид, ба Шақиқ гуфт:

«Эй Шақиқ, чаро мисли паррандаи солим набошӣ, ки мурғи якҷомондаро ғизо бидиҳӣ!»

Ҳикоят

Шунидам дар айёми Ҷотам, ки буд
Ба хайл андараш бодпойе чу дуд.
Сабосуръате, раъдбонг адҳаме,
Ки бар барқ пешӣ гирифтӣ ҳаме.
Ба так жола мерехт бар кӯху дашт,
Ту гуфтӣ, магар абри найсон гузашт?
Яке селрафтори ҳомуннавард,
Ки бод аз паяш бозмондӣ чу гард.
Зи авсофи Ҷотам ба ҳар марзу бум
Бигуфтанд бархе ба султони Рум,
Ки ҳамтои ӯ дар қарам мард нест,
Чу асбаш ба чавлону новард нест.
Биёбоннаварде чу киштӣ бар об,
Ки болои сайраш напаррад уқоб.
Ба дастури доно чунин гуфт шоҳ,
Ки: «Даъво хичолат бувад бе гувоҳ.
Ман аз Ҷотам он асби тозинаҷод
Бихоҳам, гар ӯ макрамат карду дод.
Бидонам, ки дар вай шукӯҳи меҳист
В-агар рад кунад, бонги табли тиҳист».
Расуле ҳунарманду олим ба Тай,
Равон карду даҳ мард ҳамроҳи вай.
Замин мурдаву абр гирён бар ӯ,
Сабо карда бори дигар қон дар ӯ.
Ба манзилғаҳи Ҷотам омад фуруд,
Баросуд чун ташна бар Зиндаруд.
Симоте бияфканду асбе бикушт,
Ба доман шакар додашон, зар ба мушт.

Шаб он чо бибуданду рӯзи дигар
 Бигуфт, он чӣ донист сохибхабар.
 Ҳамегуфт Ҳотам, парешон чу маст,
 Ба дандон зи ҳасрат ҳамеканд даст,
 Ки: «Эй баҳравар мӯбади некном,
 Чаро пеш аз инам нагуфтӣ паём?
 Ман он бодрафтори дулдулшитоб,
 Зи баҳри шумо дӯш кардам кабоб,
 Ки дониستم аз ҳавли борони сайл,
 Нашояд шудан дар чарогоҳи хайл.
 Ба навъи дигар рӯю роҳам набуд,
 Ҷуз ӯ бар дари боргоҳам набуд.
 Мурувват надидам дар оини хеш,
 Ки меҳмон бихусбад дил аз фоқа реш.
 Маро ном бояд дар иқлим фош,
 Дигар маркаби номвар, гӯ: «Мабош».
 Касонро дирам доду ташрифу асб,
 Табиист ахлоқи неку, на касб.
 Хабар шуд ба Рум аз чавонмарди Тай,
 Ҳазор офарин гуфт бар табъи вай.

Луғот

Ҳотам – номи чавонмарде аз қабилаи Тай, ки дар саховат масал аст.

Хайл – галаи аспҳо

Сабосуръат – бодпо, тезрав монанди бод

Раъдбонг – аспе, ки шиҳааш монанди раъд гулгула меандозад.

Адҳам – аспи сиёҳмушкин

Найсон – номи моҳи румист, ки ба моҳҳои март ва апрел мувофиқат дорад.

Ҳомуннавард – ҳомунгузар, биёбонпаймо

Навард – чанг, набард

Макрамат кардан – чавонмардиву карам зоҳир кардан

Меҳӣ – бузургӣ, бузургворӣ

Табли тихӣ – нақораи холӣ, ин чо ба маънои сухани беҳуда, гуфтори беасос

Зиндаруд – номи рӯде дар Исфохон
Симот – дастархон, суфра
Мӯбад – донишманд
Дулдулшитоб – аспе, ки дар тезрафторӣ ба аспи хазрати Алӣ (р),
ки «Дулдул» ном дошт, шабоҳат дорад.
Сайл – сел
Хайл – ба маънои галаи аспон
Мурувват – мардонагӣ, саховат
Фоқа – гуруснагӣ
Ташриф – чома, хильят

Шунидам, ки Ҳотами Тойиро дар галаи аспонаш аспи сиёҳмушкини бодпое буд, ки назир надошт.

Он аспи сиёҳмушкин дар тезрафторӣ боди сабо, дар шихакашӣ бонги раъдро ба хотир меовард, гумон мекардӣ, дар суръат аз барқ пешӣ мегирифт.

Вақте дар кӯху дашт метохт, ончунон аз зери суми вай сангрезаву гил пароканда мешуд, ки гумон мекардӣ, аз абри найсон жола меборад.

Замоне ки чун сел хурӯшону чӯшон дар сахро тохтутоз мекард, бод ҳам бар ӯ баробарӣ надошт ва монанди чангу гард дар ақиб мемонд.

Сифатҳои Ҳотамро, ки дар кишварҳои гуногун шуҳрат дошт, ба султони Рум нақл карданд ва таъкид карданд, ки дар саховат назир ва ҳамто надорад ва аспаш дар чавлон ва дар набард мумтозу ягона мебошад.

Он аспест, ки биёбонро бо осонӣ паси сар мегузорад, ҳамчунон ки киштӣ дарёро уBUR мекунад, ҳаракати сиёҳмушкин аз парвози уқоб ҳам босуръаттар мебошад.

Подшоҳ ба вазири донои худ чунин гуфт: «Ҳар гуна даъвои беасос боиси хичолат хоҳад шуд.

Ман аз Ҳотам ҳамон аспи арабинажодашро хоҳиш мекунам, агар ӯ чавонмардӣ пеш гирад ва аспашро бар ман ҳадя кунад, маълум хоҳад шуд, ки дар вучуди ӯ шукӯхи бузургворӣ ҳаст, агар рад кунад ва аспашро дарег дорад, ин овозаҳо гуфтори беҳудае беш нестанд».

Султони Рум намояндаи хунарманду бодонишero хамроҳи даҳ марди дигар ба қабилаи Тай фиристод.

Поёни зимистон буд, замин ҳоло аз хоби зимистонӣ бедор нагаштаву борони сарде меборид ва боди сабо саъй мекард, заминро аз нав зинда гардонад.

Онҳо роҳи дуру дарозро бо азобу ранчи бисёр тай карда, хаставу гурусна ба манзилгоҳи Ҳотам расиданд ва монанди ташнае, ки ба канори дарёи Зиндарӯд расидааст, осоише ёфтанд.

Ҳотам зуд дастурхон боз кард, асперо кушта, меҳмононро зиёфат орошт, навозишу меҳрубонӣ ба ҷо овард, ба домани онҳо анвои ширинихоро бирехт, ба дасташон тиллову ҷавоҳир бидод.

Шаб он ҷо хобиданд. Рӯзи дигар намояндаи султони Рум хоҳиши подшоҳи худро баён кард.

Ҳотами Той баъди шунидани хоҳиши султони Рум парешонҳол шуд ва аз ҳасрату афсӯс дасти хеш ба дандон мегазиду мегуфт:

«Эй донишманди некном, ки аз фазлу ҳикмат баҳравар хастӣ, чаро зудтар ин паёми султони худро ба ман нагуфтӣ?!

Ман он аспӣ бодрафтору дулдулшитоби худро шаби гузашта барои шумо кабоб кардам.

Донистам, ки аз воҳимаву ваҳшати сел имкон надорам, ба чарогоҳ равам ва аз гала аспӣ дигаре баҳри зиёфати шумо биёрам.

Роҳу илоҷи дигаре надоштам ва дар манзилгоҳ ғайр аз сиёҳмушкин аспӣ дигаре ҳозир набуд.

Хилофи ҷавонмардиву ҳиммат донистам, ки меҳмони даргоҳи ман гурусनावу тангдил бихобад.

Номи ман дар кишварҳо маъруф аст, агар аспӣ номвари ман набошад, ҷои ғусса нест, некномӣ бояд пойдор бимонад».

Ҳотам ба ҳамаи фиристодагони султони Рум ҷомаҳои гаронбаҳо, аспони хушзот ва зару сим дода, ба ватанашон

гусел кард. Ахлоқи неку худодод аст, онро бо зӯрӣ ба даст овардан имконпазир нест.

Фиристодагон воқеаро ба султони Рум гуфтанд. Султон ва ҳамроҳони ӯ бар ҷавонмардиву ахлоқи некӯи Ҷотам ҳазорҳо таҳсин хонданд.

Фоида:

Эҳсону муруввати ҳақиқӣ он аст, ки ба касони дигар аз чизҳое, ки писандидаи туст, нисор оварӣ, на аз ашёву моли номарғуб, ки хештанро бар он муносиб намедонӣ.

Ҳикоят

Зи бунгоҳи Ҷотам яке пирмард,
Талаб даҳ дирамсанг фониз кард.
Зи ровӣ чунон ёд дорам хабар,
Ки пешаш фиристонд тунги шакар.
Зан аз хайма гуфт: «Ин чӣ тадбир буд,
Ҷамон даҳ дирам ҳочати пир буд?»
Шунид ин сухан номбардори Тай,
Бихандиду гуфт: «Эй дилороми ҳай,
Гар ӯ дархури ҳочати хеш хост,
Ҷавонмардии Оли Ҷотам кучост?»

Луғот:

Бунгоҳ – манзилгоҳ, маскан
Дирамсанг – воҳиди вазн, тақрибан 30 грамм
Фониз – шакар, қанди сафед, навъи ҳалво
Тунги шакар – халтаи шакар
Ҳай – қабила
Оли Ҷотам – хонадони Ҷотам

Пирамарде ба манзили Ҷотам омад ва хоҳиш кард, ки ба ӯ даҳ дирамсанг шакар бидиҳанд.

Ровиён хабар медиҳанд, ки Ҷотам барои ӯ як халта

шакар фиристод.

Зани Ҳотам, ки ин манзараро аз хаймаи худ наззора мекард, ба шавҳараш гуфт:

«Он мӯйсафед ба қадри ҳочату эҳтиёче, ки дошт, хоҳиш кард, ин рафтору иқдоми ту чӣ ҳикмате дорад?!»

Ҳотам ин суханонро шуниду бихандид ва гуфт: «Эй зани меҳрубон, ту, ки маликаи ин қабила ҳастӣ, бидон, агар пир ба андозаи эҳтиёчи худ бипурсид, ин кори ўст, аммо ҳиммату саховати хонадони Ҳотамро чӣ шудааст, ки бар лутфу карами хеш наяфзояд?!»

Фоида:

Мардуми мискин ҳаргиз аз ҳочати худ бештар талаб намекунанд ва зердастон низ аз соҳибкорони худ тақозои зиёд надоранд, ин ҷо ҳиммат ва меҳрубонӣ мебояд, то сарватмандон худро бо зевари эҳсон ороиш диҳанд.

Ҳикоят

Якero харе дар гил афтода буд,
Зи савдо-ш хун дар дил афтода буд.
Биёбону борону сармову сайл,
Фурӯ хишта зулмат бар офоқ зайл.
Ҳама шаб дар ин ғусса то бомдод,
Сақат гуфту нафрину дашном дод.
На душман бираст аз забонаш, на дӯст,
На султон, ки ин буму бар з-они ўст,
Қазоро худованди он паҳндашт,
Дар он ҳоли мункар бар ў даргузашт.
Шунид ин суханҳои дур аз савоб,
На сабри шунидан, на рӯи ҷавоб.
Малик шармгин дар ҳашам бингарист,
Ки савдои ин бар ман аз баҳри чист?!
Яке гуфт: «Шоҳо, ба теғаш бизан,

Зи рӯи замин беҳи умраш бикан».
Нигаҳ кард султони олимаҳал,
Худаш дар бало диду хар дар ваҳал.
Бубахшид бар ҳоли мискини мард,
Фурӯ хӯрд хашми суҳанҳои сард.
Зараш доду асбу қаболӯстин,
Чӣ некӯ бувад меҳр дар вақти кин.
Яке гуфташ: «Эй пири беақлу хуш,
Аҷаб растӣ аз қатл». Гуфто: «Хамуш,
Агар ман бинолидам аз дарди хеш,
Вай инъом фармуд дарх(в)арди хеш.
Бадиро бадӣ сахл бошад чазо,
Агар мардӣ, «аҳсин ило ман асо».

Луғот:

Савдо – хашму ғазаб, ташвишу изтироб
Фурӯ хиштан – фурӯ овехтан, фурӯ овардан
Сайл – сел
Зайл – доман
Сақат гуфтан – суҳани қабеху беҳуда гуфтан, дашном додан
Қазоро – иттифоқан, ба амри тасодуф
Мункар – зишт, нописандида
Ҳашам – хидматгорон, чокарон
Олиҳиммат – олиманзалат, олиқадр
Ваҳал – лой, лойдон, ботлоқ
Аҳсин ило ман асо... – некӯӣ бикун ба касе, ки бадӣ кардааст.

Шахсеро дар фасли борон хар ва бораш дар роҳи пурлой дармонда буд ва ӯ аз қаҳру ғазаб ва изтиробу ташвиш шӯридаву дилтанг мегашт.

Торикӣ дар рӯи замин доман паҳн карда буд, сардии ҳавои биёбон ва борони сел азобу ранчи ӯро дучандон мекард.

Бо ин аҳвол он мард тамоми шаб ранҷ кашид ва то субҳ нафрину дашном медоду беҳудагӯӣ мекард.

Аз шиддати қаҳру азобе, ки дошт, ҳеч кас аз забони ӯ халосӣ наёфт, ҳамаро аз хурду калон то подшоҳи кишвар, ки соҳиби ин мамлакат аст, беҳудагӯӣ мекард.

Иттифоқан, подшоҳи мамлакат аз он биёбон мегузашт ва он мардро дар ҳамин ҳолати дашномгӯӣ бидид.

Подшоҳ суханҳои зишту норавои ӯро ба гӯши худ шунид, суханҳо он қадар номақбул буданд, ки на сабру тоқати шунидани онҳо буд, на имкони ҷавоб додан.

Подшоҳ шармаш омад ва ба хидматгорону чокарони худ ниғаҳ карда, бо таачҷуб гуфт: «Ин қаҳру ғазабу девонагии ӯ бар ман барои чист?!»

Яке аз чокарон гуфт: «Эй шоҳи олимақом, сари ин бадгуфторро бо шамшерат бизан ва беҳи умрашро аз рӯи замин бикан!»

Шоҳи олимақом аз рӯи инсоф ба ӯ нигоҳ кард ва бидид, ки худаш гирифтори мусибат аст ва хараши дар лой дармондааст.

Бар ӯ раҳм карду марди мискинро бубахшид ва қаҳру ғаза-башро, ки аз шунидани дашном боло мегирифт, фуру нишонд.

Ба он марди аз сардии ҳаво азияткашида пӯстину асп ва симу зар бахшида ӯро хушҳол ва бо меҳрубонии худ аз гуфтори бадаш пушаймон кард. Оре, қаҳру ғазабро бо меҳру навозиш иваз кардан чӣ қадар хуш аст!

Яке аз хидматгорон ба он мард гуфт: «Бахти ту омад кард, эй пирамарди нодон, ки ба осонӣ аз кушта шудан раҳой ёфтӣ!»

Мӯйсафед чунин ҷавоб дод: «Хомӯш бош, ин суханони бефоидаро мағӯ, ман чорае дигар барои фуру нишондани қаҳру ғазаби хеш надоштам ва нолидану алами ман аз он буд, подшоҳ мувофиқи мақоми баланди худ ҷавонмардона амал кард ва тухфаҳои шоҳона бахшид.

Бар бадии касе бо бадӣ ҷавоб додан осон аст, агар ҷавонмарди ҳақиқӣ бошӣ, ба касе, ки бадӣ кардааст,

шафқату меҳрубонӣ бикун!»

Фоида:

Дар кишвари орзуву ормони Саъдӣ раҳму шафқат бар чафову ситам ва лутфу эҳсон бар қаҳру ғазаб пирӯзии комил доранд. Шайх Саъдӣ бо ин зумра ҳикоёт, ки ба воқеият иртиботе кам доранд, тухми бадиरो аз замини дилҳо берун мекунад ва ба ҷои он гиёҳи меҳр мепарварад.

Ҳикоят

Шунидам, ки мағруре аз кибр маст
Дари хона бар рӯи соил бибаст.
Ба кунче фурӯ монду биншаст мард,
Љигар гарму оҳ аз тафи сина сард.
Шунидам, яке марди пӯшидачашм,
Бипурсидаш аз мӯчиби кину хашм.
Фурӯ гуфту бигрист бар хоки кӯй,
Љафое, к-аз он шахсаш омад ба рӯй.
Бигуфт: «Эй фалон, тарки озор кун,
Як имшаб ба назди ман ифтор кун».
Ба хулқу фиребаш гиребон кашид,
Ба хона даровардаш хон кашид.
Баросуд дарвешӣ равшанниҳод,
Бигуфт: «Эзидат равшаноӣ диҳод».
Шаб аз наргисаш қатра чанде чакид,
Саҳар дида барқарду дунё бидид.
Ҳикоят ба шаҳр андар уфтоду чӯш,
Ки он бебасар дида барқард дӯш.
Шунид ин сухан хоҷаи сангдил,
Ки баргашт дарвеш аз ӯ тангдил.
Бигуфто: «Ҳикоят кун, эй некбахт,
Ки чун саҳл шуд бар ту ин кори саҳт?
Кӣ бар қардат ин шамъи гетифурӯз?»

Бигуфт: «Эй ситамкори баргаштарӯз,
 Ту кӯтахназар будиву сустрой,
 Ки машғул гаштӣ ба чуғд аз ҳумой.
 Ба рӯи ман ин дар касе кард боз,
 Ки кардӣ ту бар рӯи ӯ дар фароз.
 Агар бўса бар хоки мардон занӣ,
 Ба мардӣ, ки пеш оядат равшаниӣ.
 Касоне, ки пӯшидачашми диланд,
 Ҳамоно к-аз ин тӯтиё ғофиланд».
 Чу баргаштадавлат маломат шунид,
 Сарангушти ҳайрат ба дандон газид,
 Ки: «Шаҳбози ман сайди доми ту шуд,
 Маро буд давлат, ба номи ту шуд».
 Касе, чун ба даст оварад чуррабоз,
 Фуру бурда чун муш дандон ба оз?

Луғот:

Пӯшидачашм – нобино
 Ифтор кун – рӯза кушодан, ғизои шом хӯрдан
 Фиреб – ба маънои хушзабонӣ
 Хон кашидан – дасторхон боз кардан
 Эзид – Худованд
 Наргис – ба маънои чашм
 Дида баркард – чашм кушод, бино шуд
 Шамъи гетифуруз – ба маънои чашм
 Чуғд – паррандаи вайронадӯст
 Хумой – паррандае, ки сояи он ба сари касе афтад, саодат меёфтааст.
 Дар фароз кардан – дар бастан, дарро пӯшидан
 Ба мардӣ – савганд ба мардиву мардонагӣ
 Тӯтиё – доруи мураккаб, ки нури чашмро зиёд мекунад.
 Чуррабоз – бози нар, бози шикорӣ

Шаҳси давлатманде, ки аз кибру ғурур сармаст буд,
 дари хонаи худро ба рӯи гадое маҳкам кард ва ӯро аз
 даргоҳаш ноумед сохт.

Он марди бечора дар банди ғаму андӯх афтода, ба гӯшае бинишаст ва охи сарде аз дили пурдард кашид.

Дар ин ҳангом марди нобиное аз он чо мегузашт ва охи дардноки ӯро шунид ва сабаби ғаму ташвиши гадоро пурсид.

Марди гадо бо ашки шашқатор қиссаи рӯйдода ва бемурувватии шахси давлатмандро нақл кард.

Нобино гуфт: «Эй бародар, ғамгин нашав, ҳамроҳи ман биё ва имшаб бо ман ифтор бикун».

Бо ахлоқи некӯву хушзабонӣ ӯро дилгарм кард ва ба манзили худ оварда, дар наздаш дасторхон боз кард ва ҳамроҳ хӯроки шом хӯранд.

Он гадои равшандил бо сидқи дил дар ҳаққи соҳибхона дуо кард ва гуфт: «Худованд бар ту равшаниву саодат диҳад, эй бародари азиз».

Он шаб аз чашми нобино чанд қатра об чакид ва сахаргоҳон чашмонаш равшан шуд ва дунёи пурнурро бо дидагони худ бидид.

Ин қисса зуд дар шаҳр овоза шуд, ки шаби гузашта иттифоқи ачибе афтод ва он марди нобино чашм кушод ва бино гардид.

Ин хабар ба гӯши он марди сангдил, ки дари худро ба рӯи гадо баста ва он бечораро ба ғам нишонда буд, расид.

Вай ба назди марди чашмбозкарда омад ва аз ӯ хоҳиш кард, бигӯяд, ки чӣ гуна чашми ӯ, ки солиёни зиёде нобино буд, равшан гардид ва кӣ кӯмак кард, то чашмаш дигарбора бубинад.

Он мард ҷавоб дод: «Эй баргаштабахти бераҳм, мурғи бахт ба манзили ту омада буд, ту аз камхирадӣ ва кибру гурур онро нашинохтӣ, чуғдро аз хумой беҳтар ҳисоб кардӣ.

Маро ба олами равшан касе баровард, ки дари манзилатро ба рӯи ӯ баста будӣ ва дареро мечуст, ки он чо баракоти худро нисор кунад».

Савганд ба мардиву мардонагӣ, агар мардони некро бишиносӣ ва бо иродату ихлос ҳамдилу ҳамнафаси эшон гардӣ, равшаниву нур дар истиқболи ту хоҳад буд.

Аммо касоне, ки чашми дилашон кӯр аст, аз тӯтиёи сидку ростии равшанзамирон беҳабаранд».

Вақте ки он сарватманди бахтбаргашта ин суханҳои маломатангезро шунид, ангушти ҳайрат газид ва бо ҳазор пушаймонӣ чунин мегуфт:

«Дареғо, шохбози бахт ба даргоҳам расида буд, кадраш нашинохтам ва он давлати поянда насиби ту ва он мурғи бахт сайди доми ҳиммати ту шуд».

Оре, касе, ки монанди муш гирифтори тӯмаи ноҷизи дунёи бошад, чӣ гуна бози шикориро ба даст оварад, ҳаргиз бози иқбол насиби ӯ нахоҳад шуд.

Ғоида:

Бахту давлат бо шарту баҳонаҳои гуногун ва шакли намудҳои мутафариқ бар сари инсонҳо фуруд меояд, аммо аз ҷаҳлу надонӣ ё кибру мастӣ ва бепарвоӣ онро аз даст медиҳанд. Дар зиндагӣ ҳикматҳои рангоранг зиёд аст, инсон қудрати шинохти ҳамаи онро надорад, аммо ҳадди ақал таҷрибаи гузаштагонро дар воқеоти мухталиф, мисли достони болоӣ, ба хотир супоридан ҳикмате хоҳад дошт.

Ҳикоят

Яке захираи харҷ кардан надошт,
Зараш буду ёрои х(в)ардан надошт.
На хӯрдӣ, ки хотир баросоядаш,
На додӣ, ки фардо ба қор оядаш.
Шаборӯз дар банди зар буду сим,
Зару сим дар банди марди лаим.
Бидонист рӯзе писар дар камин,
Ки мумсик кучо қард зар дар замин.

Зи хокаш бароварду бар бод дод,
Шунидам, ки санге дар он чо ниҳод.
Чавонмардро зар бақое накард,
Ба як дасташ омад, ба дигар бих(в)ард,
К-аз ин камзанӣ буд нопокрав,
Кулоҳаш ба бозору мезар гарав.
Ниҳода падар чанг дар нойи хеш,
Писар чангиву ной оварда пеш.
Падар зору гирён ҳама шаб нахуфт,
Писар бомдодон бихандиду гуфт:
«Зар аз баҳри хӯрдан бувад, эй падар,
Зи баҳри ниҳодан чӣ сангу чӣ зар.
Зар аз санги хоро бурун оваранд,
Ки бо дӯстону азизон х(в)аранд».
Зар андар кафи марди дунёпараст,
Ҳанӯз эй бародар, ба санг андар аст.
Чу дар зиндагонӣ бадӣ бо аёл,
Гарат марг хоҳанд, аз эшон манол.
Чу чашмору он гаҳ хуранд аз ту сер,
Ки аз боми панчаҳгаз афтӣ ба зер.
Баҳили тавонгар ба динору сим,
Тилисмест болои ганче муқим.
Аз он солҳо мебимонад зараш,
Ки ларзад тилисме чунин бар сараш.
Ба санги аҷал ногаҳаш бишкананд,
Ба осудагӣ ганҷ қисмат кунанд.
Пас аз бурдану гирд кардан чу мӯр,
Бихӯр пеш аз он, к-ат хӯрад кирми гӯр.
Суханҳои Саъдӣ мисол асту панд,
Ба кор оядат, гар шавӣ корбанд.
Дареғ аст, аз ин рӯй бартофтан,
К-аз ин рӯй давлат тавон ёфтан.

Луғот:

Заҳра надоштан – дил ва чуръат надоштан

Баросудан – ошуда шудан

Лаим – касе, ки на худ меҳӯрад, на ба дигарон медахад.

Мумсик – хасис, бахил

Камзанӣ – бой додан дар кимор

Мезар – шалвор, эзор

Чангӣ – чангнавоз

Ной – найнавоз

Аёл – зану фарзанд

Чашмору – кӯзае, ки барои дафъи чашмзахм месохтанд ва онро нақшу нигор мекарданд ва дар тӯли сол ба он тангаҳоро барои назр гузошта, пеш аз Наврӯз аз бом ба поён меандохтанд, ки бишканад ва тангаҳоро бачагону раҳгузарон бо хурсандӣ бибаранд.

Тилисм – ба маънои шаклу суратҳои аҷоиб, ки дар болои ганҷинаҳо месохтанд.

Корбанд – ба кор бастан, иҷро кардан, ба амал овардан

Рӯй бартофтани – рӯй гардонидан, рад кардан

Шахсе тиллои зиёде дар ихтиёр дошт, аммо аз хасисӣ чизе аз он харҷ намекард ва бо фарзандонаш намехӯрд.

Ҳушу ёди ӯ ҳамеша пойбанди он зар буд, на барои хонаводаи худ сарф карда, хотиросуда мешуд ва на ба касе хайру эҳсон мекард, ки рӯзи ҳисоб ӯро ба кор ояд.

Он мард гирифтори симу зари худ буд ва симу зар асиру гирифтори он мард.

Рӯзе писари он марди мумсик аз гӯшае наззора кард ва донист, ки падараш дар кадом гӯшаи замин зару сими худро пинҳон мекунад.

Он писар ганчи пинҳонкардаи падарро аз хок берун оварда, аз он худ кард ва ба ҷояш санге гузошт.

Он писар бадхарҷ буд, аз ин сабаб ганчи падарро зуд ба поён овард, гӯё бо як дасташ онро гирифт бо дасти дигар ба бод дод.

Писари марди мумсик қиморбозӣ мекард ва аз ин рафтори нопоки худ ҳамеша гирифтори қарз мегардид, ҳатто

кулоҳу шалворашро дар бозор ба гарав гузоштаву бохта буд.

Падари хасис бо мақсади зар андӯхтан ҳатто таоми муносиб намехӯрд, аммо писари ӯ чангиву найнавозро назди худ оварда, айшу ишрат меронд.

Падар аз гум шудани симу зар огоҳӣ ёфта, тамоми шаб аз гиряву нола хоб накард, писари айшпарастии ӯ субҳгоҳон бо ханда ба падари худ чунин гуфт:

«Эй падар, симу зар барои хӯрдану сарф кардан аст, на барои дар гӯшае чамъ овардану гузоштан, заре, ки аз он истифода накунанд, монанди санг аст».

Зарро аз дили санги хоро берун меоранд, ки барои дӯстону хешовандон ва хонаводаи худ сарф кунанд.

Эй бародар, агар он симу зар дар дасти шахси хасис қарор гирад, ту нек бидон, ки онро аз санг берун накарданд, чунки дасти бастаи ӯ саҳттар аз санг аст.

Дар зиндагонӣ ба зану фарзандони худ хасисиву чашмтангӣ раво дорӣ, аз худат ноумед бош ва агар онҳо хоҳони марги ту бошанд, бидон, ки гуноҳ аз туст.

Зеро ту бо беҳиммати онҳоро бисёр озурда кардаӣ ва зану фарзандонат он гоҳ молу сарвати туро ба серӣ хоҳанд хӯрд, ки монанди чашмору нобуд гардӣ.

Сарватманди бахил монанди тилисмест дар болои ганҷ, ки то аз байн наравад, ганҷ ба даст намеояд.

Ганҷи бахилон аз он сабаб боқӣ мемонад, ки дар сари онҳо тилисми ларзоне ҳаст ва намегузорад, харҷ кунанд.

Вақте ки санги аҷал он тилисбро мешиканад, яъне соҳиби ганҷ ба чанголи маҳками марг гирифта мешавад, он гоҳ дигарон бо хоҳири чамъ онро байни худ тақсим мекунанд.

Эй азиз, ганҷеро, ки монанди мӯр ба оҳистагӣ чамъ кардаӣ, пештар аз он ки кирми гӯр туро бихӯрад, бо фарзандону дӯстон бихӯр.

Суханҳои Саъдӣ мисолҳои зебӣ аз зиндагӣ доранд

ва саросар панду ҳикмат ҳастанд, агар бар он гӯш диҳӣ ва дастури хештан қарор диҳӣ, ҳатман барои ту фоида хоҳад овард.

Ҳайф аст, агар аз ин ҳикматҳо рӯй гардонӣ, ин суҳанон барои дарёфти давлати безавол раҳнамои туанд.

Фоида:

Инсонҳоро дар додугирифтӣ пулу мол ба ҷаҳор гурӯҳ тақсим кардаанд, ки инҳоянд: каримон, саховатмандон, бахилон ва лаимон. Карим он шахсест, ки худ намехӯрад ва ба дигарон медиҳад, саховатманд касест, ки ҳам худ мехӯрад, ҳам ба дигарон медиҳад, бахил он аст, ки худ мехӯраду ба дигарон намедиҳад, лаим бадбахтест, ки на худаш мехӯрад, на ба дигарон медиҳад. Қаҳрамони ҳикояти Саъдӣ лаим аст. Аз ин ҷаҳор тоифа кадоме беҳтар аст?!

Ҳикоят

Касе дид саҳрои маҳшар ба хоб,
Миси тафта рӯи замин з-офтоб.
Ҳаме бар фалак шуд зи мардум хурӯш,
Димоғ аз табаш мебаромад ба ҷӯш.
Яке шахс аз ин ҷумла дар сояе,
Ба гардан бар аз хулд перояе.
Бипурсид, к: «Эй маҷлисорой мард,
Ки буд андар ин маҷлисаат поймард».
Разе доштам бар дари хона гуфт:
«Ба соя дараш неқмарде бихуфт.
Дар он вақти навмедӣ он марди рост,
Гуноҳам зи додори довар бихост.
Ки: «Ё Раб, бар ин банда бахшоише
К-аз ӯ дидаам вақте осоише».
Чӣ гуфтам, чу ҳал кардам ин розро,
Башорат худованди Шерозро.

Ки чумхур дар сояи ҳимматаш,
Муқиманду бар суфраи неъматаш.
Дарахтест марди карам бордор,
В-аз ӯ бигзарӣ, ҳезуми кӯҳсор.
Ҳатабро агар теша бар пай зананд,
Дарахти барӯмандро кай зананд?
Басе пой дор, эй дарахти хунар,
Ки ҳам мева дориву ҳам соявар.

Луғот:

Саҳрои маҳшар – майдони қиёмат
Миси тафта – миси гудохта
Димоғ – мағзи сар
Хулд – биҳишт, ҷаннат
Пероя – зебу зинат, ороиш, зевар
Поймард – ёридоханда, ёвар, шафоатгар, шафё
Раз – дарахти ангур
Худованди Шероз – подшоҳи Шероз
Чумхур – гурӯҳ, мардум, одамон
Муқим – ҷойгиршуда, истиқоматкунанда
Ҳатаб – ҳезум

Шахсе майдони қиёматро дар хоб дид, ки аз гармии офтоб монанди миси гудохташуда чӯшону сӯзон буд.

Мардум аз гармии тоқатфарсо ба фиғону хурӯш даромада буданд ва аз ниҳояти гармӣ мағзи сари инсонҳо ба чӯш меомад.

Шахсе аз ин миён дар сояи Арш оромиш ёфта буд ва дар гарданаш зевари биҳиштие медурахшид.

Нафаре аз ӯ бипурсид: «Эй марди салим, ту ки маҷлиси биҳиштиёнро бо вучуди худ ороиш медиҳӣ, барои мо бигӯ, ки туро кӣ бар ин мақоми олӣ раҳнамоӣ кард?!»

Он мард ҷавоб дод: «Ман бо умед дарахти ангуре сабз карда будам ва дар сояи он марди солехе фароғат ёфта буд.

Дар вақти ноумедӣ он марди ҳақ аз Худованди меҳрубон бахшидани гуноҳони маро дархост кард ва гуфт:

«Эй Парвардигори пок, ин бандаатро раҳмат фармо, ки некӯ бандаест ва ман замоне дар зери дарахти ӯ фароғату осоише доштам.

Вақте асрори ин розро барои худ кашф кардам, оё медонӣ чӣ гуфтам?! Гуфтам: «Подшоҳи Шерозро башорат бод, ки мардум дар сояи ҳимматаш осоиш ёфтаанд ва дар атрофи хони неъматӣ ӯ чамъ омадаанд».

Марди кариму бахшанда монанди дарахти пурҳосил аст, ки аз самари он ҳамагон меҳӯранд, дарахти бемева мисли ҳезуми кӯҳсор аст, инсони бахилу мумсик низ дарахти бемеваро монад.

Одамон бар решаи ҳезум (дарахти бемева) теша мезананд, ҳаргиз дарахти мевадорро намеафкананд.

Эй азиз, ту дарахти хунар ҳастӣ, пойдору устувор бимон, ки ҳам меваву ҳам сояи ту ҷонпарвар аст.

Ғоида:

Шинонидан ва парваридани дарахт бахше аз амалҳои шоиста аст, ки савобу баракати он монанди оби дарё ҷорӣ мегардад. Меваву сояи дарахти илму маърифат аз он ҳам арзишманд аст. Меваи илм ҳикмат аст, сояи он парҳезгорӣ ва тазкияи нафс.

Ҳикоят

Шунидам, ки марде ғами хона х(в)ард,
Ки занбӯр бар шифти ӯ лона кард.
Занаш гуфт: «Аз инон чӣ хоҳӣ, макан,
Ки мискин парешон шаванд аз ватан».
Бишуд марди нодон паси кори хеш,
Гирифтанд як рӯз занро ба неш.
Зани беҳирад бар дару бому кӯй,
Ҳамекард фарёду мегуфт шӯй:
«Макун рӯй бар мардум, эй зан, туруш,

Ту гуфтӣ, ки «Занбӯри мискин макуш».
 Касе бо бадон некуй чун кунад?
 Бадонро таҳаммул бад афзун кунад.
 Чу андар саре бинӣ озори халқ,
 Ба шамшери тезаш биёзор халқ.
 Сағ охир, кӣ бошад, ки хонаш ниҳанд?
 Бифармой, то устухонаш диҳанд.
 Чӣ некӯ задаст ин масал пири деҳ:
 «Сутури лагадзан гаронбор беҳ».
 Агар некмардӣ намояд асас,
 Наёрад ба шаб хуфтан аз дузд кас.
 Наи найза дар ҳалқаи корзор,
 Бақиматтар аз найшакар сад ҳазор.
 На ҳар кас сазовор бошад ба мол,
 Яке мол хоҳад, яке гӯшмол.
 Чу гурба навозӣ, кабӯтар барад,
 Чу фарбеҳ кунӣ гург, Юсуф дарад.
 Биное, ки маҳкам надорад асос,
 Баландаш макун, в-ар кунӣ з-ӯ ҳарос.

Луғот:

Х(в)ард – хӯрд

Макан – яъне лонаашро макан, хонаи занбӯрро вайрон макун.

Ба неш гирифтани – неш задан, газидан

Асас – шабгард, посбон

Наи найза – найзаи найшакл

Гӯшмол – танбеҳ, сарзаниш

Навозӣ – навозиш бикунӣ

Ҳарос – битарс, дар ҳарос бош

Дар хонаи марде занбӯр лона гузошта буд. Он мард дар ғами он ки мабодо занбӯр зану фарзандонашро бигазад, хост лонаи онро вайрон кунад.

Занаш бар ӯ гуфт: «Лонаи занбӯрони бечораро вайрон макун, ки бехонумону парешон мегарданд».

Он марди нодон сухани ҳамсарашро гирифта, занбӯронро бар ҳоли худашон гузошт ва аз пайи кори худ рафт. Рӯзе занбӯрон он занро неш заданд.

Зани нодон аз дару бом ва дар кӯча фарёду фиғонкунон шӯйи худро ба ёрӣ даъват мекард.

«Эй зан, ту бар мардум рӯйи худро турш макун, мардумро ва шавҳаратро айбе нест, худи ту фармудӣ, ки «Занбӯри бечораро накуш!»

Ҳар кӣ бо мардуми бад некуӣ кунад, онҳо густоҳу дилертар мешаванд ва бадиашонро афзоиш медиҳанд.

Касеро бубинӣ, ки дар пайи шиканчаву озори халқ аст, беҳтар он бошад, ки халқашро бо шамшери тез бибури.

Сағ шоистагии онро надорад, ки барояш дастурхон боз кунӣ, бифармо, ки бар он устухон диҳанд.

Пири хирадманди деҳотӣ чӣ зарбулмасали хубе гуфта аст: «Аспи лагадзан дар зери бор беҳтар аст!»

Агар посбони шаб раҳмдиливу шафқат пеш гирад, шабонгаҳ касе аз дасти дуздон оромиш нахоҳад ёфт.

Дар майдони чанг найза аз найшакар сад хазор бор беҳтар аст.

Ҳар кас шоистагии молу давлатро надорад, яке молро шоиста аст, дигаре гӯшмолро.

Агар гурбаро навозиш кунӣ, кабӯтаратро хоҳад бурд ва гургро фарбеҳ созӣ, Юсуфро хоҳад дарид.

Биноеро, ки пойдевори мустаҳкам надорад, ҳаргиз баланд масоз, агар сохтӣ, аз он битарс, ки рӯзе ба сарат фуруд наояд.

Ғоида:

Раҳму шафқату ғамхорӣ ҷойгоҳу мавқеи худро дорад, на ҳар шахсеву ҳар мавҷуде бар ин амр шоиста ҳаст. Худи Шайх Саъдӣ ҷойи дигар мефармояд, ки: «Тараҳҳум бар паланги тездандон, Ситамгорӣ бувад бар гӯсфандон». Сари газандагон кӯфта беҳ.

Ҳикоят

Чунин нақл дорам зи мардони рох,
Фақирони мунъам, гадоёни шоҳ,
Ки пире ба дарюза шуд бомдод,
Дари масчиде диду овоз дод.
Яке гуфташ: «Ин хонаи халқ нест,
Ки чизе диҳандат ба шӯхӣ, маист».
Бад-ӯ гуфт, к-: «Ин хонаи кист пас,
Ки бахшоишаш нест бар ҳоли кас?»
Бигуфто: «Хамӯш, ин чӣ лафзи хатост,
Худованди хона Худованди мост!»
Ниғаҳ карду қандилу меҳроб дид,
Ба сӯз аз чигар наърае баркашид,
Ки ҳайф аст аз ин чо фаротар шудан,
Дареғ аст маҳрум аз ин дар шудан.
Нарафтам ба маҳрумӣ аз ҳеч кӯй,
Чаро аз дари Ҳақ шавам зардрӯй.
Ҳамин чо кунам дасти хоҳиш дароз,
Ки донам, нагардам тихидаст боз.
Шунидам, ки соли мучовир нишаст,
Чу фарёдхоҳон бароварда даст.
Шабе пои умраш фуру шуд ба гил,
Тапидан гирифт аз заифӣ-ш дил,
Саҳар бурд шахсе чароғаш ба сар,
Рамақ дид аз ӯ чун чароғи саҳар.
Ҳамегуфт гулгулкунон аз фараҳ:
«Ва ман даққа боба-л-кариминфатаҳ».
Талабгор бояд сабуру ҳамул,
Ки нашнидаам кимиёгар малул.
Чӣ зарҳо ба хоки сияҳ дар кунанд,
Ки бошад, ки рӯзе мисе зар кунанд.
Зар аз баҳри чизе харидан нақӯст,
Нахоҳӣ харидан беҳ аз нози дӯст.

Гар аз дилбаре дил ба танг оядат,
Дигар ғамгусоре ба чанг оядат.
Мабар талхайшӣ зи рӯи туруш,
Ба оби дигар оташаш бозкуш.
Вале гар ба хубӣ надорад назир,
Ба андак дилозор таркаш магир.
Тавон аз касе дил бипардохтан,
Ки донӣ, ки бе ӯ тавон сохтан.

Луғот:

Мардони роҳ – орифон, пешвоёни тариқат
Мунъам – неъматдодашуда
Дарюза – гадоӣ, пурсиш
Шӯхӣ – густоҳӣ
Худованди хона – соҳибхона
Қандил – чароғ, чароғдон
Зардрӯй – маҳрум, ноумед
Мучовир – иқомат ихтиёр кардан дар ҷойи муқаддас, эътиқоф
Фарёдхоҳ – додхоҳ, мазлум
Рамак – охири лаҳзаҳои умр, бақияи ҷон
Ғулғулқунон – зери лаб ғурунғосзанон
Ва ман даққа бобал каримин фатаҳ – ҳар касе дари хонаи кариме-ро (карим – сифати Худованд) бизанад, ҳатман дар бар рӯяш кушода мешавад.

Талабгор – толиб, хоҳишманд
Ҳамул – босабр, бурдбор
Кимиёгар – донандаи кимиё, ки филизи арзонбахоро бо иксири худ филизи гаронқимат мекунад.
Дилозор – озурдагӣ, ранчи хотир
Бипардохтан – ба маънои ҳолӣ кардан, яъне дилро аз ишқи касе ҳолӣ кардан.

Аз пешвоёни ирфон, ки ба зоҳир камбағалу гадо намудор мешаванд ва дар ботин давлатманду подшоҳ мебошанд, чунин нақле шунидам:

Бомдодон гадои пиру хирабине бар дари масҷид расид ва онро садо кард.

Шахсе ба ӯ гуфт: «Иштибоҳ кардӣ, ин ҷой хонаи мардум нест, ки то чизе надиханд, бо густохӣ он ҷо бимонӣ!»

Он гадо гуфт: «Пас, ин хонаи кист, ки ҳоли гадоёнро дида, бар онҳо бахшоише намекунад?!»

Мусохиби гадо гуфт: «Хомӯш бош, ҷӣ сухани хатову носазое мегӯӣ, ки соҳиби ин хона худи Худованд аст».

Гадо бо диққати бештар нигоҳ кард ва меҳробу чароғдони масҷидро бидид ва бо сӯзи дил нолае карду гуфт:

«Аз ин ҷо рафтан ҳайф аст ва аз ин даргоҳ дур шудан боиси дарегу пушаймонист.

Ман аз ҳеч кӯю дар бо маҳрумӣ нарафтаам, чаро аз даргоҳи Ҳақ ноумеду маҳрум бимонам.

Дар ҳамин ҷо дасти талаби худро дароз мекунам ва медонам, ки ҳаргиз Худованд дасти маро холӣ нахоҳад гузошт».

Шунидам, ки он гадо як сол дар он масҷид истиқомат ихтиёр кард ва пайваста бо нолаҳои ҷонсӯз даст ба дуо мебардошт.

Шабонгоҳе умри ӯ ба поён мерасид ва дили нуронии ӯ бо заъфу сустӣ метапид.

Саҳаргоҳон шахсе бо чароғи афрӯхта бар сари ӯ омад ва дид, ки монанди чароғи саҳаргоҳӣ охириин лаҳзаҳои умрашро ба сар мебарад.

Дар ҳамон ҳолат зери лаб ғурунгосзанон мегуфт: «Касе дари хонаи каримро бикӯбад, хатман он дар кушода мешавад».

Шахси талабгор бояд, ки босабру бурдбор бошад, зеро ҳеч кимиёгаре ноумеду маҳзун намондааст.

Онҳо зари бисёреро бо мақсади ба даст овардани иксири кимиё харҷ мекунанд, ки дар ниҳояти қор аз мис тиллоро берун оранд.

Симу зар барои чизе матлуб харидан хуб аст, оё беҳтар аз нози дӯст чизе метавонӣ бихарӣ?!

Агар аз маҳбубе дилтанг гардӣ, имкон дорад,
гамгусори дигаре пайдо намоӣ.

Чун маҳбубе бо ту туршрӯӣ кунад, онро таҳаммул ма-
кун ва бо оби висоли дигаре оташи чафои ўро фуру нишон.

Вале дар хубӣ беназир бошад, бо дилозурдагии андак
ўро тарк макун.

Танҳо аз касе метавонӣ дил биканӣ, ки бидонӣ, бо
вучуди ин гусастагӣ зиндагии ту сомоне пайдо хоҳад кард.

Фоида:

Зохиран, дарҳои мардум барои хоҳандагон боз аст,
аммо маълум нест, ки ҳочат он ҷо раво гардад ё не. Даре,
ки ҳамеша боз аст ва ҳаргиз ҳочатмандонро ноумед на-
кардааст, дари раҳмати Парвардигор аст. Дўсту маҳбуби
хақиқӣ Ўст, ки дар лутфу хубӣ назир надорад.

Ҳикоят

Шунидам, ки пире шабе зинда дошт,
Саҳар дасти ҳочат ба Ҳақ барфарошт.
Яке хотиф андохт дар гӯши пир,
Ки: «Беҳосилӣ, рав, сари хеш гир!
Бар ин дар дуои ту мақбул нест,
Ба хорӣ бирав, ё ба зорӣ биист».
Шаби дигар аз зикру тоат нахуфт,
Муриде зи ҳолаш хабар ёфт гуфт:
«Чу дидӣ, к-аз он рӯй бастаст дар,
Ба беҳосилӣ саъй чандин мабар».
Ба дебоча бар ашки ёкутфом
Ба ҳасрат бибориду гуфт: «Эй ғулом,
Ба навмедӣ он гаҳ бигардидаме,
Аз ин раҳ, ки роҳе дигар дидаме.
Мапиндор, гар вай инон баршикаст,
Ки ман боздорам зи фитрок даст.

Чу хоҳанда маҳрум гашт аз даре,
Чӣ гам, гар шиносад дари дигаре.
Шунидам, ки роҳам дар ин кӯй нест,
Вале ҳеч роҳи дигар рӯй нест».
Дар ин буд сар бар замини фидо,
Ки гуфтанд дар гӯши чонаш нидо:
«Қабул аст, агарчи хунар несташ,
Ки чуз мо паноҳе дигар несташ».

Луғот:

Барфарошт – бардошт, баланд кард
Ҳотиф – овоздиханда, нидодихандае, ки худааш дида намешавад.
Сари хеш гир – яъне аз пайи кори худ бош
Зикр – бо дуо ёд кардани Худо
Дебоча – рӯй, рухсор
Эй гулом – ба маънои «эй писар»
Инон баршикастан – рӯй баргардонидан
Фитрок – тасмае, ки барои баستاني сайд бар зин устувор кардаанд.
Хоҳанда – гадо, соил
Замини фидо – замини таслим, сачда бар замин
Хунар – ба маънои шоистагӣ

Шунидам, ки пире бо дуову ниёиш шабзиндадорӣ кард
ва саҳаргоҳон, ки вақти қабули дуост, ба сӯи Парвардигор
дасти ҳочат бардошт ва талабҳои хештанро изҳор кард.

Ногаҳон аз ғайб садое ба гӯши он пир расид, ки мегуфт:
«Ин дуоҳои ту бесамар аст, бирав, аз пайи кори худ бош!

Дуоҳои ту мақбули ин даргоҳ нест, ба хорию зиллат аз
ин даргоҳ бирав ё агар инро хостӣ, бо зорихои беҳосили
худ бимон».

Шаби дигар диданд, ки он пир чун пештара бо зикр
ибодат машғул аст, яке аз муридон, ки ҳоли пирро
мушоҳида мекард, гуфт:

«Эй шайх, бароят маълум гашт, ки аз он қониб дари
раҳмат барои ту баста аст, ин саъйи кӯшиши беҳосил аз
бахри чист?!»

Он пир бо ҳасрат, дар ҳоле, ки ашки хунин бар рухсори
ӯ чорӣ мешуд, гуфт:

«Эй писари азиз, агар роҳи бехтаре ғайр аз даргоҳи
Худованд вучуд медошт, аз ин ҷой ноумед гашта, он роҳро
пеш мегирифтам.

Ту гумон макун, ки агар ӯ рӯӣ бигардонад, ман ноумед
мешавам ва дасти умеди худро бармешиканам.

Агар марди гадо аз даре ронда шуд, ҷои афсӯсу
пушаймонӣ нест, ки дари дигаре бичӯяд. Шунидам, ки ба-
роӣ ман дар ин даргоҳ роҳи умед баста шудааст, аммо ҷо-
раи дигар надорам, ба ҷуз он ки боз толиби ҳамин даргоҳ
бимонам».

Он пири толиб пайваста аз даргоҳи Худо умедвор боқӣ
монд ва хангоме ки сар ба сачда гузошта буд, ногаҳон бо
гӯши ҷонаш нидои ғайбиро шунид, ки мегуфт:

«Ин пир қабули даргоҳи мост, агарчи шоиста нест,
зеро бар даргоҳи мо рӯӣ овардааст ва ҳеч ҷойи дигар паноҳ
начустааст».

Ғоида:

Сидку иродат ва ростравӣ инсонро ба мақсад мера-
сонад. Аз Худо талаб кардан шучоат аст: Агар бароварда
шавад, ҳоҷат аст, агар бароварда нашавад, ҳикмат аст. Аз
одамон талаб кардан хичолат аст: Агар бароварда шавад,
миннат аст ва агар бароварда нашавад, хориву зиллат аст.

Ҳикоят

Шикоят кунад наварӯсе ҷавон,
Ба пире зи домоди номехрубон,
Ки мапсанд чандин, ки бо ин писар
Ба талхӣ равад рӯзгорам ба сар.
Касоне, ки бо мо дар ин манзиланд,
Набинам, ки чун ман парешондиланд.

Зану мард бо ҳам чунон дӯстанд,
 Ки гӯй, ду мағзу яке пӯстанд.
 Надидам дар ин муддат аз шӯй ман,
 Ки боре бихандид дар рӯи ман».
 Шунид ин сухан пири фархундафол,
 Сухандон бувад марди деринасол.
 Яке посухаш дод ширину х(в)аш,
 Ки: «Гар хубрӯй аст, бораш бикаш.
 Дарег аст рӯй аз касе тофтан,
 Ки дигар нашояд чун ӯ ёфтан.
 Чаро сар кашӣ з-он, ки гар сар кашад,
 Ба ҳарфи вучудат қалам даркашад?!»
 Якам рӯз бар бандае дил бисӯхт,
 Ки мегуфту фармондеҳаш мефуруҳт.
 Туро банда аз ман беҳ афтад басте,
 Маро чун ту дигар наяфтад касе.

Луғот:

Парешондил – ғамгин, музтариб
 Фархундафол – хуштолеъ, некбахт
 Деринасол – куҳансол
 Қалам даркашидан – хат задан, маҳв сохтан
 Якам рӯз – як рӯз маро
 Фармондеҳ – ба маънои соҳиб, хоҷа
 Афтад – ба даст ояд, насиб гардад

Наварӯси чавоне ба падарбузурги худ аз шавҳараш шикоят пеш овард ва гуфт:

«Эй бобои меҳрубон, ту бар кӯмаки ман биё ва магузор, ки бо ин чавони номеҳрубон зиндагии ман талху парешон бошад.

Оилаҳои дигаре, ки дар ин маҳалла бо мо зиндагӣ мекоранд, чун ман ғамзадаву бадбахт нестанд.

Зану шавҳарҳои дигар чунон бо ҳам дӯсту меҳрубону мушфиқ ҳастанд, ки гӯё бодомии думағза бошанд.

Аммо дар ин муддати зиндагӣ бо шӯйи худ надидаам, ки боре хотир хуш гардонида, бар рӯи ман хандида бошад».

Пирамарди хирадманд, ки аз зиндагӣ таҷрибаи зиёде ҳосил карда буд ва суҳанҳои неку боҳикмат мегуфт, ҷавоби оқилона ва ширину хуше бар он наварӯс бидод, ки чунин аст:

«Сабр пеш гир, шавҳарат хубрӯю зебосурат аст, беҳтар он бошад, ки бори қаҳру нози ўро бикашӣ. Аз касе рӯй гардонидан ҳайф аст, ки пушаймонӣ орад ва дигар шахсеро чун ў натавонӣ пайдо бикунӣ.

Тарк кардани шахсе дуруст нест, ки агар ў ҳам мисли ту рафтор пеш гирад ва тарки туро писандида дорад, саҳт пушаймон гардӣ ва вучуди туро ба харобӣ орад.

Як рӯз ба ҳоли ғуломе дили ман ба дарду сӯзиш омад, ки соҳибаш ўро мефурӯхт ва он ғулом бо чашмони гирён мегуфт:

«Ман бовар дорам, ки туро ҳатман бандае беҳтар аз ман насиб хоҳад шуд, аммо манро соҳиби дигаре мисли ту пайдо нахоҳад шуд».

Фоида:

Гул беҳор нест, ҳар нӯше неше дорад, шодию ғам кано-ри якдигар ҳастанд ва ҳатман яке ба ҷойи дигар меояд. Пас, сабру таҳаммул ва кашидани бори хотир беҳтар аст, ки гули мақсуд ба даст ояд ва шодӣ бар ғаму ташвиш пирӯз гардад.

Ҳикоят

Яке хурда бар шоҳи Ғазнин гирифт,
Ки хусне надорад Аёз, эй шигифт.
Гулро, ки не ранг бошад, на бӯй,
Ғариб аст савдои булбул бар ўй.
Ба Маҳмуд гуфт ин ҳикоят касе,
Бипечид аз андеша бар худ басте,

Ки ишқи ман, эй хоча, бар хӯи уст,
На бар қадду болои некӯи уст.
Шунидам, ки дар тангное шутур,
Бияфтоду бишкаст сандуки дур(р).
Ба яғмо малик остин барфишонд
В-аз он чо ба таъчил маркаб биронд.
Саворон паи дурру марчон шуданд,
Зи султон ба яғмо парешон шуданд.
Намонд аз вушоқони гарданфароз,
Касе дар қафои малик, чуз Аёз.
Нигаҳ кард, к-: «Эй дилбари печ-печ,
Зи яғмо чӣ овардай?». Гуфт: «Ҳеч».
Ман андар қафои ту метоҳтам,
Зи хидмат ба неъмат напардохтам.
Гарат қурбате ҳаст дар боргоҳ,
Ба хилъат машав ғофил аз подшоҳ.
Хилофи тариқат бувад, к-авлиё
Таманно кунанд аз Худо чуз Худо.
Гар аз дӯст чашмат бар эҳсони уст,
Ту дар банди хешӣ, на дар банди дӯст.
Туро то даҳан бошад аз ҳирс боз,
Наёяд ба гӯши дил аз ғайб роз.
Ҳақиқат сароест ороства,
Ҳавову ҳавас гарди бархоста.
Набинӣ, ки чойе, ки бархост гард,
Набинад назар, гарчи биност мард.

Луғот:

Хурда гирифта – айбҷӯи қардан, эрод гирифта
Шоҳи Ғазнин – яъне Султон Маҳмуди Ғазнавӣ (солҳои
ҳукмронияш 999- 1030)
Аёз – номи ғуломи Султон Маҳмуд
Савдо – ишқ
Яғмо – талаву тороч қардан
Вушоқ – навқар, хидматгор, ғулом

Дилбари печ-печ – дилбари пурнозу гамза, нозпарвард
Қурбат – наздикӣ, пайвастагӣ
Тарикат – роҳу равиш, роҳи рост
Авлиё – чамъи валӣ, дӯсти Худо

Шахсе бар Султон Маҳмуди Ғазнавӣ хурдагирӣ карда гуфт: «Эй султони кишваркушой, чаро ин қадар дилбохтаи Аёз ҳастӣ, дар ҳоле ки ӯ ҳусну ҷамоли дилпазире надорад?!

Чои тааҷҷуб аст, ки булбул бар гуле ошиқ бошад, ки он на рангу тароватеву на бӯю нақҳате дошта бошад».

Чун ин суҳанро Маҳмуди Ғазнавӣ шунид, лаҳзае андеша кард ва ҷунин ҷавоб дод:

«Эй дӯсти соҳибном, ман бар ахлоқи Аёз ошиқу дилбохта ҳастам, на бар қадду қомату ҷамоли ӯ».

Шунидам, ки вақте аз тангное мегузаштанд, шутури пурборе аз пой дарафтод ва сандуке, ки дар он дурдонаву марворид бор карда буданд, бишикаст.

Султон Маҳмуд бо ҳаракату ишораи даст амр кард, ки аҳли қофила он дурдонахоро талаву тороч кунанд ва худаш бошитоб аспашро ба роҳ андохт.

Ҳамаи ҳамроҳони Султон Маҳмуд аз пай ба даст овардани дурдона ва талаву торочи он шуданд ва подшоҳи худро фаромӯш карда, аз ӯ дур гаштанд.

Аз хидматгорону навкарон ва ниғаҳбонони Султон Маҳмуд касе намонд, танҳо Аёз буд, ки аз қафои подшоҳ асп меронд.

Султон Маҳмуд ба қафо нигоҳ карда, Аёзро бидид ва гуфт: «Эй Аёз, аз яғмои дурдонаҳо чӣ насиби ту шуд?!» Аёз гуфт: «Ҳеч чиз, ман ба яғмо машғул нагаштам ва пайваста аз паси ту меомадам ва хидматро канор гузошта, ғами молу неъматро нахӯрдам».

Баъди нақли ин ҳикояти қолиб Саъдӣ ҷунин панд медиҳад:

Агар пайванду наздикие ба боргоҳи подшоҳи ҷовидонӣ дорӣ, неъматӣ дунё туро аз Худованд ғофил насозад.

Бар хилофи роҳу равиши авлиё бошад, ки аз Худо чуз
чамоли ӯ ва мушарраф гаштан ба розигии ӯ чизе дигарро
талаб кунанд.

Агар гарази ту аз дӯстӣ танҳо бахшоишу эҳсони дӯст
бошад, пас бидон, ки ту гирифтори ҳавою ҳаваси худ ҳастӣ,
на гирифтори меҳру муҳаббати ҳақиқӣ.

То замоне, ки даҳони ту аз ҳирсу тамаъву оз боз бо-
шад, гӯши дилу қони ту баста хоҳад монд ва розҳои ғайбӣ
бароят кашф нахоҳанд шуд.

Ҳақиқати ҷовидона дар мақоми худ монанди қасри зи-
натёфта бошукӯҳу устувор аст, аммо ҳавову ҳавас монан-
ди гарду ғуборест, ки дунёро тира мегардонад.

Оё надидаӣ, ҳар чое ки гарду ғубор боло гардад, пардаи
тирае ба вучуд меояд ва чашми бино ҳам чизеро намебинад.

Фоида:

Дунёпарастӣ ва ҳирсу тамаъ чангу ғуборест, ки чашми
дилро тира мегардонад ва ботадрич боис мегардад, ки дил
зангор бандад. Дӯстиву меҳру ихлоси ҳақиқӣ басо болотар
аз гирифтори бар молу ашё ва чоҳу мансаб аст.

Ҳикоят

Чавоне хирадманди покизабум,
Зи дарё баромад ба дарбанди Рум.
Дар ӯ фазл диданду фақру тамиз,
Ниҳоданд рахташ ба ҷои азиз.
Меҳи обидон гуфт рӯзе ба мард,
Ки: «Хошоки масҷид бияфшону гард».
Ҳамон, к-ин сухан марди раҳрав шунид,
Бурун рафту бозаш кас он ҷо наид.
Бар он ҳамл карданд ёрону пир,
Ки парвои хидмат набудаш фақир.
Дигар рӯз ходим гирифташ ба роҳ,

Ки нохуб кардӣ ба раъйи табоҳ.
Надонистӣ, эй кӯдаки худписанд,
Ки мардон зи хидмат ба чое расанд,
Гиристан гирифт аз сари сидку сӯз,
Ки эй ёри чонпарвари дилфурӯз!
На гард андар он букъа дидам, на хок,
Ман олуда будам дар он чои пок.
Гирифтам қадам лочарам бозпас,
Ки покиза беҳ масҷид аз хоку хас.
Тариқат чуз ин нест дарвешро,
Ки афканда дорад тани хешро.
Баландӣ-т бояд, тавозӯъ гузин,
Ки он бомро нест суллам чуз ин.

Луғот:

Покизабум – покизасиришт
Дарбанди Рум – бандари Рум
Фақр – тихидастӣ, камбағалӣ
Меҳи обидон – шайх, меҳтар, сарвари обидон
Афшондан – покиза кардан, рӯбучин кардан
Раҳрав – солики тариқат, раванда
Букъа – хона, манзил, қитъае аз замин
Лочарам – ногузир, ночор
Тариқат – роҳу равиш, роҳи рост
Афканда доштан – фурӯтанӣ ва хоксорӣ кардан
Суллам – нардбон

Чавони хирадманду покдиле аз роҳи дарёӣ ба бандари Рум ворид шуд.

Аз чеҳраи ӯ фазлу дониш ва шикастанафсиву фаросати комил падидор буд, аз ин сабаб ӯро дар масҷид чое таъйин карданд.

Рӯзе шайхи масҷид ба он чавонмард супориш дод, ки намозгоҳро аз гарду чанг ва хасу хошок покиза намояд.

Вақте он чавони мусофир ин суханҳоро шунид, аз масҷид берун шуд ва дигарбора барнагашт.

Шайх ва шогирдони ӯ гумон карданд, ки ҷавон азму иродаи хидмат кардан надошт, барои ҳамин аз масҷид бирафт.

Рӯзи дигар ходими масҷид ӯро дар роҳ дучор омад ва гуфт: «Ту бо андешаи нодурусти худ кори нописанде анҷом додӣ!

Эй ҷавони худписанд, оё намедонӣ, ки мардони тариқат аз роҳи хидмат ба мақоми баланд мерасанд».

Он ҷавон гиряе бо сидку сӯз оғоз кард ва гуфт: «Эй дӯсти ҷонпарвари меҳрубон, чун бар масҷид нигоҳ карда, дар он ҷо на гарде дидаму на хасу хок ва эҳсос кардам, ки боиси олудагии масҷид ман ҳастам.

Ногузир аз он ҷо берун омадам, ки беҳтар аст, масҷид аз хоку хас пок бошад».

Роҳу равиши ҳақиқӣ бар мардони ҳақ он аст, ки фурутаниву хоксорӣ пеш гиранд.

Агар мақомоти баландро толиб бошӣ, хоксориву шикастанафсӣ пеша гир, ки нардбони он бом ҷуз фурутанӣ чизи дигаре нест.

Фоида:

Хоксориву фурутанӣ зевари вучуди инсонист, ки кибру худкомагиро нобуд месозад ва заминаи мусоиде барои маърифати Ҳақ омода мегардонад.

Ҳикоят

Шунидам, ки вақте сахаргоҳи ид,
Зи гармоба омад бурун Боязид.
Яке ташти хокистараш беҳабар
Фуру рехтанд аз сарое ба сар.
Ҳамегуфт шӯлида дастору мӯй,
Кафи дасти шукрона молон ба рӯй,
Ки: «Эй нафс, ман дархури оташам,
Ба хокистаре рӯй дарҳам кашам?»

Луғот:

Боязид – манзур Шайх Боязиди Бастомӣ (ваф. соли 875 мелодӣ), ки бо лақаби «Султони орифон» машхур аст.

Ташт – лаган, тос, тағора

Саро – хона, ҳавлӣ

Шӯлида – жӯлида, парешон

Дастор – салла, аммома

Дархур – шоиста, мувофик

Рӯй дарҳам кашидан – эътироз кардан, ба қаҳр омадан, нороҳат шудан

Саҳаргоҳи ид султони орифон Боязиди Бастомӣ аз ҳаммом берун омад.

Шаҳсе беҳабар аз он ки Шайх Боязид аз он ҷо гузар мекунад, як тағора хокистарро ба кӯча фурӯ рехт (ва сару рӯи шайхи нав аз ҳаммом беруномадаро ба хокистар огушта сохт).

Шайх Боязиди Бастомӣ, дар ҳоле ки саллаву чома ва сару рӯяш олудаи хокистар буд, бо шукр кафи дастонашро ба рӯй мекашид ва мегуфт:

«Эй нафси саркаш, аслан бо фитнаи ту ман шоистаи оташ ҳастам, пас нашоёд, ки аз хокистаре нороҳат гардам».

Фоида:

Шайх Саъдӣ бо ин ҳикояти мухтасар фурӯ нишондани ғазабро, ки аз фазилати инсонҳои пурсабру ботамкин аст, талқин менамояд. Оташи ғазаб ҷонсӯз аст, онро бо оби эҳсон бахшоиш бояд фурӯ нишонд.

Ҳикоят

Фақеҳе, куҳанҷомае, тангдаст,

Дар айвони қозӣ ба саф барнишаст.

Ниғаҳ кард қозӣ дар ӯ тез-тез,

Муарриф гирифт остинаш, ки: «Хез,

Надонӣ, ки бартар мақоми ту нест,
Фурӯтар нишин, ё бирав, ё биист.
На ҳар кас сазовор бошад ба садр,
Каромат ба фазл асту манзил ба қадр.
Дигар раҳ чӣ ҳоҷат ба панди касат,
Ҳамин шармсорӣ, уқубат басат.
Ба иззат ҳар он, к-ӯ фурӯтар нишаст,
Ба хорӣ наҷфтад зи боло ба паст.
Ба ҷои бузургон далерӣ макун,
Чу сарпанчаат нест, шерӣ макун.
Чу дид он хирадманди дарвешранг,
Ки биншасту барҳост бахташ ба ҷанг.
Чу оташ баровард бечора дуд,
Фурӯтар нишаст аз мақома, ки буд.
Ҷаҳон тариқи ҷадал сохтанд,
«Лима ло усаллим» дарандохтанд.
Гушоданд бар ҳам дари фитна боз,
Ба лову наам карда гардан дароз.
Ту гуфтӣ хурӯсонӣ шотир ба ҷанг,
Фитоданд дар ҳам ба минқору ҷанг.
Яке беҳуд аз хашмноки чу маст,
Яке бар замин мезанад ҳар ду даст.
Фитоданд дар уқдае печ-печ,
Ки дар ҳалли он раҳ набурданд ҳеч.
Куханчома дар саффи охиртарин,
Ба гурриш даромад чу шери арин.
Бигуфт: «Эй санодиди шаръӣ расул,
Ба иблӯғи Танзилу фикҳу усул.
Далоил қавӣ бояду маънавӣ,
На рағҳои гардан ба ҳуҷҷат қавӣ.
Маро низ ҷавғони лаъб асту гӯӣ,
Бигуфтанд: «Агар нек донӣ, бигӯӣ».
Пас он гаҳ ба зонуи иззат нишаст,
Забон баргушоду даҳонҳо бубаст.

Ба килки фасоҳатбаёне, ки дошт,
Ба дилҳо чу нақши нигин барнигошт.
Сар аз кӯи сурат ба маънӣ кашид,
Қалам бар сари ҳарфи даъвӣ кашид.
Бигуфтанд аз ҳар канор: «Офарин,
Ки бар ақлу таъбат ҳазор офарин».
Саманди сухан то ба чое биронд,
Ки қозӣ чу хар дар ваҳал бозмонд.
Бурун омад аз тоқу дастори хеш,
Ба икрому лутфаш фиристод пеш.
Ки, ҳайҳот, қадри ту нашнохтем,
Ба шукри кудумат напардохтем.
Дареғ оядам, бо чунин мое,
Ки бинам туро дар чунин пояе.
Муарриф ба дилдорӣ омад бараш,
Ки дастори қозӣ ниҳад бар сараш.
Ба дасту забон манъ кардаш, ки: «Дур,
Манеҳ бар сарам пойбанди ғурур,
Ки фардо шавад бар куҳанмизарон,
Ба дастори панҷаҳгазам сар гарон.
Чу мавлом хонанду садри кабир,
Намоянд мардум ба чашмам ҳақир.
Тафовут кунад ҳаргиз оби зулол,
Гараш кӯза заррин бувад, ё сафол?!
Хирад бояд андар сари марду мағз,
Набояд маро чун ту дастори нағз.
Кас аз сарбузургӣ набошад ба чиз,
Каду сарбузург асту бемағз низ.
Маяфроз гардан ба дастору риш,
Ки дастор пунбасту сиблат хашиш.
Ба сурат касоне, ки мардумвашанд,
Чу сурат ҳамон беҳ, ки дам даркашанд.
Ба қадри ҳунар ҷуст бояд маҳал,
Баландиву наҳсӣ макун чун Зухал.

Найи бўрөро баландӣ накӯст,
Ки хосияти найшакар худ дар ўст.
Бад-ин ақлу ҳиммат нахонам касат,
В-агар меравад сад гулом аз пасат.
Чӣ хуш гуфт хармухрае дар гиле,
Чу бардошташ пуртамаъ чоҳиле:
«Маро кас нахоҳад харидан ба ҳеч,
Ба девонагӣ дар ҳарирам мапеч».
Хабздӯ ҳамон қадр дорад, ки ҳаст
В-агар дар миёни шақоиқ нишаст.
На мунъим ба мол аз касе беҳтар аст,
Хар ар чулли атлас бипӯшад, хар аст.
Бад-ин шева марди сухангӯй чуст,
Ба оби сухан кина аз дил бишуст.
Дилозурдари сахт бошад сухун,
Чу хасмат бияфтод, сустӣ макун.
Чу дастат расад, мағзи душман барор,
Ки фурсат фурӯ шӯяд аз дил ғубор.
Чунон монд қозӣ ба чавраш асир,
Ки гуфт: «Инна ҳозо лаявмун асир»
Ба дандон газид аз таачҷуб ядайн,
Бимондаш дар ў дида чун Фарқадайн.
В-аз он чо чавон рӯи ҳиммат битофт,
Бурун рафту бозаш нишон кас наёфт.
Ғирев аз бузургони маҷлис бихост,
Ки гӯй чунин шӯхчашм аз кучост?
Нақиб аз паяш рафту ҳар сӯ давид,
Ки марде бад-ин наъту сурат кӣ дид?
Яке гуфт: «Аз ин навъи шириннафас,
Дар ин шаҳр Саъдӣ шиносему бас.
Бар он сад ҳазор офарин, к-ин бигуфт,
Ҳақи талх бин, то чӣ ширин бигуфт».

Луғот:

Фақеҳ – донишманди илми фикҳ
Тез-тез нигоҳ кардан – бо хашм нигоҳ кардан
Муарриф – касе, ки дар маҷлис ба меҳмонон чой таъ-йин мекунад
ва онҳоро бо яқдигар ошно месозад, хидматгор.
Садр – яъне садри маҷлис, чои нишастии инсонҳои муқаррам
Каромат – ба маънои иззату ҳурмат, бузургӣ
Дигар раҳ – дигар бор
Уқубат – қазову азоб ва подош
Далерӣ макун – густоҳӣ макун
Дарвешранг – дарвешсурат
Чадал – мунозира, баҳс, далел овардан
Лима ва ло усаллим – «барои чӣ» ва «бовар намекунам»
Фитна – ба маънои ихтилоф
Ло ва наам – «не» ва «оре»
Шотир – чолок, чобук
Уқда – гиреҳ, бастагӣ, масъалаи мушкил
Арин – беша
Санодид – бузургон, сарварон
Хуччат – далел, бурҳон
Иблог – хабар додан, расонидани паём
Лаъб – бозӣ, бозӣ кардан
Саманд – асп, аспии зардранг
Ваҳал – гил, лой
Тоқ – чома, ридо
Икром – эҳтиром, иззат
Ҳайҳот – афсӯс, сад ҳайф
Моя – сармоя, боигарӣ
Куханмизарон – куханчомагон, онҳое, ки либоси фарсуда бар тан
кардаанд.
Мавло – сарвар, пешво, пир
Садри кабир – қозиюлқуззот
Сиблат – мӯйлаб
Ҳашиш – алафи хушк
Зухал – Кайвон, сайёраи наҳс
Хармуҳра – муҳраи камарзиш, ки ба гардани хар мебастанд.
Хабздӯ – гамбӯсаки саргинғалтон
Ҷул – полон, тӯқум
Инна ҳозо лаявмун ʻасир – ишоратест ба ояти 9 аз сураи «Муд-

дассир» - «Он рӯз рӯзи сахт аст».

Ядайн – ду даст

Фарқадайн – номи ду ситорае наздики кутби шимол

Фирев – фарёд

Шӯхчашм – густох, беадаб

Накиб – ходим ва хидматгори шахси олимартаба

Наът – ба маънои шаклу намуд ва сурат

Шириннафас – ширинсухан

Ҳақи талх – сухани ростӣ ва талх

Донишманди камбағале, ки либосаш кухнаву фарсу-
да буд, дар айвони қозӣ канори шахсони муътабари он
мачлис бинишаст.

Қозӣ, ки ўро намешинохт, хашмгинона бар ў нигоҳ
кард ва хидматгор аз ин нигоҳи қозӣ маънӣ бардошта, аз
остини он марди мусофир гирифт ва гуфт:

«Аз ин чой бархез, оё намедонӣ, ки сафи бузургон
чойи ту нест, агар хоҳӣ дар мачлис биистӣ, поёнтарин ни-
шин, майли рафтан дошта бошӣ, ихтиёр бар туст, бирав!»

Ҳар кас сазовори болонишинӣ нест, иззату эҳтироми
инсон ба фазлу дониш ва чойгоҳаш ба қадру манзалати ў
вобаста аст.

Ҳочат нест, ки дигарбора панд диҳанд, то чойу мақоми
худро шиносӣ, ҳамин шармсорӣ, ки ту ро пеш омад, чазои
рафтори нописанди туст.

Ҳар кас, ки иззати хешро шиносад ва поёнтар ниши-
над, бо ҳичолату хорӣ аз боло ба паст нахоҳад афтод.

Бо густохӣ чойгоҳи бузургонро ишғол макун ва чун
зӯру кудрат надорӣ, даъвои шермардию паҳлавонӣ ма-
кун».

Чун он марди хирадманди дарвешсурат бидид, ки дар
он чой ништастанаш боиси норохатии қозӣ гардид, аз он
суханони носанҷидаи хидматгор дуд аз димоғаш баромад
ва бидуни он ки чизе бигӯяд, дар чое поёнтар бинишаст.

Донишмандони фақеҳ баҳсу мунозира пеш гирифтанд

ва «Лима» (барои чӣ) ва «ло усаллим» (бовар намекунам) мегуфтанд.

Онҳо баҳсу мучодалаи ихтилофнок пеш гирифта, бо тасдику инкор бо якдигар талош мекарданд.

Гумон мекардӣ, мисли хурӯсони чусту чолоки чангӣ бо чангу минқор бо ҳамдигар талошу пайкор мекунанд.

Яке аз хашму ғазаб мисли одами маст ихтиёр аз даст медод, дигаре аз шиддати эътироз ҳар ду дасти худро ба замин мезад.

Дар масъалаи печидае, ки гиреҳҳои маҳкам дошт, бо ҳамдигар баҳсу кашмакаши бисёре оғозиданд ва ҳеч роҳи ҳалли онро пайдо накарданд.

Он донишманди куҳанчома, ки дар поёнтарин сафи аҳли маҷлис менишаст, аз бастагии фикру андеша ва заъфу сустии далели он «бузургон» ба танг омада, ногаҳон монанди шере, ки аз беша берун гаштааст, ба ғурриш даромад ва гуфт:

«Эй бузургону сарварони шариати муҳаммадӣ, барои расонидани паёми қуръонӣ ва ҳалли мушкилоти фикриву усулӣ далелу санадҳои қавию мантиқӣ мебоянд, на бо фарёду фиғон садо бароварда, рағҳои гарданро ёзидан.

Бо иҷозати шумо ман ҳам меҳоҳам, дар ин майдони баҳс ворид шавам ва бо чавғони фикру андеша гӯйи матлаб ба ҳадаф расонам». Аҳли маҷлис бо таачҷуб бар ӯ нигоҳ карданд ва гуфтанд: «Бисёр хуб, агар чизе медонӣ, бигӯй!»

Мусофири донишманд бо эҳтиром сари зону бинишаст ва ба сухан гуфтан оғоз кард, ҳар қадар забони ҳикматбори ӯ кушода мешуд, даъвогарон аз шарму хичолат хомӯш мегаштанд ва чуръати даҳон боз кардан надоштанд.

Марди донишманд чунон бо фасоҳату зебӣ ва далелу бурҳонҳои илмӣ сухан мегуфт, ки ҳамон замон дар дилҳои хозирон муҳр мебаст.

ӯ зоҳири масъалаҳоро канор гузошта, ба маъни-

ву моҳияти он назар андохт ва бо қудрати фикр ба рӯи баҳсҳои сусти заифи дигарон хати батлон кашид.

Аз гӯшаву канораҳои маҷлис бар ӯ таҳсину офарин мегуфтанд ва ақли комилу табъи латифи ӯро ситоиш мекарданд.

Мусофири донишманд он кадр бо тавоноӣ дар майдони илму дониш саманди ҳикмату сухансанҷӣ биронд, ки қозӣ ба ҳиҷолат даромад ва монанди хари дар гил дармонда ачзу сусти хештанро эҳсос кард.

Он гоҳ чомаву дастори худро бо камоли эҳтирому лутф бар ӯ пешкаш сохта гуфт:

«Эй дарег, ки мо аз фазлу дониши ту огоҳӣ надоштем ва кадр манзалататро нашинохтем ва шукронаи дар ин маҷлис ҳозир шуданатро ба ҷой наовардем.

Афсӯс меҳӯрам, ки ту бо чунин сармояи фазлу дониш дар ин ҷойгоҳи поёнтарини маҷлис нишастай.

Хидматгор чун ин ҳарфи қозиро шунид, бо меҳрубонӣ нази он донишманд бирафт ва хост, ки дастори қозиро дар сари ӯ ниҳад ва ҷомаро табаррукан тақдим созад.

Аммо он марди донишманд бо дасту бо сухан ӯро аз ин кор манъ кард ва гуфт: «Бар сари ман банди кибру ғурурро мағзур (яъне либосҳои фоҳира мисли бандест, ки инсонҳоро асири худ мегардонад).

Метарсам, ки баъди ба сар ниҳодани дастори қозӣ фардо бо одамони бечораву куҳанҷома такаббур хоҳам кард ва чун онҳо маро сарвару пешвои худ ва қозиюлқуззоти анҷуман шиносанд, мардуми оддӣ ба назарам ҳақиру нотавон падидор шаванд.

Оё покизагиву сафои об бар он вобаста аст, ки онро ба кӯзаи заррин рехтаанд ё сафолин?! (Оби тира дар кӯзаи заррин зулол нахоҳад шуд)

Монанди ҳамин, дар сари инсонҳо мағзу хирад арзишманд аст, на кулоҳу дастори нағз.

Инсон аз бузургии сар арҷманд нест, каду сари бузург

дорад, аммо бемағз аст.

Бо зоҳири орастаи худ ва дастору риш ифтихору гарданфарозӣ макун, ки дастори ту чун пунба ва ришу мӯйлаб мисли алафи хушк қадре надоранд.

Онҳое, ки ба сурати зоҳирии худ одамгуна ҳастанд, беҳтар, ки мисли сурати девор хомӯш бошанд ва беҳуда худфурӯшиву ифтихор накунанд.

Чойгоҳи худро ба андозаи ҳунари худ бишинос, монанди Зухал чойгоҳи баланду наҳсро ихтиёр макун.

Худнамоиву гарданфарозии нораво барои найи бўрө, ки арзише надорад, хос аст, аммо барои найшакар хосияти аслии он, яъне шаҳду шакар моёи қадру манзалат аст.

Бо ин ақлу ҳиммати ночизу пасте, ки дорӣ, напиндорам каси шоистае бошӣ, агарчи аз паси ту сад нафар ғулому хидматгор дар таъзиму ситоиш қарор бигиранд.

Хармуҳра ба шахси нодоне, ки гӯё чизи гаронқадре дарёфт кардааст, бо хушӣ ин суханонро бигуфт:

«Маро одамони оқил ба ҳеч нахаранд, ту аз нодонии худ маро дар матои ҳарир мапечон.

Гамбӯсаки саргингалтон агар дар миёни гули лола ҳам нишинад, ҳамон гамбӯсак аст ва қадри ӯ зиёд нахоҳад шуд.

Сарватманд бо молу дороии худ аз дигарон беҳтар нахоҳад шуд, агар хар чули атлас бипӯшад, ҳамано хар аст».

Бо ҳамин усул он марди донишманд бо оби суханҳои пурҳикмат дилашро холӣ кард ва панде ба дигарон дод.

Одати дилозурдагон аст, ки суханони саҳту дурушт мегӯянд, чун душман ба чанги ту афтод, сустӣ макун, харфатро бигӯй, ўро мағлуб бисоз.

Чун фурсати мусоид фаро расид, бадкорихои ўро ошкор бикун, вагарна гузашти рӯзгор хаёли интиқомро аз ёд мебарад.

Қозӣ ончунон аз ин суханон шармандаву лол гардид, ки гуфт: «Ин рӯз рӯзи бисёр саҳт аст!»

Ў бо ҳасрату таачҷуб ангушти пушаймонӣ мега-

зид ва чашмонаш дар ғояти ҳайрониву изтироб монанди Фарқадайн тобиш доштанд.

Дар чунин ҳолат он донишманди ҷавон аз аҳли маҷлис рӯй гардонид ва чунон бошитоб маҷлисро тарк кард, ки касе дигарбора нишоне аз ӯ наёфт.

Фарёду ғавғои бузургони маҷлис ба осмон печид, ки мегуфтанд: «Он одами густох кучост?!»

Хидматгор зуд аз паси ӯ бирафт ва ҳама чоро ҷустуҷӯкунон мегуфт: «Оё мардеро бо чунину чунон шаклу намуд дидаед?!»

Яке аз раҳгузoron чунин ҷавоб дод: «Дар ин шаҳр мардеро бо фазлу дониш ва ширинсуханӣ мешиносем, ки Шайх Саъдӣ мебошад ва дигаре ба мисли ӯ пайдо нест».

Сад ҳазор офарин бод бар ӯ, ки ҳақиқати талхро бо чунин шеваи зебо ва суханони ширин бигуфт.

Фоида:

Дар ин ҳикояти воқеӣ, ки қаҳрамони марказиаш ҳуди Шайх Саъдист, яке аз мавзӯҳои меҳварии назми ахлоқӣ бо латофату ҷозибҳои аҷиб баён шудааст. Саъдӣ чун муаллими бузурги инсоният таълим медиҳад, ки сурат муҳим нест, маъно муҳимтар аст ва зоҳир ба чизе наарзад, ботин ҷавҳари одамист. Дар тасдиқи ин матлаб чандин шеърҳои ҳикояти дигари Саъдӣ шуҳрат доранд. Ҳиммат кунед ва онҳоро ба ёд оред!

Ҳикоят

Шунидам, ки фарзонае ҳақпараст,
Гиребон гирифташ яке ринди маст.
Аз он тирадил марди софидарун,
Қафо хӯрду сар бар накард аз сукун.
Яке гуфташ: «Охир, на мардӣ ту низ,
Таҳаммул дарег аст аз ин бетамиз».

Шунид ин сухан марди покизахӯй,
Бад-ӯ гуфт: «Аз ин навъ бо ман мағӯй.
Дарад масти нодон гиребони мард,
Ки бо шери чангӣ сиголад набард?
Зи хушёри оқил назебад, ки даст
Занад дар гиребони нодони маст».

Луғот:

Фарзонаи ҳақпараст – олими ҳақшинос
Ринд – беқайд, майхора, беадаб
Софидарун – равшандил, покдил
Қафо хӯрдан – зарбаи пасигарданӣ хӯрдан
Сиголидан – тадбирчӯй кардан, чора чустан
Набард – чанг, мухориба

Шунидам, ки масти беқайде аз гиребони олиме
ҳақпараст гирифта, ӯро бо алфози қабех дашном медод.

Аммо донишманди покизадил хомӯш буд ва агарчи он
маст бар паси гардани олим мушт мезад, ӯ ҳамоно сукуту
сабрро беҳтар медонист.

Шахсе бар олим гуфт: «Охир, ту ҳам мард ҳастӣ, ҳайф
аст, ки ба дашному мушти ин бетамиз тоб оварда, сухане
намеғӯй ё ҷазои ӯро намедихӣ».

Он марди покизаахлоқ чун ин суханонро шунид, ба ӯ
чунин посух дод: «Ту бо ман ин суханҳо мағӯй, масти аблаҳу
нодон аз ғояти бешуурӣ, ҳатто ба гиребони паҳлавоне, ки
тадбири набард бо шерро медонад, чанг мезанад.

Кори одами хушёру оқил нест, ки бо масти аҳмаку бе-
шуур чангу чидол кунад ва даст бар гиребони ӯ андозад».

Ғоида:

Аз майзадагону фосикон дурӣ гирифтани беҳтар аст.
Кори одами оқил набошад, ки бо масту девона мунозира
наояд. Онҳо лаънатшудагони ҷомеа ҳастанд, аз ин тоифа
ҳазар бояд кард.

Ҳикоят

Саге пой сахронишине газид,
Ба хашме, ки захираш зи дандон чакид.
Шаб аз дард бечора хобаш набурд,
Ба хайл андараш духтаре буд хурд.
Падарро чафо карду тундӣ намуд,
Ки: «Охир, туро низ дандон набуд».
Пас аз гирия марди парокандарӯз,
Бихандид, к-: «Эй момаки дилфурӯз,
Маро гарчи ҳам салтанат буду неш,
Дареғ омадам кому дандони хеш.
Муҳол аст агар теғ бар сар х(в)арам,
Ки дандон ба пой саг андар барам.
Тавон кард бо нокасон бадрағӣ,
Валекин наояд зи мардум сағӣ».

Луғот:

Хайл – ба маънои хонавода
Чафо кардан – ба маънои таъна кардан
Парокандарӯз – парешонҳол
Момак – модарак, модараки меҳрубон
Дилфурӯз – дилафрӯз, он ки дилро шодӣ мебахшад.
Салтанат – ба маънои қудрату тавоноӣ
Муҳол – номумкин, ношуданӣ
Бадрағӣ – бадзотӣ, бадкорӣ

Саги хашмгине, ки захр аз дандонаш мечакид, марди сахронишинеро газид.

Он марди бечораро аз зӯрии дард хобаш намебурд ва азобе ҷонкоҳ мекашид. Дар хонаводаи ӯ духтари хурдсоле буд, ки падарашро таънақунон мегуфт: «Оё туро қудрат набуд, ки он саги дайдуру ҷазо диҳӣ?!»

Он марди парешонҳол аз гирия бозистод ва бихандиду гуфт: «Эй модараки меҳрубон, маро ҳам қудрату тавоноӣ буду ҳам, ҷунонки ту мегӯӣ, имкони газидани он саг. Аммо

хайфам омад, ки кому дандони худро бар ӯ олуда созам.

Агар бо теғ сарамро бибурранд ҳам, дандони худро ба пойи палиди сағ олуда нахоҳам кард.

Имкон дорад, дар посухи нокасон бадкорие анҷом ёбад, аммо одамизода набояд сағӣ пеш гирад ва сагвор инсонҳоро бигазад».

Фоида:

Аз саги газандаи дандонҳояш захролуд манзури Шайх Саъдӣ одамони бадзабон ва бефаросат аст, ки бо захри сухан ва гуфтори аблаҳонаи худ инсонҳоро азият мекунанд. Некон ҳатто сагро рому ором мекунанд, саги Асҳоби қаҳф бо солеҳон нишаста, ба ахлоқи онҳо пайрав шуд. Ҳайф бошад, ки инсонҳои солим рафтору кирдори сагона ихтиёр намоянд.

Ҳикоят

Яке дар нучум андаке даст дошт,
Вале аз такаббур саре маст дошт.
Бари Кӯшёр омад аз роҳи дур,
Диле беиродат, саре пурғурур.
Хирадманд аз ӯ дида бардӯхтӣ,
Яке ҳарф дар вай наёмӯхтӣ.
Чу бебаҳра азми сафар кард боз,
Бад-ӯ гуфт: «Донои гарданфароз,
Ту худро гумон бурдаи пурхирад,
Иное, ки пур шуд, дигар чун барад?
Зи даъвӣ пурӣ з-он тихӣ меравӣ,
Тихӣ ой, то пурмаонӣ шавӣ.
Зи ҳастӣ дар офоқ Саъдисифат,
Тихӣ гарду боз ой пурмаърифат.

Луғот:

Даст доштан – огоҳӣ доштан
Кӯшёр – Абулҳасан Кӯшёри Гелонӣ - муначчим ва риёзидони бу-
зурги асри X ва аввали асри XI
Беиродат – беихлос
Дида бардӯхтан – ба маънои тавачҷух накардан, чашм пӯшидан
Ино – зарф

Шахсе аз илми нучум андаке огоҳӣ дошт ва бо он до-
ниши ночизи худ кибру ғурур меварзид.

Бо ҳамин такаббуру худпарастӣ ва диле беихлос ба
назди донишманди бузург Кӯшёри Гелонӣ омад.

Кӯшёри Гелонӣ чун дар табиати ӯ кибру ғурури но-
писандидаро бидид, бар ӯ тавачҷухе накард ва илме
наомӯзонид.

Вақте ки он муначчими мағрур бидуни он ки баҳрае аз
он донишманд бурда бошад, азми бозгаштан бикард, ба ӯ
Кӯшёр чунин гуфт:

«Эй чавони азиз, ҳайф аст, ки худро донишманди та-
воно ҳисоб мекуни ва ишқу алоқае дар такмили дониш
надорӣ, оё надонӣ, ки зарфе, ки пур шуд, оё гунҷоиши чизи
дигаре дорад?!

Вучуди ту аз даъвои беҳуда пур аст, бино бар ин, аз ин
чо холиву бебаҳра меравӣ. Ту ин чо холӣ ой, то вучуди ту
аз ҳикмату маъно пур гардад».

Монанди Саъдӣ холӣ аз худбиниву кибру ғурур дар
чаҳон сафар кун, то бо вучуде пур аз донишу маърифат ба
ватан баргардӣ».

Фоида:

Бо дониши андак мағрур гаштан ва аз талаби илм
бозмондан шадидтарин офат аст, ки соҳиби худро ба кӯи
нодонию беҳосилӣ мебарад. Кишвари илм сабру субот ва
тамкину хоксорӣ меҳаҳад.

Ҳикоят

Ба хашм аз малик бандае сар битофт,
Бифармуд чустан, касаш дарнаёфт.
Чу бозомад, аз роҳи хашму ситез,
Ба шамшерзан гуфт: «Хунаш бирез».
Ба хун ташна чаллоди номехрубон,
Бурун кард дашна чу ташназабон.
Шунидам, ки гуфт аз дили танги реш:
«Худоё, бихил кардамаш хуни хеш,
Ки пайваста дар неъмату нозу ном,
Дар икболи ӯ будаам дӯстком.
Мабодо, ки фардо ба хуни манаш,
Бигиранду хуррам шавад душманаш».
Маликро чу гуфти вай омад ба гӯш,
Дигар деги хашмаш наёвард чӯш.
Басе бар сараш доду бар дида бӯс,
Худованди роят шуду таблу кӯс.
Ба рифқ аз чунон сахмгин чойгоҳ,
Расонид даҳраш бад-он пойгоҳ.
Фараз з-ин ҳадис он, ки гуфтори нарм,
Чу об аст бар оташи марди гарм.
Тавозӯъ кун, эй дӯст, бо хасми тунд,
Ки нармӣ кунад теги бурранда кунд.
Набинӣ, ки дар маърази теғу тир,
Бипӯшанд хафтони сад тӯ ҳарир.

Луғот:

Сар тофтан – ба маънои гурехтан, тарк кардан
Дашна – ханчар
Бихил кардан – афв кардан, ҳалол кардан
Дӯстком – хушбахт
Бигиранд – бозхост кунанд
Худованд – соҳиб, сардор
Рифқ – нармӣ, мулоимат
Саҳмгин – хавфнок, тарсовар

Ҳадис – сухан, гуфтор
Марди гарм – марди хашмгин
Хафтон – чомае, ки даруни онро бо абрешим пур карда, дар вақти
чанг мепӯшиданд.
Тӯ – қабат
Ҳарир – абрешим
Маърази теғу тир – майдони чанг

Хидматгоре аз хашму ғазаби подшоҳ нороҳат гашта, аз дарбор фирор кард. Подшоҳ супориш дод, ки ўро зуд дарёбанд, аммо чустанҳои онҳо бефоида буд, касе хидматгорро пайдо накард.

Вақте ки дигарбора хидматгор ба дарбор баргашта омад, подшоҳ бо қаҳру ситеза чаллодро супориш дод, ки ин хидматгори носипосро қатл кунад.

Чаллоди золим ханчари хун (мисли он ки ташнае аз шиддати беобӣ забонашро берун меорад) аз ғилоф берун кард.

Шунидам, ки он хидматгори бечора бо дили ғамгину маҷрӯҳ мегуфт: «Худоё, ман хуни худро бар ў ҳалол кардам ва ин амри ўро гуноҳ намедонам, чунки як умр дар назди ў хушбахт ва бархурдор аз нозу неъмат ва номи нек будам.

Мабодо, ки фардо рӯзи қиёмат барои хуни ман ўро саҳт гиранд ва бозхост кунанд ва аз ин душманони ў шоду хуррам гарданд».

Подшоҳ, вақте ки ин суханонро шунид, деги хашмаш аз ҷӯш монд ва ором шуд.

Сару чашмони хидматгорро бибӯсид, ўро навозиш кард ва мақому мансаби баланде бар ў дод ва сарвари парчамдорон ва масъулони нақораву табли шоҳӣ таъйин кард.

Гардиши рӯзгор ба туфайли нармию меҳрубонӣ ўро аз зери теғ наҷот дод ва ба мақоми баланд расонид.

Мақсад аз ин суханҳо он аст, ки меҳоҳам арз наоям, ки сухани нарму мулоим монанди оби ҷонбахшест, ки қаҳру ғазаби одами бахашмомадаро фуру менишонад.

Эй дӯст, бо душмани тундхӯй ҳам мулоимату хоксорӣ пеш гир, ки нармӣ теги буррандаро кунд месозад.

Оё надидай, ки чанговарон дар майдони чанг чомае мепӯшанд, ки дохили он бо абрешим пур шудааст ва ба зарби шамшер тобовар аст.

Фоида:

Агарчи Саъдӣ дар ҷойгоҳе дигар «тарахҳум бар паланги тездандон, ситамгорӣ бувад бар гӯсфандон» гуфтааст ва ё фармудааст, ки «ситам бар ситампеша адл асту дод», мазмуни ин ҳикоят бисёр муфид ва ибратпазир аст. Беҳтар он аст, ки худи инсонҳо кудрату ҳиммат пайдо кунанд ва ғазабашонро фуру нишонанд ё мисли қаҳрамони ин ҳикоят дар рӯ ба рӯи каримию лутфи дигарон теги қаҳри худро дур андозанд.

Ҳикоят

Зи вайронаи орифе жандапӯш,
Якero нубоҳи сағ омад ба гӯш.
Ба дил гуфт: «Кӯи сағ ин ҷо чарост?»
Даромад, ки дарвешӣ солах кучост?
Нишони сағ аз пешу аз пас надид,
Ба ҷуз ориф он ҷо дигар кас надид.
Хичил бозгардидан оғоз кард,
Ки шарм омадаш, баҳси ин роз кард.
Шунид аз дарун ориф овози пой,
Ҳало, гуфт бар дар: «Чӣ пойӣ, дарой,
Мапиндорӣ, эй дидаи равшанам,
К-аз эдар сағ овоз кард, ин манам.
Чу дидам, ки бечорагӣ мехарад,
Ниҳодам зи сар кибру роюу хирад.
Чу сағ бар дараш бонг кардам бaсе,
Ки мискинтар аз сағ надидам касе.

Чу хоҳӣ, ки дар қадри воло расӣ,
Зи шеби тавозӯ ба боло расӣ».
Дар ин ҳазрат онон гирифтанд садр,
Ки худро фурутар ниҳоданд кадр.
Чу сел андаромад ба ҳавлу ниҳеб,
Фитод аз баландӣ ба сар дар нишеб.
Чу шабнам бияфтод мискину хурд,
Ба меҳр осмонаш ба Айюк бурд.

Луғот:

Вайрона – хонаи харобшуда, кулбаи ҳақирона
Нубоҳ – бонги сағ, садои сағ
Даромад – яъне ба даруни кулба дохил шуд.
Ҳало – калимаи нидо ба ҷои «ҳон», «эй», «ҳой»
Эдар – ин ҷо, дар ин ҷо
Бечорағӣ харидан – харидори афтодагиву тавозӯ будан
Дар ин ҳазрат – дар даргоҳи Худованд
Ҳавл – ваҳшат, воҳима
Ниҳеб – ҳайбат, тарсу ҳарос
Айюк – номи ситорае равшан дар самти рости Қаҳқашон

Шахсе аз вайронаи орифи куҳанҷомае садои сагро шунид ва бар дили худ гуфт: Соҳиби ин манзил, ки марди солахест, кучо бошад ва чаро сағ ин ҷо макон гирифтааст?! Бо ин эҳсоси таачҷубангез ба манзили марди солах дохил шуд ва бар гӯшаву канорҳои хона чашм дӯхт, аммо ғайр аз соҳибхона касеро надид.

Он мард дар хичолат афтода, аз пурсидани ин сир шарм дошт ва хост берун равад.

Марди ориф садои пойи ўро шунид ва гуфт: «Эй бародар, чаро зери дар истодаӣ, ба хона даро. Эӣ нури чашми ман, ба ҳайрат наой, дар ин ҷо садои сагро, ки шунидӣ, он садои худи ман аст.

Ман дониستم, ки Худованд харидори афтодагиву тавозӯ ва шикастанафсист, аз ин сабаб кибру ғурур ва андешаву хирадро як сӯ гузоштам ва бо аҷзе тамом ба

даргоҳи ӯ рӯй овардам.

Монанди сагон бар даргоҳаш нолаву фиғон мекунам,
зеро дар дунё бечоратар аз сағ махлуқе надидам.

Агар хоҳӣ, ки қадру манзалати баландро дар
пешгоҳи Худованд соҳиб шавӣ, танҳо аз роҳи тавозӯ ва
шикастанафсӣ бар он ноил хоҳӣ шуд.

Дар даргоҳи Худованд онҳо садрнишин ҳастанд, ки
қадри худро поёнтар гузошта, ачзу нотавониашонро эҳсос
кардаанд.

Аммо соҳибони кибру ғурур ба мисли селе, ки бо
воҳимаю ҳайбат ва афкандагии тарсу ваҳшат аз баландӣ
сарозер мешавад, аз ҳавобаландию мағрурӣ ба ботлоқи
шармандагӣ хоҳанд афтод.

Шабнам, ки мискину ҳақир аст, мақоме воло дорад ва
осмон бо меҳру навозиш ӯро ба Айюк бурд ва бар маснади
иззат нишонд.

Ғоида:

Кибру ғурур мартабаи бисёре аз инсонҳои соҳибному
сарватмандро паст кардааст ва онҳоро аз тахти иззат ба
ҳоки хориву зиллат кашидааст ва, баръакс, хоксорию
тамкин ва шикастанафсӣ боиси иззату эътибори одамони
оддӣ ва мақомоти баландро соҳиб шудани онҳо гаштааст.
Қаҳрамони ин ҳикоят дарёфтааст, ки Худованд низ марду-
ми хоксору ботамкинро дӯст медорад.

Ҳикоят

Гурӯҳе бар онанд аз аҳли сухун,
Ки Ҳотам асам буд, бовар макун
Баромад танини мағас бомдод,
Ки дар чанбари анкабуте фитод.
Ҳама заъфу хомӯшиаш кайд буд,
Мағас қанд пиндошташ, кайд буд.

Ниғаҳ кард шайх аз сари эътибор,
 Ки: «Эй пойбанди тамаъ, пой дор!»
 На ҳар чо шакар бошаду шахду қанд,
 Ки дар гӯшаҳо домёр асту банд.
 Яке гуфт аз он ҳалқай аҳли рой:
 «Ачаб дорам, эй марди роҳи Худой.
 Магасро ту чун фаҳм кардӣ хурӯш,
 Ки моро ба душворӣ омад ба гӯш.
 Ту, к-огоҳ гардӣ ба бонги магас,
 Нашояд асам хонданат з-ин сипас».
 Табассумкунон гуфташ: «Эй тезхуш,
 Асам беҳ, ки гуфтори ботилниюш.
 Касоне, ки бо ман ба хилват даранд,
 Маро айбпӯшу саногустаранд.
 Чу пӯшида доранд ахлоқи дун,
 Кунад ҳастиям зер, табъам забун.
 Фаро менамоям, ки менашнавам,
 Магар, к-аз такаллуф мубарро шавам.
 Чу колив донандам аҳли нишаст,
 Бигӯянд неку бадам, ҳар чӣ ҳаст.
 Агар бад шунидан наёяд х(в)ашам,
 Зи кирдори бад доман андаркашам.
 Ба ҳабли ситоиш фаро чаҳ машав,
 Чу Ҳотам асам бошу айбат шунав.
 Саодат начусту саломат наёфт,
 Ки гардан зи гуфтори Саъдӣ битофт.

Луғот:

Ҳотам – манзур Ҳотами Асам, ки аз бузургони тасаввуф дар асри IX мелодӣ аст.

Асам – кар, ношунаво

Танин – садо, овоз

Чанбари анкабут – торҳои анкабут

Кайд – макру ҳила, найранг

Қайд – банд, дом

Эътибор – ба маънои ибрат ва панд
Шаҳд – асал
Домёр – сайёд, соҳиби дом
Аҳли рой – мардumi донишманд, соҳибони ақлу тадбир
Ботилниюш – он ки суханони беҳударо гӯш мекунад.
Саногустар – вассоф, ситоишгар, саногӯ
Ахлоқи дун – ахлоқи нописанд, айбу нуқсон
Забун – сусту заиф, очиз, нотавон
Фаро намудан – вонамуд кардан
Такаллуф – хушомад, хушгӯй ва муурооти сохтакорона
Мубарро – пок, озод
Колив – кар
Аҳли нишаст – ҳамсафон, аҳли маҷлис
Доман андар кашидан – дурӣ гирифтани, барҳазар будан
Ҳабли ситоиш – ресмони мадху тавсиф
Фаро чаҳ – ба даруни чаҳ

Гурӯҳе аз аҳли сухан бар он бовар ҳастанд, ки, Ҳотами Асам, воқеан кар буд, аммо ту бар гуфтори онҳо бовар макун.

Бомдоде садои бол задани мағасе, ки ба тори тортанак афтода буд, шунида мешуд.

Хомӯшиву сукут ва заъфи зоҳирии тортанак аз рӯи макру ҳила буд. Мағасе, ба гумони он ки рӯи қанд менишинад, рӯи банд нишаст.

Ҳотами Асам бо чашми ибратбин бар он нигоҳ кард ва гуфт: «Пойи худро аз доми ҳирсу чашмгуруснагӣ нигоҳ дор! Зеро дар ҳама ҷо шакару асалу қанд нест, шояд он ҷо дому банд ва сайёде мунтазири сайди худ аст». Яке аз фозилони он маҳфил ба Ҳотами Асам чунин суол дод: «Эй марди худочӯ, ман аз ин ҳоли ту дар тааҷҷуб ҳастам, ки чӣ гуна садои хурӯши мағасро шунидӣ, дар ҳоле ки мо бо гӯши солими худ онро базӯр мешунидем. Ту, ки садои мағасро мешунавӣ, шоиста набошад, ки баъд аз ин туро Асам (ношунаво) хонем».

Ҳотами Асам табассумкунон гуфт: «Эй дӯсти хушманд, бароят маълум бод, ки кар будан басо беҳтар аст аз он ки

суханони беҳудаву бемаъноро гӯш диҳӣ.

Дӯстони мӯниси ман, ки аҳли роз ҳастанд, одатан айби маро пӯшида медоранд ва дар ҳаққам ситоишгарӣ меку-
нанд.

Аммо онҳо бо ин амали худ айбу нуқсонро пӯшида, боис мегарданд, ки таъби сусту заиф маро тадричан хору беқадр гардонад.

Бино бар ин, худро ношунаво вонамуд мекунам, ба ин восита аз муруоти сохта ва тавсифоти беҳудаи ёрон озод бошам.

Чун ҳамнишинону дӯстон медонанд, ки ман кар ҳастам, айбу хунари маро чунонки ҳаст, ба забон меоранд.

Агар бихоҳам, ки айбу нуқсонамро нашунавам, бояд аз кирдору рафтори бад барҳазар бошам».

Эй азиз, ту фирефтаи ситоиши мардум мабош, таъ-
рифу тавсифоти беасос монанди ресмонест, ки одамро ба
чоҳи такаббуру нафспарастӣ фуруд меорад, беҳтар он ки
мисли Ҳотами Асам «кар» бошию айбу нуқсонатро аз за-
бони дигарон шунавӣ.

Фоида:

Тавсифу ситоиши пуч одамони зоҳирбинро мефиребад
ва онҳо бовар мекунанд, ки, дар ҳақиқат, чунин ҳастанд ва
дар натиҷа монанди магас асири торҳои ҳалокатовари он
мегарданд. Зиёда аз ин, дар онҳо эътимод пайдо мешавад,
ки ҳеч айбу нуқсоне надоранд. Дар натиҷа, аз камол ба за-
вол меафтанд.

Ҳикоят

Азизе дар ақсои Табрес буд,
Ки ҳамвора бедору шабхез буд.
Шабе дид чойе, ки дузде каманд
Бипечиду бар тарфи боме фиканд.

Касонро хабар карду ошӯб хост,
Зи ҳар ҷонибе мард бо ҷӯб хост.
Чу номардум овози мардум шунид,
Миёни хатар ҷои будан надид.
Ниҳебе аз он гирудор омадаш,
Гурезе бавақт ихтиёр омадаш.
Зи раҳмат дили порсо мум шуд,
Ки шаб дузди бечора маҳрум шуд.
Ба торикӣ аз пай фароз омадаш,
Ба роҳе дигар пеш боз омадаш,
Ки: «Ёро, марав, к-ошнои туам,
Ба мардонагӣ хоки пои туам.
Надидам ба мардонагӣ чун ту кас,
Ки чанговарӣ бар ду навъ асту бас:
Яке пеши хасм омадан мардвор,
Дувум ҷон бадар бурдан аз корзор.
Бар ин ҳар ду хислат ғуломи туам,
Чӣ номӣ, ки мавлои номи туам?
Гарат рой бошад ба ҳукми карам,
Ба ҷойе, ки медонамат, раҳ барам.
Саройест кӯтоҳу дарбаства сахт,
Напиндорам он ҷо худованди рахт.
Кулӯхе ду болои ҳам барниҳем,
Яке пой бар дӯши дигар ниҳем.
Ба чандон, ки дар дастат афтад, бисоз
Аз он беҳ, ки гардӣ тихидаст боз.
Ба дилдориву чоплюсиву фан,
Кашидаш сӯи хонаи хештан.
Чавонмарди шабрав фурӯ дошт дӯш,
Ба китфаш баромад худованди ҳуш.
Бағалтоку дастору рахте, ки дошт
Зи боло ба домони ӯ даргузошт.
В-аз он ҷо баровард ғавғо, ки: «Дузд,
Савоб, эй чавонону ёрию музд!»

Бадар част аз ошӯб дузди дағал,
Давон чомаи порсо дар бағал.
Дилосуда шуд марди некэътиқод,
Ки саргаштаеро баромад мурод.
Хабисе, ки бар кас тарахҳум накард,
Бубахшуд бар вай дили некмард.
Ачаб н-ояд аз сирати бихрадон,
Ки некӣ кунанд аз карам бо бадон.
Дар иқболи некон бадон мезиянд,
В-агарчи бадон аҳли некӣ наянд.

Луғот:

Ақсо – гӯша, канора, чои дурдаст
Шабхез – шабзиндадор
Команд – таноб, арғамчин
Номардум – нокас, фурумоя, дар ин чо ба маънои дузд
Чӣ номӣ – чӣ ном дорӣ
Мавло – ғулом, чокар, банда
Фан – макр, фиреб
Худованди ҳуш – соҳиби ҳуш, яъне дар ин ҳикоят марди порсо
Бағалтоқ – чомае остинкӯтоҳ, ки аз зер мепӯшиданд.
Дағал – ба маънои норост, ҳилагар
Хабис – паст, разил, бадкирдор

Азизе дар яке аз гӯшаҳои Табрез рӯзгор ба сар мебурд,
ки марде шабзиндадор ва бедордил буд.

Шабе ин мард бидид, ки дузде каманд бар боме андохта,
кӯшиши болои бом омадан ва моли мардумро ба яғмо бурдан дорад.

Он марди порсо бо дидани он манзара фарёд баровард
ва мардумро бохабар сохт. Дар натиҷа, шӯру ҳангомае
барпо шуд ва мардони зиёде бо чӯбдастҳо берун омаданд.

Чун он дузд ғавғои мардумонро шунид, дарёфт, ки миёни
балову хатар хоҳад монд ва аз тарси он гирудор сари вақт
гурехтанро ихтиёр кард.

Аммо марди порсо аз ин рафтори худ пушаймон ва дилаш монанди мум нарм шуд, зеро ба ҳоли дузд раҳмаш омад, ки дузди бечора аз насибаи имшабаи худ маҳрум гардид.

Бино бар ин, дар шаби торик зуд аз роҳи дигар ба пешвози ӯ омад ва бар ӯ гуфт: «Эй ёри азиз, лаҳзае биист, ки ман ошноӣ ту ҳастам ва шефтаи мардонагиву часорати ту мебошам.

Ман дар шучоату мардӣ касеро мисли ту намедонам, зеро далериву чанговарӣ ду аломати хос дорад: Аввал он аст, ки мардона бар муқобили душман берун оӣ, дувум он, ки бо кӯмаки ақлу хуш ҷонатро саломат нигаҳ дорӣ.

Дар ҳар дуи ин хислат ман шефтаву ғуломи ту ҳастам, номи азизат чист, ки бандаву садқаи номат шавам?!

Агар майл дорӣ ва мувофиқат бикунӣ, туро ба ҷое, ки медонам, раҳнамоӣ хоҳам кард.

Дар он ҷо хонае ҳаст, ки боми паст дорад ва дарҳояш баста, гумон мекунам, ки соҳиби хона дар манзил нест.

Кифоя аст, ду-се сангу кулӯҳ болои ҳам чида, яке аз мо дигареро кӯмак кунад, то пой бар тахтапушти ӯ гузошта, болои бом барояд.

Ҳар чӣ он ҷо ба дастат афтад, бар он қаноат бикун, ки беҳтар аз он бошад, ки бо дасти холӣ баргардӣ.

Он марди порсо бо навозишу меҳрубонӣ ва ҳилаву найранг дуздро ба сӯи хонаи худ овард.

Дузд бо ишора китфи худро барои рӯи бом баромада ни марди порсо омода кард, он мард аз китфи дузд бар бом баромад ва ҷомаву салла ва либосе, ки дошт, бар домани ӯ андохт.

Баъди ин фарёду ғавғо оғоз карду мегуфт: «Эй ҷавонону мардон аз баҳри савоб берун оед, ки дузд омад!»

Он дузди нобакор зуд роҳи гурез ва берун омадан аз ошӯби мардумро ҷуст ва босуръат ҷомаҳои он марди порсо дар бағал пинҳон намуду фирор кард.

Дили он марди порсо осуда ва хотираш чамъ шуд, ки як марди сарсону саргашта ба мақсади худ расид.

Марди некахлоқ бо фазилату меҳрубонии худ, ҳатто дузди хабисро, ки бар ҳеч касе раҳм намекунад, бахшоиш кард.

Ҷои тааҷҷуб нест, ки ахлоқу сирати хирадмандон ҳамин гуна аст, ки ҳатто бар мардуми хабису бадкора некиву шафқат мекунанд.

Одамони бад дар сояи иқболи некону солеҳон зиндагӣ мекунанд, ҳарчанд ки он бадкорогон аҳли некиву муруват нестанд.

Фоида:

Боз як бахше аз ҷаҳони ормонии Саъдӣ, ки раҳму шафқатро дар дили инсонҳо парвариш мекунад, дар ин ҳикоят зоҳир шудааст. Инсони ормонӣ ва орзукардаи Саъдӣ шахсест, ки ҳатто бар дуздону нобакорон раҳм мекунад, то барои мо бигӯяд, ки оё шумо ҳадди ақал ба дӯстону хешовандону пайвандони худ шафқату меҳрубонӣ доред?!

Нависандаи фаронсавӣ В.Гюго дар зери таъсири ин ҳикояти «Бӯстон» повести ҷолибе навиштааст.

Ҳикоят

Шунидам, ки Лукмон сияҳфом буд,
На танпарвару нозукандом буд.
Яке бандаи хеш пиндошташ,
Забун диду дар кори гил дошташ.
Ҷафо диду бо чавру қаҳраш бисохт,
Ба соли сароӣ зи баҳраш бисохт.
Чу пеш омадаш бандаи рафта боз,
Зи Лукмонаш омад ниҳебе фароз.
Ба пояш дарафтоду пӯзиш намуд,

Бихандид Лукмон, ки: «Пӯзиш чӣ суд?
 Ба соли зи чаврат чигар хун кунам,
 Ба як соат аз дил бадар чун кунам?
 Вале ҳам бубахшоям, эй некмард
 Ки суди ту моро зиёне накард.
 Ту обод кардӣ шабистони хеш,
 Маро ҳикмату маърифат гашт беш.
 Гуломест дар хайлам, эй некбахт,
 Ки фармоямаш вақтҳо кори сахт.
 Дигар раҳ наёзорамаш сахт дил,
 Чу ёд оядам сахтии кори гил.
 Ҳар он кас, ки чаври бузургон набурд,
 Насӯзад дилаш бар заифони хурд.
 Гар аз ҳокимон сахтат ояд сухун,
 Ту бар зердастон дуруштӣ мақун».

Луғот:

Лукмон – манзур Лукмони ҳаким, ки дар замони Довуд (а) мезист ва дар сабру ҳикмат маъруф аст.

Забун – нотавон, ҳақир, дар ин ҷо ба маънои ғулом ва хидматгор

Ниҳеб – тарс, бим

Пӯзиш – узроҳӣ, бахшиш хоستان

Шабистон – хобгоҳ, хонаи хоб

Хайл – ба маънои мулку тааллуқот

Дигар раҳ - дигар бор

Лукмони ҳаким, ки чеҳраи сиёҳранг дошт, танпарвару нозукандом набуд (ва монанди бештари хидматгорону ҷоқарон дасту бозуи қавӣ дошт).

Шахсе ўро аз ҷумлаи ғуломони худ гумон кард ва ба кори тоқатшикани лою гил таъйин кард (Сабаб он буд, ки хидматгори Лукмони ҳаким дар наздаш ҳозир набуд ва ҳуди ҳоким шахсияти худро бо мақсади дониستاني ҳикмати рӯзгор пинҳон мекард).

Лукмони ҳаким ба меҳнати сахт ва чавру ҷафоӣ

сохибкор тоқату созиш карда, дар давоми як сол барои ӯ хонае бисохт.

Хидматгори Лукмони ҳаким вақте ки баргашт, аз ин ҳодисаи руҳдода сахт битарсид ва ба зери пойи Лукмони ҳаким афтада, хеле узрхоҳӣ кард.

Лукмони ҳаким бо ханда бар ӯ гуфт: «Аз ин узру маъзарати ту чӣ фоида, кори шуданӣ бишуд. Як соли тамом аз чаври ту дилу чигар хун кардам, мехоҳӣ, ки дар як лаҳзаи кӯтоҳ онро аз дил берун кунам?!»

Аммо бо ин ҳама ман туро бахшидам, эй некмард, чунки кори ба фоидаи худ анҷомдодаи ту барои мо зиёне надошт.

Ту шабистони худро обод кардӣ, ман аз тачрибаи рӯзгор ҳикмату маърифати худро бештар кардам.

Эй дӯсти некбахт, дар тааллуқоти ман гуломе ҳаст, ки гоҳо бар ӯ корҳои сахт ва мушкил мефармудам. Баъди ин воқеа дигар дили ӯро бо сахтӣ озор намедихам, чунки сахтие, ки дар кори обу гил аз сар гузаронидам, ба ёдам хоҳад омад.

Ҳар касе, ки чавру чафои бузургонро начашида бошад, дилаш ба ҳоли заифони хурду муҳтоҷ нахоҳад сӯхт.

Агар таҳаммули сухани подшоҳону сарварон барои ту сахту мушкил аст, пас ба ҳоли зердастони худ раҳм овар ва бар онҳо дуруштӣ макун».

Фоида:

Зиндагӣ бузургтарин ва беҳтарин устои инсонҳост. Танҳо одами боақлу фаросат аз ин мактаби бузург метавонад ҳикмат омӯзад. Муҳим нест, ки санчишҳои онро дар худамон тачриба кунем, муҳимтар он ки бар атрофӣ-ни худ бо андешаву тафаккур нигоҳ кунем, ки зиндагӣ бо онҳо чӣ корхое кардааст.

Шайх Саъдӣ бо овардани ҳикояти Лукмони ҳаким ду нуктаи меҳвариро таъкид кардааст, ки яке сабр дар чафову меҳнат ва дигаре қадршиносӣ аз зердастон аст.

Ҳикоят

Шунидам, ки дар дашти Санъо Чунайд
Саге дид, барканда дандони сайд.
Зи нерӯи сарпанҷаи шергир
Фуру монда очиз чу рӯбохи пир.
Пас аз гурму оху гирифта ба пай
Лагад хӯрдӣ аз гӯсфандони ҳай.
Чу мискину бетоқаташ диду реш,
Бад-ӯ дод як нима аз зоди хеш.
Шунидам, ки меғуфту хуш меғирист,
Кӣ донад, ки беҳтар зи мо ҳар ду кист?
Ба зоҳир ман имрӯз аз ин беҳтарам,
Дигар то чӣ ронад қазо бар сарам.
Гарам пой имон налагзад зи ҷой,
Ба сар барниҳам тоҷи афви Худой.
В-агар қисвати маърифат дар барам
Намонад ба бисёр аз ин камтарам,
Ки сағ бо ҳама зиштноӣ чу мурд,
Мар-ӯро ба дӯзах нахоҳанд бурд.
Раҳ ин аст, Саъдӣ, ки мардони роҳ,
Ба иззат накарданд дар худ нигоҳ,
Аз он бар малоик шараф доштанд,
Ки худро беҳ аз сағ напиндоштанд.

Луғот:

Санъо – номи шаҳре дар кишвари Яман
Чунайд – Чунаиди Бағдодӣ - олим ва орифи машҳури асри IX, ки
соли 909 мелодӣ вафот кардааст.
Гурм – бузи кӯҳӣ
Ба пай – бо давидан
Ҳай – ба маънои қабила
Реш – озурда
Зод – хӯроки сафарӣ
Қисват – чома, либос, пӯшиш
Ба иззат ба худ нигоҳ накардан – худро болотару беҳтар аз дигарон
наҳисобидан
Малоик – фариштагон

Шунидам, Чунайди Бағдодӣ дар дашти Санъо саги пиреро дид, ки дандонҳои шикории ӯ рехтаанд. Ва зӯру қуввати панчагони шергири ӯ рафтаву монанди рӯбохи пир очизу нотавон гаштааст.

Саге, ки бо суръати тохтутоз ва зӯри сарпанча дар кӯтоҳтарин замоне оҳуи бодпо ва бузи кӯҳии чусту чолокро сайд мекард, ончунон заифу нотавон гашта буд, ки гӯсфандони қабила бо таҳқир вайро лагад мезаданд.

Чунайди Бағдодӣ ба мискиниву бетоқати ва озурдагии сағ раҳм овард ва ними хӯроки сафарии худро бар он дод.

Ҳоли вазнини сағ бар дили Чунайди Бағдодӣ таъсири амиқ гузошт ва ӯ бо ашки шашқатор мегуфт: «Кӣ медонад, ҳоли ӯ бехтар аст ё ҳоли ман?!

Зоҳиран, имрӯз ман аз ӯ ҳоле бехтар дорам, аммо тақдиру сарнавишт бар сари ман чӣ хоҳад овард, маълум нест.

Агар имони ман солиму комил боқӣ бимонад ва пой имонам налағҷад, аз даргоҳи Худованд умедвор ҳастам, ки ба бахшишу мағфирати ӯ ноил гардам.

Мабодо гавҳари маърифату имонро аз даст бидихам, аз ин сағ бисёр мартаба камтару беқадр ҳастам.

Зеро сағ бо ҳамаи зишти чун бимурд, ӯро ба дӯзах нахоҳанд бурд».

Эй Саъдӣ, ахлоқи мардони солах ва аҳли тариқат он аст, ки худро иззатманду бузург ҳисоб накардаанд ва бо ин сифати худ бар фариштагон ҳам бартарӣ доранд. Онҳо, ҳатто ба сагон бо чашми ибрат нигоҳ карда, ҳаргиз худро бехтар аз ин чонварон напиндоштаанд.

Ғоида:

Инсонҳои оқибатандеш нигоҳе ҳақимона ва ибратпазир доранд. Хурдтарину ҳақиртарин чонварон ва ҳашароту наботот дар дунёи маърифати онҳо мақому манзалаат ва арҷмандӣ пайдо мекунанд ва он равшандилони

хикматшинос дар мисоли онҳо дарсе аз боби одамият ба-
рои кулли инсонҳо медиҳанд. Инсон метавонад бо ахлоқи
нек мисли фариштагон ораста бошад ва боз имкони он
ҳам мавҷуд аст, ки бар асари гуноҳҳои бисёр аз сағ ҳам
хору залилтар гардад.

Ҳикоят

Гадое шунидам, ки дар тангҷой,
Ниҳодаш Умар пой бар пушти пой.
Надонист дарвешӣ бечора, к-ӯст,
Ки ранҷида душман надонад зи дӯст.
Барошuft бар вай, ки: «Кӯрӣ магар?»
Бад-ӯ гуфт солори одил - Умар:
«На кӯрам, валекин хато рафт кор,
Надонистам, аз ман гунаҳ даргузор».
Чӣ мунсиф бузургони дин будаанд,
Ки бо зердастон чунин будаанд.
Бинозанд фардо тавозӯкунон,
Нагун аз хичолат сари гарданон,
Агар мебитарсӣ зи рӯзи шумор,
Аз он, к-аз ту тарсад, хато даргузор.
Макун хира бар зердастон ситам,
Ки дастест болои дасти ту ҳам.

Луғот:

Умар – манзур Умар ибни Хаттоб – дувумин халифаи ислом, ки
аз соли 635 то соли 645 мелодӣ дар маснади хилофат буд.

Солор – сардор, пешво

Даргузар – афв бикун, бубахшӣ

Мунсиф – боинсоф, одил

Фардо – яъне фардо, рӯзи қиёмат

Тавозӯкунон – хоксорон, тавозӯкунандагон

Гарданон – ба маънои сарварони мағрур ва мутақаббир

Хира – яъне густохона

Шунидам, ки дар ҷойи танги серодаме Умар ибни Хаттоб надониста пушти пойи гадоеро пахш кард.

Он гадои бечора кӣ будани ўро намедонист ва ҷунонки одами бақаҳруаламомада дўсту душманро фарқ намекунад, бо ғазабу ошуфтагӣ бар Умар ибни Хаттоб бигуфт: «Оё кўр ҳастӣ, ки пойи касонро озор медиҳӣ?!»

Умар ибни Хаттоб бо мулоимату нармӣ бар ӯ ҷавоб дод: «Эй марди нек, кўр нестам, аммо надониста хато кардам, гуноҳи маро бубахш ва дилатро озурда макун!»

Бузургони дин чӣ қадар инсонҳои боинсоф буданд, ки бо зердастони худ чунин муомилаи шоиста ва лутфу меҳрубонӣ мекарданд.

Фардо рӯзи қиёмат инсонҳои ҳалиму хоксор дар тахти иззату ноз хоҳанд нишаст, аммо сарварону саркардагони мағруру мутақаббир аз шармандагӣ сархаму ноумед хоҳанд монд.

Агар аз рӯзи ҳисоб битарсӣ, гуноҳу хатои онҳоро, ки зердасти туанд ва тарсе аз ту доранд, бубахш.

Бо густохию бебокӣ ба зердастони худ ҷабру ситам макун, бидон, ки забардасти дигаре бар туву бар дасти ту ҳаст.

Ғоида:

Бахшидани хатову гуноҳ ва бо ҷашми меҳру шафқат ба инсонҳо нигаристан аз ғазилатҳои неки соҳибдилон аст. Чунин ахлоқи нек мақому обрӯи инсонҳоро ба дараҷот баланд мегардонад ва кибру ғурури онҳоро мешиканад. Шахси хатокорро низ мебояд аз ин бахшиш ибрат бигирад ва саъй ба ҷо орад, ки дигарбора гуноҳу хатое аз ӯ содир нашавад.

Ҳикоят

Яке хубкирдору хушхӯй буд,
Ки бадсиратонро накӯгӯй буд.
Ба хобаш касе дид, чун даргузашт,
Ки боре ҳикоят кун аз саргузашт.

Даҳоне ба ханда чу гул боз кард,
Чу булбул ба савте хуш оғоз кард,
Ки: «Бар ман накарданд сахтӣ бaсе,
Ки ман сахт нагрифтаме бар касе».

Луғот:

Бадсират – бадандеш, сиёҳдил, бадсиришт
Даҳон ба ханда чу гул боз кардан – табассум кардан,
шодию хурсандӣ изҳор намудан

Шахси хушрафтор ва некӯахлоқе буд, ки ҳаргиз бади мардум намехост, ҳатто одамони бадкораро низ сухани нек мегуфт. Вақте ки ӯ аз дунё даргузашт, касе он марди хушахлоқро дар хоб дид ва пурсид, ки саргузашти худро барои ман нақл бикун. Он марди солеҳ бо табассуми ширин ва садои дилписанд, ки хониши булбулро ба ёд меовард, гуфт: «Дар рӯзи ҳисоб кори ман осон буд ва аз ранчу азоб раҳой ёфтам, ба сабаби он ки дар зиндагии худ ҳаргиз ранчу азоби мардумро хостор набудам».

Фоида:

Некхоҳӣ зинати инсон аст. Инсонҳои нақӯкор ояндаи босаодатро барои худ омода месозанд.

Ҳикоят

Чунин ёд дорам, ки саққои Нил,
Накард об бар Миср соле сабил.
Гурӯҳе суи кӯҳсорон шуданд,
Ба фарёд хоҳони борон шуданд.
Гиристанду аз гирия чӯи равон,
Наёмад магар гирия осмон.
Ба Зуннун хабар дод аз эшон касе,
Ки: «Бар халқ ранч асту сахтӣ бaсе.

Фурӯмондагонро дуое бикун,
Ки мақбулро рад набошад сухун».
Шунидам, ки Зуннун ба Мадян гурехт,
Басе барнаёмад, ки борон бирехт.
Хабар шуд ба Мадян пас аз рӯзи бист,
Ки абри сияҳдил бар эшон гирист.
Сабук азми бозомадан кард пир,
Ки пур шуд ба сели баҳорон ғадир.
Бипурсид аз ӯ орифе дар нуҳуфт:
«Чӣ ҳикмат дар ин рафтани буд?» Гуфт:
«Шунидам, ки бар мурғу мӯру дадон,
Шавад танг рӯзӣ ба феъли бадон.
Дар ин кишвар андеша кардам басе,
Парешонтар аз худ надидам касе.
Бирафтам мабодо, ки аз шарри ман
Бибандад дари хайр бар анчуман.
Беҳӣ боядат, лутф кун, к-он беҳон
Надидандӣ аз худ батар дар ҷаҳон.
Ту он гаҳ шавӣ пеши мардум азиз,
Ки мар хештанро нагирӣ ба чиз.
Бузурге, ки худро ба хурдӣ шумурд,
Ба дунёву уқбо бузургӣ бибурд.
Аз ин хокдон бандае пок шуд,
Ки дар пой камтар касе хок шуд.
Ало, эй, ки бар хоки мо бигзарӣ,
Ба хоки азизон, ки ёд оварӣ,
Ки гар хок шуд Саъдӣ, ӯро чӣ ғам,
Ки дар зиндагӣ хок будаст ҳам.
Ба бечорагӣ тан фаро хок дод,
В-агар гирди олам баромад чу бод.
Басе барнаёмад, ки хокаш х(в)арад,
Дигарбора бодаш ба олам барад.
Магар то гулистони маънӣ шукуфт,
Бар ӯ ҳеч булбул чунин хуш нагуфт.

Аҷаб, гар бимирад чунин булбуле,
Ки бар устухонаш нарӯяд гуле.

Луғот:

Сакқо – машқоб, обкаш

Сабил – хайротшуда, бахшидашуда

Зуннун – орифи машхури мисрӣ

Фурӯмондагон - муҳтоҷон, дармондагон

Ғадир – кӯл, ҷое, ки оби барфу борон ҷамъ мешавад.

Дадон – даррандагон, ҳайвонҳои ваҳшӣ

Шар(р) – бади, фасод, бадқирдорӣ

Уқбо – охират

Ёд дорам, ки соли дарёи Нил мамлакати Мисрро хайроти обёрӣ накард. Яке гурӯҳ аз мисриён болои кӯҳ баромаданд ва бо гираву зорӣ аз даргоҳи Худованд талаби борон карданд. Агарчи гираву зорӣ бисёр оварданд, борон наборид. Ба Зуннуни Мисрӣ (, ки аз ҷумлаи дӯстони Худо ва авлиёи он рӯзгор буд) хабар оварданд, ки мардум аз хушксолӣ азобу ранҷ мекашанд ва мебояд ин мардуми ба ранҷу азоб дармондаро дуо неқ бикунӣ, то аз офату бало наҷот ёбанд, зеро дуои азизоне мисли ту мақбули даргоҳи илоҳист.

Зуннун ба Мадян сафар кард ва баъди чанд рӯз борони деринтизор бирехт ва ҳама ҷойро сероб кард. Ба Зуннун хабар оварданд, ки борони фаровон биборид ва ҳамаи кӯлу обанборҳо аз об пур шуданд. Зуннун ба Миср бозгашт. Марди орифе аз Зуннун пурсид, ки аз ҷӣ сабаб ӯ Мисрро тарк карда буд?! Зуннуни Мисрӣ ҷавоб дод: «Шунида будам, ки феълӣ рафтори одамони бадқора ризку рӯзиро барои мардумон ва, ҳатто мурғу мӯрҷаву ҳайвонҳои дигар танг мекунад. Ҳарчанд фикр кардам, дар кишвари Миср аз худам бадтар касеро пайдо накардам, аз ин сабаб Мисрро тарк кардам, ки мабодо аз корҳои бади ман барои мардум дари хайру некӣ баста нагардад».

Аз ин амали Зуннун ибрат бигиред, агар беҳрӯзгориву некӣ меҳоҳед, лутфу меҳрубонӣ пеш бигиред ва худпараст набошед, зеро азизони ҷаҳон ҳаргиз худро бузургтар аз дигарон ҳисоб накардаанд. Ту ҳам он гаҳ назди мардум азиз гардӣ, ки ҳештанро ночиз ва ҳақир шуморӣ ва аз даъвои бузургӣ бипарҳезӣ.

Он инсонӣ огоҳ, ки даъвои бузургӣ надорад ва худро хурд мешуморад, ҳам дар ин дунё, ҳам дар он дунё мақому манзалати бузургӣ ба даст меорад. Инсоне ин ҷаҳонро дар покизагиву сафо тарк мекунад, ки дар камоли содагӣ ва хоксорӣ рӯзгор ба сар бурдааст.

Эй фарзанд, вақте бар мазори мо ва мазори азизон гузар кунӣ, аз мо ёде бикун. Агар Саъдӣ хок шуд, ўро ғам нест, зеро дар зиндагӣ рӯзгоре хоксорона ба сар мебурд. Агарчи саросари оламро бо донишу огоҳӣ сафар кард, ҷо-рае дигар ҷуз таслим ба хок надошт. Боз солҳое бар сари ў хоҳанд гузашт, ки ин хок ҷисми ўро хоҳад хӯрд ва хоки ўро бодҳо боз ба гирдогирди олам хоҳанд бурд. Аммо шукр бар он, ки то гулистони маънӣ сабзу хуррам гашт, ҳеч булбуле чун Саъдӣ дар ин гулистон навое ба хубии сухани ў ба забон наёвардааст. Ҷои тааҷҷуб аст, агар чунин булбуле бимирад, аз устухони ў гуле нарӯяд.

Ҷоида:

Инсон набояд фирефтаи донишу ҳунар ва қудрату шуҳрати худ гардад. Камоли одамӣ он аст, ки худро бар дигарон бартар надонад. Зуннуни Мисрӣ бо он ҳама азамату бузургии маънавӣ ва парҳезгориву покдилӣ агарчи гуноҳе надошт, ҳештанро гунаҳкор медонист ва бар дигарон бо чашми шубҳа нигоҳ намекард.

Ҳикоят

Шабе зайти фикрат ҳамесӯхтам,
Чароғи балоғат меафрӯхтам.
Парокандагӯе ҳадисам шунид,
Ҷуз аҳсант гуфтан тариқе надид.
Ҳам аз хубс навъе дар он дарҷ кард,
Ки ночор фарёд хезад зи дард,
Ки фикраш балеғ асту рояш баланд,
Дар ин шеваи зуҳду томоту панд.
На дар хишту кӯполу гурзи гарон,
Ки ин шева хатм аст бар дигарон.
Надонад, ки моро сари ҷанг нест,
Вагарна маҷоли сухан танг нест.
Тавонам, ки теғи забон баркашам,
Ҷаҳоне суханро қалам даркашам.
Биё, то дар ин шева чолиш кунем,
Сари хасмро санг болиш кунем.

Луғот:

Зайти фикрат – равғани андеша
Балоғат – расоӣ ва шевоии сухан
Хубс – бад, палид, зишт, бадтинат
Балеғ – расо, комил
Хишт – ханҷар, найзаи хурд
Кӯпол – як навъи гурз
Гурз – асбоби ҷангии саркулӯла
Чолиш – задухӯрд кардан, бахсу талош кардан

Саъдӣ мегӯяд: «Шабе андешаҳои қолиб мекардам ва натиҷаи онро дар қолаби суханҳои зебову пурмаъно ба забон меовардам. Шахсе ҳасадхӯр ва беҳудагӯӣ ин суханҳои дилписандро шунид ва беихтиёр таҳсин кард. Аммо дар зимни таҳсин боз поре аз ахлоқи зишти худро зоҳир карда, чунин гуфт: «Оре, сухани Саъдӣ пухтаву дилнишин аст, аммо дар доираи панду насихат ва парҳезгориву ибодат

маҳдуд аст. Тасвири майдонҳои чангу корзор ва мардонагӣ ба номи дигарон хатм шудааст» (манзури он марди ҳасуд осори Фирдавсиву Асадӣ ва чангномасароёни дигар мебошад).

Саъдӣ дар ҷавоб гуфтааст: «Он марди беҳудагӯйро ҳабар нест, ки мо ҳаваси чанг надорем, вагарна дар ин чойгоҳ низ суханҳои гуфтани бисёр аст. Агар дар ин арса хунарварӣ оғоз намоям, осори бисёре аз суханварон дар партави он хира хоҳад монд. Омода ҳастам, дар ин шева баҳсу талош намоям ва душмани беҳудагӯйро мағлуб гардонам».

Ғоида:

Аз парокандагӯӣ ва суханони ҳасадомез парҳез кунед. Одами ҳасуд ва баддил аз ҳар чизи хуб ҳам айбе дарёфт мекунад. Шумо аз суханони ғаразноки ӯ парво накунад.

Ҳикоят

Яке оҳанинпанча дар Ардабил,
Ҳамебигзаронид белак зи бел.
Намадпӯше омад ба чангаш фароз,
Ҷавоне ҷаҳонсӯзе, пайкорсоз.
Ба пархош ҷустан чу Баҳроми Гӯр,
Каманде ба китфаш бар аз хоми гӯр.
Чу дид ардабилӣ намадпорапӯш,
Камон дар зеҳ оварду зеҳро ба гӯш,
Ба панҷоҳ тири хадангаш бизад,
Ки як ҷӯба берун нарафт аз намад.
Даромад намадпӯш чун Соми гурд,
Ба ҳамми камандаш дароварду бурд,
Ба лашкарғаҳаш бурду дар хайма даст,
Чу дуздони хунӣ ба гардан бубаст.
Шаб аз ғайбату шармсори нахуфт,
Саҳарғаҳ парасторе аз хайма гуфт:

«Ту, к-оҳан ба новак бидӯзию тир,
 Намадпӯшро чун фитодӣ асир?»
 Шунидам, ки мегуфту хун мегирист
 Надонӣ, ки рӯзи аҷал кас назист?!
 Ман онам, ки дар шеваи таъну зарб,
 Ба Рустам даромӯзам одоби ҳарб.
 Чу бозуи бахтам қавихол буд,
 Ситабрии белам намад менамуд.
 Кунунам, ки дар панча иқбел нест,
 Намад пеши тирам кеҳ аз бел нест.
 Ба рӯзи аҷал найза ҷавшан дарад,
 Зи пирохани беаҷал нагзарад.
 Киро теғи қаҳри аҷал дар қафост,
 Бараҳнаст, агар ҷавшанааш чандлост.
 Вараш бахт ёвар бувад, даҳр пушт,
 Бараҳна нашоёд ба сотур кушт.
 На доно ба саъй аз аҷал ҷон бибурд,
 На нодон ба носоз хӯрдан бимурд.

Луғот:

Оҳанинпанча – паҳлавон, зӯрманд, дорои панҷаи қавӣ
 Ардабил – номи шаҳре дар шимоли Эрон
 Белак – тири камон бо пайкони душоха
 Намадпӯш – касе, ки ҷомаи намадин пӯшидааст.
 Пайкорсоз – ҷанговар, шучоъ
 Пархош – ҷанг, набард, муқобала
 Баҳроми Гӯр – номи подшоҳи Сосонӣ, ки дар тирандозӣ аз камон машҳур буд.
 Хоми гӯр – ҷарми гӯрхар
 Хаданг – дарахте бо ҷӯби саҳт, ки аз он тири камон месохтанд.
 Сом – паҳлавони эронӣ, бобои Рустам
 Ғайрат – рашқу алам
 Парастор – хидматгор
 Новак – навъе аз тир, ки онро дар ғилофи оҳанин ё ҷӯбин гузо-
 ранд ва аз камон сар диҳанд, то дургар равад.
 Ситабр – мустаҳкам, саҳт, ғафс

Иқбол – иқбол

Кех – хурд, кам

Чандло – чандқабата

Сотур – корди бузурги қассобӣ ё табарча барои шикастани устухон

Дар шаҳри Ардабил тирандозе қавипанча рӯзгор ба сар мебурд, ки тири камони ӯ бели оҳаниро сӯроҳ мекард. Рӯзе ба ҷанги ӯ паҳлавоне омад, ки ҷомаи намадин пӯшида буд. Ин ҷавон, ки дар ҷангу диловарӣ монанди Баҳроми Гӯр буд, ғайр аз каманде аз ҷарми гӯрхар силоҳе дигар надошт. Паҳлавони ардабилӣ чун ӯро бидид, зеҳи камонашро то ба гӯшҳояш таранг кашида, паси ҳам панҷоҳ тири ҷонсӯз ба сӯи намадпӯш андохт. Аммо он тирҳои ҷоншикори ӯ ба намадпӯш таъсире накард ва намадро натавонист сӯроҳ намояд. Пас он паҳлавони намадпӯш ба монанди Соми паҳлавон ҳамлае ба ин камонандоз кард ва ӯро ба ҳалқаи камандаш дароварда, ба лашкаргоҳ бурд ва дастони ӯро ба гарданаш бубаст. Он тирандози ардабилӣ тамоми шаб аз дарду алам ва шармандагӣ хоб накард. Сахаргоҳ як нафар хизматгори хайма ба ӯ гуфт: «Эй паҳлавон, ту оҳанро бо зарби тири худ сӯроҳ мекардӣ, чӣ гуна ба дасти намадпӯше асир афтодӣ?!»

Паҳлавони ардабилӣ аз ҷашмони худ ашки хунин мерехту мегуфт, ки: «Аз дасти аҷал касеро наҷот нест! Ман марде будам, ки дар майдони ҷанг ҳатто ба Рустами Дастон одоби ҷангу муҳориба меомӯхтам. Вақте ки бозуи бахти ман зӯрманд буд, мустаҳкамияю сахтии бел ночиз менамуд ва онро ба осонӣ монанди намад сӯроҳ мекардам. Акнун, ки дар панҷаи иқболи ман зӯр нест, яъне бахту иқбол аз ман рӯй бартофта, намад аз бели оҳанин мустаҳкамтар омадааст.

Агар аҷал фаро расад, найза ҷавшани оҳаниро сӯроҳ хоҳад кард, вале аз куртаи муқаррарии марди беаҷал нахоҳад гузашт. Ҳар киро аҷал фаро расад, ҷавшани якчандқабата пӯшад ҳам, дар назди теғи он чун одами бараҳна хоҳад буд. Агар бахту иқбол ёри ӯ бошад, ҳатто одами бечавшанро бо корди бузурги қассобӣ наметавон кушт.

Чун ачал фаро расад, донотарини инсонҳо дар назди он очизанд ва ба саъю кӯшиш наметавонанд ҷони худро начот диҳанд ва нодон ҳам агар умре аз ӯ боқист, бо вучуди хӯрдани ғизои номуносиб ва зараровар нахоҳад мурд.

Фоида:

Ба зӯри бозуи худ ё қудрати сарвату мансаб фиребо набошед. Худованд бар болои ҳар зӯрманду забардаст забардасте ва зӯрманде офаридааст. Зӯри бозуву мансабу сарват ба мағлубият маҳкум шудааст. Бахту саодати азали болотар аз ҳамаи инҳост. Зӯрмандтарину босарваттарини инсонҳо низ дар назди ачал заифу нотавон ҳастанд.

Ҳикоят

Шабе курде аз дарди паҳлу нахуфт,
Табибе дар он ноҳият буду гуфт:
«Аз ин даст, к-ӯ барги раз мех(в)арад,
Аҷаб дорам, ар шаб ба поён барад,
Ки дар сина пайкони тири татор
Беҳ аз сиқли маъкули носозгор.
Гар афтад ба як лукма дар рӯда печ,
Ҳама умри нодон барояд ба ҳеч».
Қазоро табиб андар он шаб бимурд,
Чиҳил сол аз ин рафту зиндаст курд.

Луғот:

Курд – номи яке аз халқҳои эронинажод
Дарди паҳлу – дарди шикам
Ноҳият – вилоят, минтақа
Барги раз – барги дарахти ток
Пайкон – нӯги тири камон ва найза
Сиқл – сангинӣ, вазнинӣ, бори вазнин
Маъкул – хӯрдани, таом, хӯрок
Қазо – тақдир, сарнавишт

Шабе як нафар марди курд, ки таоми номуносиб хӯрда буд, аз дарди шикам ба худ мепечид. Табибе, ки дар он вилоят буд, ба ҳоли ӯ наззора кард ва дид, ки курди бечора хӯроке ғайри барги ток нахӯрдааст, пас гуфт: «Соати марги ӯ наздик аст ва ин шабро ба поён наоварда, хоҳад мурд. Агар дар синаи одамӣ пайкони тири муғулҳо бошад, басо беҳтар аст аз хӯрдани таоми вазнин ва носозгор. Як луқма таоми номуносиб, ки боиси печ хӯрдани рӯда гардад, боиси марги одами нодон хоҳад шуд».

Аммо ба ҳукми тақдир худи он табиб, ки комилан солим буд, дар он шаб бимурд ва аз он воқеа чихил сол гузашта боду курд зиндагии худро давом меод.

Фоида:

Инсонро аз сарнавишту тақдир гурезе нест. Агар умри ӯ боқист, умеди шифо ва начот ҳаст. Ҳамчунин, дар айни саломатӣ ба ҳукми тақдир имкон дорад, риштаи умраш канда шавад.

Ҳикоят

Яке рустой сақат шуд хараш,
Алам кард бар токи бӯстон сараш.
Ҷаҳондида пире бар ӯ баргузашт,
Чунин гуфт хандон ба нотури дашт:
«Мапиндор ҷони падар, к-ин Ҳимор
Кунад дафъи чашми бад аз киштзор».
Ки ин дафъи ҷӯб аз сару гӯши хеш,
Намекард, то нотавон мурду реш.
Чӣ донад табиб аз касе ранҷ бурд,
Ки бечора хоҳад худ аз ранҷ мурд.

Луғот:

Рустой - деҳотӣ, кишлоқӣ

Сақат шудан - мурдан
Алам кардан – бар хода овехтан, афрохтан
Нотур – ниғаҳбони боғу киштзор
Ҳимор – хар

Як нафар марди дехотӣ харе дошт, ки аз ранчи бисёр ва захми пушт бимурд. Он дехотӣ сари он харро бо мақсади дафъи чашмзахм бар чӯбе овехт ва дар канори боғ устувор кард. Марде чаҳондида аз он чо мегузашт ва он манзараро бидиду хандон бар он боғбон гуфт: «Эй чони падар, оё ту бовар дорӣ, ки ин хар захми чашмро аз киштзори ту дур мекунад?! Охир, ин хари мискин қудрати як чӯби оддиро аз сару гӯши худ дур кардан надошт ва оқибат дар нотавонӣ бимурд».

Табибе, ки саъю кӯшиш мекунад, ранчу азоби беморро шифо бахшад, кучо донад, ки худааш аз он беморӣ хоҳад мурд.

Фоида:

Агар ҳукми тақдир рафтааст, аз сарнавишт гурезе нест ва аз устухону чӯбу ашӯи дигар кӯмак чустан фоида надорад.

Ҳикоят

Шунидам, ки диноре аз муфлисе
Бияфтоду мискин бичусташ басе.
Ба охир сари ноумедӣ битофт,
Яке дигараш ноталаб карда ёфт.
Ба бадбахтиву некбахтӣ қалам,
Бирафтасту мо ҳамчунон дар шикам.
На рӯзӣ ба сарпанчагӣ мехӯранд,
Ки сарпанчагон тангрӯзитаранд.
Басо чорадоно ба сахтӣ бимурд,
Ки бечора гӯйи саломат бибурд.

Луғот:

Динор – тангаи тиллоӣ, ки як мисқол (4,68г) вазн дошт.

Муфлис – бечора, камбағал

Қалам рафтан – навишта шудан, ҳукм рафтан

Сарпанчағӣ – тавоноӣ, зӯр, қувват

Тангрӯзӣ – камбағал, дармонда

Чорадон – донанда, тадбирандеш

Рӯзе як марди камбағалу бечора пули худро гум кард ва ҳарчанд чустучӯ кард, наёфт ва ноумед гардид. Шаҳси дигар, ки аслан дар чустучӯи он динор набуд, иттифоқан он пули гумшударо пайдо кард. Саъдӣ аз ин ҳодисаи муқаррарӣ, ки бисёр иттифоқ меафтад, чунин натиҷа бардоштааст, ки бадбахтӣ ва некбахтӣ инсонҳо ба ҳукми тақдир сарнавишт рақам шудааст. Аммо мо ғофил ва беҳабар ҳастем, мисли он ки инсон ҳангоми дар шиками модар парвариш ёфтан аз дунё комилан хабар надошт.

Ризку рӯзиро танҳо бо тавоноиву зӯр натавон ба даст овард. Бисёр зӯрмандоне ҳастанд, ки дар камбағаливу дармондагӣ зиндагӣ ба сар мебаранд. Бисёр одамони донандаву тадбирандеш буданд, ки дар саҳтиву ранчу беморӣ бимурданд, вале бечорагон ба шарофати тақдир начот ёфтанд.

Ғоида:

Саодати дунё танҳо ба зӯри бозу ва қудрату тавоноӣ нест. Имкони он ҳаст, ки ба ҳукми тақдир одами зӯрманд муфлису камбағал ва бебизоат гардад ва заифпанчае тавоноиву сарватро ба ихтиёри худ дароварад.

Ҳикоят

Баландахтаре, номи ӯ «Бахтёр»,

Қавидастгаҳ буду сармоядор.

Ба қӯи гадоён дараш хона буд,

Зараш ҳамчу гандум ба паймона буд.

Чу дарвеш бинад тавонгар ба ноз,
 Дилаш беш сӯзад ба доғи ниёз.
 Зане чанг пайваст бо шӯи хеш,
 Шабонгах чу рафташ тихидаст пеш,
 Ки: «Кас чун ту бадбахт дарвеш нест,
 Чу занбӯри сурхат чуз ин неш нест.
 Биёмӯз мардӣ зи ҳамсоягон,
 Ки, охир, наям қаҳбаи ройгон.
 Касонро зару симу мулк асту рахт,
 Чаро ҳамчу эшон най некбахт?»
 Баровард софидили суфпӯш
 Чу табл аз тихигоҳи холӣ хурӯш,
 Ки: «Ман дасти кудрат надорам ба ҳеч,
 Ба сарпанча дасти қазо бармапеч.
 Накарданд дар дасти ман ихтиёр,
 Ки ман ҳештанро кунам бахтиёр».

Луғот:

Баландахтар – некбахт ва толеъбаланд
 Қавидастгоҳ – дорои ҳашамат ва бузургӣ
 Сармоядор – давлатманд, бой
 Паймона – зарфе, ки бо он гандумро чен мекарданд.
 Қаҳба – зани бадахлок
 Табл – нақораи бузург, духул
 Сарпанча – зӯр, қувват, тавоноӣ

Марде толеъбаланд бо номи «Бахтёр», ки дорои ҳашамату бузургӣ ва давлату сарват буд, дар маҳаллаи камбағалону гадоён зиндагӣ ба сар мебурд. Бахтёр он қадар зар дошт, ки монанди хирмани гандум онро бо паймона бармекашид. Вақте ки дарвешону гадоёнӣ он макон ин ҳама давлату сарватро мидиданд, аз дарду доғу бечорагӣ дилашон бештар ғамгин мешуд.

Зане аз он макон ба шавҳари худ чангу ситеза оғоз кард. Сабаб он буд, ки шавҳараш бо дасти холӣ ба ман-

зил баргаштааст. Он зан ба шавҳари худ мегуфт: «Касе мисли туи бадбахт камбағалу гадо нест. Монанди занбӯри сурх беҳосил ҳастӣ, ту мардиро аз ҳамсоягон омӯз. Охир, ман зани бадахлоке нестам, ки ин қадар ситам раво дорӣ. Мардони дигар соҳиби молу мулк, тиллову нукра ҳастанд. Чаро ту мисли онҳо некбахту толеъбаланд нестӣ?!»

Марди дарвешу софдил оҳе аз таҳти дил баровард ва гуфт: «Ман, ки ба ҳеч чизе дасти қудрат надорам, чӣ гуна метавонам бо зӯру тавоноӣ тақдиру сарнавиштро дигаргун созам? Иштиёри онро ба ман надодаанд, ки худамро бахтёр кунам» (Дар калимаи «бахтёр» ишора ба марди доро ҳам ҳаст).

Фоида:

Молу давлату сарват ва шуҳрату шавкат танҳо вобаста ба зӯру қудрат нест, толеи баланд ва насибаи азали низ корсоз ҳастанд.

Ҳикоят

Чунин гуфт пеши заған каргасе,
Ки: «Набвад зи ман дурбинтар касе».
Заған гуфт: «Аз ин дарнашояд гузашт,
Биё, то чӣ бинӣ бар атрофи дашт?»
Шунидам, ки миқдори якрӯза роҳ
Бикард аз баландӣ ба пастӣ нигоҳ.
Чунин гуфт: «Дидам, гарат бовар аст,
Ки як дона гандум ба ҳомун бар аст».
Зағанро намонд аз тааччуб шикеб,
Зи боло ниҳоданд сар дар нишеб.
Чу каргас бари дона омад фароз,
Гираҳ шуд бар ӯ пойбанде дароз.
Надонист аз он донаи х(в)арданаш,
Ки даҳр афканад дом дар гарданаш.

На обистани дур(р) бувад ҳар садаф,
 На ҳар бор шотир занад бар ҳадаф.
 Заған гуфт: «Аз он дона дидан чӣ суд?
 Чу биноии доми хасмат набуд?!»
 Шунидам, ки мегуфт гардан ба банд,
 Набошад ҳазар бо қадар судманд.
 Ачал чун ба хунаш баровард даст,
 Қазо чашми борикбинаш бубаст.
 Дар обе, ки пайдо нагардад канор,
 Фурури шиновар наёяд ба кор.

Луғот:

Заған – мурғи гӯштрабо, чӯчагирак
 Каргас – мурғи калони лошаҳор, ки минқори камонӣ дорад.
 Ҳомун – дашт, саҳро
 Шикеб – сабру токат
 Фароз – баландӣ, боло
 Даҳр – рӯзгор, тақдир, қазову қадар
 Обистан – бордор, ҳомила
 Шотир – паҳлавон, тирандози моҳир
 Ҳадаф – нишона, нишонаи тир, мақсад
 Хасм – душман
 Дом – банд, ресмон, тӯри сайёдӣ
 Ҳазар – эҳтиёт, гурез, канорагирӣ

Каргас назди заған худситоӣ кард, ки: «Дар олам аз ман дурбинтар паррандае нест». Заған дар ҷавоби ӯ бигуфт: «Дуруст мегӯӣ, аммо бояд бисанҷем, ки то кадом андоза ин суханони ту дуруст ҳастанд! Ба ин дашти паҳновар нигоҳ кун ва бигӯ, ки чиро мебинӣ?!» Каргас ба дуртарин гӯшаҳои дашт нигоҳ кард ва гуфт: «Агар ба суханони ман бовар кунӣ, ҳоло дар он гӯшаи дашт донаи гандумро мебинам». Заған аз ин тезбинии каргас дар ҳайрат афтод ва ҳар ду сарнишеб аз осмон ба сӯи дона парвоз карданд. Вақте каргас ба сари дона омад, баногаҳ пойи ӯ ба доми сайёдӣ банд шуд ва бо вучуди чашмони тезу дурбин доштаниш

донаро диду домро надид ва ба доми сайёд гирифтор шуд.

Каргас беҳабар аз ҳукми тақдир лофи тезчашмӣ мезад. Имкон надорад, ки тирандоз ҳамеша ба ҳадаф занад, чунонки ҳар садаф дар батни худ дурдона надорад. Заған бо тамасхур ба каргас гуфт: «Аз ин гуна тезчашмии ту чӣ фоида ҳаст? Дар ҳоле, ки натавонӣ доми душманро бубинӣ?!».

Каргас, ки гарданаш дар банд гирифтор буд, бо ҳасрат гуфт: «Аз тақдир ҷои гурез ва канорагирӣ нест. Чун ачал фаро расид, тақдир чашми борикбини маро баста кард ва бар дом гирифтор омадам».

Тақдир баҳри нопайдоканор аст, ки он ҷо ғуруру худбоварии шахси шиновар ба кор наёяд ва зуд бошад, ки ӯ дар он ғарқ гардад.

Фоида:

Аз ғуруру худбинӣ ва такаббур парҳез кунед. Панҷаи тақдир зӯрманд ва саҳтгир аст ва натавонии шуморо намоиш хоҳад дод.

Ҳикоят

Шутурбачча бо модари хеш гуфт:
«Пас аз рафтан, охир, замоне бихуфт».
Бигуфт: «Ар ба дасти ман астӣ михор,
Надидӣ касам боркаш дар қатор.
Қазо киштӣ он ҷо, ки хоҳад, барад
В-агар нохудо чома бар тан дарад».
Макун Саъдиё, дида бар дасти кас,
Ки баҳшанда Парвардигор асту бас.
Агар Ҳақ парастӣ, зи дарҳо басат,
Ки гар вай биронад, нахонад касат.
Гар ӯ некбахтат кунад, сар барор,
Вагарна сари ноумедӣ бихор.
Ибодат ба ихлоси нийят нақӯст,

Вагарна чӣ ояд зи бемағз пӯст?
 Чи зуннори муғ дар миёнат, чи далқ,
 Ки дарпӯшӣ аз баҳри пиндори халқ.
 Макун, гуфтамаст, мардии хеш фош,
 Чу мардӣ намудӣ, муханнас мабош.
 Ба андозаи буд бояд намуд,
 Хиҷолат набурд, он ки нанмуду буд,
 Ки чун орият баркананд аз сараш,
 Намояд куҳанҷомае дар бараш.
 Агар кӯтаҳӣ, пои чӯбин мабанд,
 Ки дар чашми тифлон намоӣ баланд.
 В-агар нуқраандуда бошад нуҳос,
 Тавон харҷ кардан бари ношинос.
 Манех, қони ман, оби зар бар пашиз,
 Ки саррофи доно нагирад ба чиз.
 Зарандудагонро бар оташ баранд,
 Падид ояд он гаҳ, ки мис ё заранд.

Луғот:

Бихуфт – ҳоб кард (ин чо ба риояи қофия ба чоӣ «бихусб», яъне «бихоб», «бихуфт» овардааст.

Михор – чӯбе, ки бо ресмон ба бинии шутур мебанданд, инони шутур.

Нохудо – киштибон, ронандаи киштӣ

Сар баровардан – сар боло кардан, сарафрозӣ доштан

Зуннор – риштае, ки оташпарастон ба миён мебастанд.

Муғ – оташпараст

Далқ – либоси дарвешон ва сӯфиён, чомаи порсоён

Муханнас – хунасо, дар ин байт ба маъноӣ тарсу, ночавонмард

Орият – либоси баамонатгирифта

Нуҳос – мис

Пашиз – тангаи камарзиш

Сарроф – заршинос, касе, ки пулро мешиносад ва пул иваз мекунад.

Зарандуда – ашӯе, ки бар рӯи он оби тило кашидаанд.

Шутурбаччае, ки аз роҳ гаштани бисёр хаста шуда буд, ба модараш бигуфт: «Роҳ гаштан бас аст, акнун би-хоб, истироҳат кун!» Модаршутур ҷавоб дод: «Ихтиёр дар дасти ман нест, агар дар дасти ман мебуд, заҳмати бор кашидан дар қатори уштуронро ихтиёр намекардам».

Тақдир киштиро ҳар кучо хоҳад, мебарад ва коре бар он надорад, ки киштибон аз ғаму андӯху ташвиш гирияву лоба мекунад ва ҷомаҳои худро пора месозад.

Эй Саъдӣ, ҳаргиз ба умеди бахшиши касон мабош ва чашм ба дасти онҳо мадӯз, бахшандаи ҳақиқӣ Худованди меҳрубон аст. Агар Худоро парастииш кунӣ, файзи даргоҳи Ў барои ту кифоя аст. Саъй кун, ки Худованд туро аз даргоҳаш наронад, агар Ў туро аз даргоҳи қабули хеш ронд, касе туро ба хони худ даъват нахоҳад кард.

Агар Худованд туро некбахт кард, беҳтарини сарфарозӣ ҳамон аст, вагарна аз каси дигар умедворие нест.

Ибодат ба ҷой ора, бо сидқу ихлос адо бинамо. Покии ихлос мағз аст, боқӣ ҳама пӯст. Ибодат барои ризои Худост, агар барои худнамоӣ дар назди одамон бошад, фарқ надорад, ки ҷомаи порсоён бипӯши ё риштаи оташпарастон бар миён бубандӣ.

Чун ба мардонагӣ шинохта шудӣ, ҳамеша мард бош, ночавонмардиву тарсуиро канора гузор. Худро аз он ҷӣ ҳастӣ, болотар чилва мадеҳ. Аз он ҷӣ туро медонанд, болотар будан беҳтар аст. Мисоли ин ҷомаи баамонатгирифта мебошад, ки вақте аз тан берун кардӣ, ҷомаи куҳнаат падидор мегардад.

Агар кӯтоҳқад бошӣ, бо мақсади қомат барафрохтан бар худ пой ҷӯбин мабанд, ки соҳибони ақл ин сохтакориро зуд хоҳанд донист. Миси оби нуқрадодашударо барои нодон мебаранд, эй ҷони ман, пули сиёҳатро зарандуд макун, ки онро заршинос ба як пули пуч нахоҳад гирифт (яъне вучуди беилму ҳунари худро ороста макун, ки мардуми

доно хунарвару зоҳирпарастонро ба хубӣ мешиносанд).

Зарандудагон аз имтиҳони оташ намегузаранд ва асли онҳо маълум мегардад, яъне миси он зоҳир мешавад (одамони худнамо низ дар аввалии имтиҳон бемағзии худро маълум хоҳанд кард).

Ғоида:

Сарчашмаи некбахтиву бахшандагӣ Худои меҳрубон аст, Офаридгори худро бишносед ва аз худнамоиву танпарварӣ ва такаббуру зоҳиророй парҳез намоед.

Ҳикоят

Шунидам, ки ноболиге рӯза дошт,
Ба сад меҳнат овард рӯзе ба чошт.
Ба кутгобаш он рӯз соиқ набурд,
Бузург омадаш тоат аз тифли хурд.
Падар дида бӯсиду модар сараш,
Фишонданд бодому зар бар сараш.
Чу бар вай гузар кард як нимарӯз,
Фитод андар ӯ з-оташи меъда сӯз.
Ба дил гуфт: «Агар луқма чанде х(в)арам,
Чӣ донад падар ғайб ё модарам?»
Чу рӯи писар дар падар буду қавм,
Нихон хӯрду пайдо ба сар бурд савм.
Кӣ донад, чу дар банди Ҳақ нестӣ,
Агар бевузӯ дар намоз истӣ?
Пас ин пир аз он тифл нодонтар аст,
Ки аз баҳри мардум ба тоат дар аст.
Калиди дари дӯзах аст он намоз,
Ки дар чашми мардум гузорӣ дароз.
Агар чуз ба Ҳақ меравад чодаат,
Дар оташ фишонанд саччодаат.

Луғот:

Ноболиғ – бачаи ба балогат нарасида ва ибодат бар ӯ вочиб нагардида

Меҳнат – ранҷ, азоб, укубат

Кутғоб – мактабхона, мадраса

Соиқ – касе, ки ҳар рӯз кӯдакро ба мактаб мебарад, ходим.

Савм – рӯза

Тоат – ибодат, дар ин ҷо ба маънои рӯза гирифтани

Сӯз аз оташи меъда афтодан – хеле гурусна мондан

Вузӯ – таҳорат, шустушӯи пеш аз намоз

Ба тоат дар аст – яъне андар тоату ибодат аст.

Ҷода – роҳ, роҳи рост

Сачҷода – ҷойнамоз

Кӯдаке хурдсол азми рӯзадорӣ кард ва бо ранҷу азобе то наздикии нимарӯз сабру тоқат ба ҷо овард. Рӯзадории ӯро ибодати бузург донистанд ва он рӯз ӯро ба мактаб ҳам набурданд. Падару модар кӯдакро навозиш карда, аз сари ӯ мағзу шириниву пул мерехтанд ва шодмон мешуданд. Вақте рӯз ним шуд, кӯдак хеле гурусна монд. Он гоҳ бар дили худ қарор дод, ки аз падару модар пинҳонӣ чанд луқма таом бихӯрад. Азбаски он кӯдак, ки ҳоло ақли расо надошт ва барои ризои падару модар рӯза дошта буд, пинҳонӣ рӯзаашро бихӯрд ва дар назари дигарон худро рӯзадор вонамуд кард, ҳол он ки ибодатро барои ризоияти Худо ба ҷо меоранд, яъне ибодат бояд бо сидку ихлоси қалбӣ бошад. Агар дар намоз рӯ ба ҷониби Ҳақ набошӣ ё бе таҳорат дар намоз истода бошӣ, барои одамон маълум нест. Пас, он марди рӯзгордида, ки барои ба мардум худро намозхон нишон додан ибодат мекунад, аз он кӯдаки «рӯзадор» ҳам нодонтар аст. Намозе, ки барои худро обиду зоҳид нишон додан дуру дароз дар назди одамон адо мешавад ва сидқӣ ва баҳри ризои Худо нест, калиди дари дӯзах аст.

Агар роҳи интиҳобкарда туро ба хушнудии Худо ва

покизагиву сафо набарад, беҳтар аст ҷойнамозатро ба оташ андозӣ.

Фоида:

Дар ибодати Худо пасттарин мартаба худнамоӣ ва вонамуди дурӯғин аст. Ин кори онҳост, ки сидку шикастанафсиро канора гузошта, ҳурмату эҳтироми зоҳирии мардумро мақсади хеш ихтиёр кардаанд ва барои мардум ибодат мекунанд, на барои касби ризоияти Ҳақ таоло.

Ҳикоят

Яке пуртамаъ пеши Хоразмшоҳ,
Шунидам, ки шуд бомдоде пагоҳ.
Чу дидаш, ба хидмат дуто гашту рост,
Дигар рӯй бар хок молиду хост.
Писар гуфташ: «Эй бобаки номчӯй,
Яке мушкилат мебиурсам, бигӯй.
Нагуфтӣ, ки қибласт сӯи Ҳичоз,
Чаро кардӣ имрӯз аз ин сӯ намоз?
Мабар тоати нафси шахватпараст,
Ки ҳар соаташ қиблаи дигар аст.
Қаноат сар афрозад, эй марди хуш,
Сари пуртамаъ барнаёяд зи дӯш.
Тамаъ обрӯи таваккур бирехт,
Барои ду чав домане дур(р) бирехт.
Чу сероб хоҳӣ шудан з-оби чӯй,
Чаро резӣ аз баҳри барф обрӯй?
Магар аз танаъум шикебо шавӣ,
Вагарна зарурат ба дарҳо шавӣ.
Бирав, хоча, кӯтоҳ кун дасти оз,
Чӣ мебоядат з-остини дароз?
Таваққӯъ биронад зи ҳар маҷлисат,
Бирон аз худат, то наронад касат».

Луғот:

Пуртамаъ – дунёпараст, ҳарис, носер, тамаъкор

Хоразмшоҳ – султони давлати Хоразмшоҳӣ, зоҳиран, дар ин чо Алоуддин Муҳаммади Хоразмшоҳ, ки хеле машхур буд (ваф. соли 1221 мелодӣ).

Дуто гаштан – таъзим кардан, сар ба сачда овардан

Бобак – падар, ин чо ба сиғаи навозиш аст, мисли падарчон

Ҳичоз – Арабистон. Ин чо ба маънии қониби Каъба

Таваққур – виқор, матонат, сарбаландӣ

Ду чав – яъне зару сими кам

Танаъум – неъмату сарват, молу чиз

Оз – хирс, чашмгуруснағӣ ва зиёдахоҳӣ

Остини дароз – киноя аз зиёдахоҳӣ ва тамаъ

Таваққӯъ – хоҳиш, илтимос, пурсиши ҳадяву садақа

Марди ҳариси дунёпарасте субҳгоҳ ба даргоҳи Муҳаммад Хоразмшоҳ бо мақсади чизе аз ӯ талабидан омад. Бо дидани Хоразмшоҳ қоматашро баробари зону-вони худ ҳам карда, таъзим ба чо овард ва сар дар қадами ӯ гузошта, талаби худро гуфт. Писари зираки он мард, ки ҳамроҳи падар буд, гуфт: «Эй падарчон, ман аз ту як масъалаи мушкилро мепурсам. Ту лутфан чавобашро бигӯ. Худи ту мегуфтӣ, қибла дар самти Арабистон аст, аммо чаро ту имрӯз на бар сӯи Каъба, балки ба дигар сӯй сачда кардӣ?!» (яъне дар қадами Хоразмшоҳ сачда кардӣ?).

Саъдӣ аз баёни ин воқеаи мухтасар чунин панд медиҳад: «Ба нафси шахватпарасти худ итоат накун, ки он нафс туро ғуломи худ мекунад ва водор месозад, ҳар лаҳза қиблаи дигар (яъне хоҷаи нав) интиҳоб намоӣ.

Қаноат мардонро сарфароз мегардонад, аммо ҳарисону чашмгуруснагон ҳамеша хору залил ва сарафканда хоҳанд монд.

Тамаъ обрӯю матонату сарбаландӣ ва мардонагиву виқорро бар хоки сиёҳ яксон мекунад ва барои моли андаке як доман гавҳари обрӯро ба замин мерезад. Шикастанафсӣ монанди оби чӯй дарахти умри туро шодоб мекунад, аммо

моли касон монанди барф аст, ки зуд тамом мешавад ва оби он дар назди оби чӯй ночиз аст. Сабр пеша гир, зиёд ҳарису дунёпараст мабош, вагарна хирс туро гадову дар ба дар хоҳад кард.

Эй азиз, аз ҳарисиву чашмгуруснагӣ дур бош. Мақсади ту аз хирсу зиёдахоҳӣ чист? Қаноат пеш гир!

Хоҳишу илтимос ва талабҳои нописандида туро аз хама ҷо ронда хоҳад кард. Беҳтар он аст, ки ин хоҳишҳои нафсониро аз худ биронӣ, то дигарон туро аз дар наронанд!

Ғоида:

Беҳтарин неъмат қаноат ва парҳезгорист. Ба қаноат сарбаланд будан басо беҳтар аз он аст, ки бо молу давлат сарбаландиву сарфарозӣ бинамоӣ.

Ҳикоят

Якero таб омад зи соҳибдилон,
Касе гуфт: «Шаккар бихоҳ аз фалон».
Бигуфт: «Эй писар, талхии мурданам
Беҳ аз ҷаври рӯи турш бурданам».
Шакар оқил аз дасти он кас нах(в)ард,
Ки рӯй аз такаббур бар ӯ сирка кард.
Марав аз паи ҳар чӣ дил хоҳадат,
Ки тамкини тан нури ҷон коҳадат.
Кунад мардро нафси аммора хор,
Агар ҳушмандӣ, азизаш мадор.
Агар ҳар чӣ бошад муродат, х(в)арӣ,
Зи даврон бaсе номуродӣ барӣ.
Танӯри шикам дам ба дам тофтан
Мусибат бувад рӯзи ноёфтан.
Ба тангӣ бирезонадат рӯй ранг,
Чу вақти фароҳӣ кунӣ меъда танг.
Кашад марди пурхора бори шикам,
В-агар дарнаёбад, кашад бори ғам.

Шикамбанда бисёр бинӣ хичил,
Шикам пеши ман танг беҳтар, ки дил.

Луғот:

Соҳибдил – порсо, дилогоҳ, равшандил
Рӯй сирка кардан – туршрӯйӣ кардан, абрӯ дар ҳам кашидан
Тамкини тан – танпарварӣ, фармонбардорӣ аз нафс ва хоҳишҳои нафсонӣ

Нафси аммора – хоҳишу майли инсон ба лаззатпарастӣ ва ҳавову ҳавас, ғалабаи ҳайвоният бар руҳи инсонӣ

Танӯри шикам тофтан – танӯри шикам гарм кардан, пурхӯрӣ кардан
Вақти фароҳӣ меъда танг кардан – яъне дар вақти фаровонӣ меъдари пур кардан ва ҷое дар он нагузоштан

Марди парҳезгорро таб гирифт, касе бар ӯ гуфт, ки: «Илоҷи бемории ту шакар аст, аз фалонӣ андаке шакар хоҳиш кун!» Он марди парҳезгор гуфт: «Талхии мурданам беҳтар аст, ки рӯйи турши ӯро бубинам». Одами оқил аз дасти касе, ки бо кибру ғурур рӯяшро монанди сирка турш кардааст, шакар нахоҳад гирифт.

Аз паси хоҳишҳои дил ва фармоишоти нафс овора машав, зеро танпарварӣ ва фармонбардории нафс нури ҷонатро кам мекунад. Хоҳишу майли лаззатпарастӣ инсонро дар назди дигарон хору залил мегардонад, агар хирадманд ҳастӣ, харгиз нафсатро азиз надор.

Агар ҳар рӯз дар саъйи он бошӣ, ки талаб ва муроди нафсро бароварӣ, дар зиндагӣ бисёр номуродиҳо хоҳӣ дид.

Пурхӯрӣ мусибати сахтест, ки дар рӯзи нодорӣ ва таом пайдо накардан намудор мешавад. Агар дар вақти фаровонӣ ба пурхӯрӣ одат бикунӣ ва меъдари пайваста аз таом пур ниғаҳ дорӣ, ба рӯзи тангдастӣ аз гуруснагӣ ранг бар рӯят нахоҳад монд.

Марди пурхӯр як умр бори шикамро мекашад, агар таоми муносиб пайдо накунад, бори ғам мекашад ва ғарқи ғаму андӯҳ мешавад.

Шикампарварон ҳамеша шармандаву хиҷил ҳастанд,
назди марди оқил шиками танг (камхӯрӣ) аз дили танг
бехтар аст.

Ғоида:

Тани худро бо таомҳои лазиз парвариш мадихед ва
ғирифтори нафси бад ва лаззатҳои нафсонӣ мабошед, ки
онҳо шуморо беқадру шармсор ва хору залил мегардонанд.

Ҳикоят

Ҷӣ овардам аз Басра, донӣ, аҷаб,
Ҳадисе, ки ширинтар аст аз рутаб.
Тане чанд дар хирқаи ростон,
Гузаштем бар тарфи хурмостон.
Яке дар миён меъдаанбор буд,
Зи пурхории хеш бас хор буд.
Миён баст мискину шуд бар дарахт
В-аз он ҷо ба гардан дарафтод сахт.
На ҳар бор хурмо тавон хӯрду бурд,
Латанбор буд, оқибат хӯрду мурд.
Раиси деҳ омад, ки: «Инро кӣ кушт?».
Бигуфтам: «Мазан бонг бар ман дурушт,
Шикам доман андаркашидаш зи шох,
Бувад тангдил рӯдагоне фарох».
Шикам банди даст асту занҷири пой,
Шикамбанда нодарпарастад Худой.
Саросар шикам шуд малах, лочарам,
Ба пояш кашад мӯри кӯчакшикам.
Бирав, андаруне ба даст ор пок,
Шикам пур нахоҳад шуд, илло ба хок.

Луғот:

Басра – номи шаҳрест дар Ироқ

Ҳадис – сухан, нақл
Хирқаи ростон – либоси солеҳон, чомаи орифон
Рутаб – хурмо
Хурмостон – хурмозор, боғи хурмо
Меъдаанбор – пурхор
Латанбор – шикампараст, пурхӯр
Нодарпарастад – напарастад
Лочарам – бино бар ин, аз он сабаб
Илло – ғайр аз, ба чуз

Оё медонӣ, аз сафари Басра чӣ нақли ачиб бо худ овардам, ки дар ширинӣ аз хурмои он вилоят хуштар аст. Мо чанд нафар либосҳои солеҳон дар бар аз назди хурмозоре гузар мекардем. Яке аз ҳамроҳони мо, ки дар пурхӯрӣ машхур ва аз шикампарварӣ хору безътибор буд, хурмозореро дида, азми хурмо кард ва бар дарахти хурмо баромад. Аммо, иттифоқан, аз дарахти хурмо бар замин афтод ва гарданаши шикасту мурд. Огоҳ бош, ки на ҳамеша иттифок меафтад, ки хурмо бихӯрӣ ва онро бо худ ҳам бубарӣ. Ҳамсафари мо, ки шикамбора буд, ин дафъа хӯрду мурд.

Раиси деҳа омад ва аз мо бипурсид: «Ин одамро кӣ кушт?». Ба ӯ гуфтем: «Надониста бар мо садо баланд макун. Шикампарварӣ домани ӯро аз шоҳаҳои дарахт ба поён кашид ва сабаби фурӯ афтодани ӯ гардид. Касоне, ки рӯдаҳои ғафсу фарох доранд, гирифтори бемории озурдахотирӣ ва ранҷҳои дигар ҳастанд».

Шиками бузург ва баднафсӣ мисли занчирест дар дасту пой инсон, ки ҳамеша одамиро гуломи худ месозад ва шикамбандаро Худо ҳам дӯст намедорад.

Малахро, ки соҳиби шиками бузург аст, мӯрчаи хурдшикам аз пояш мекашад ва он дар назди мӯрча ҳақиру нотавагон аст.

Бирав ва саъй бикун, диле пок ба даст оӣ. Шикам ҳаргиз сер ва аз ту миннатпазир нахоҳад шуд. Ҳарису шикамбораро танҳо хоки гӯр сер мекунад.

Фоида:

Парвариши шикам ранчу азоб ва бемориҳои бисёрро тавлид мекунад. Шикампарварон аз балои нафси худ ҳалок хоҳанд шуд. Эҳтиёт пеш гир, ки бар ин бало гирифта нагардӣ.

Ҳикоят

Якero зи пирони равшанзамир,
Амири Хутан дод тоқи ҳарир.
Зи шодӣ чу гулбарги хандон шукуфт,
Напӯшиду дасташ бибӯсиду гуфт:
«Чӣ хуб аст ташрифи мири Хутан
В-аз он хубтар хирқаи хештан.
Гар озодаӣ, бар замин хусбу бас,
Макун баҳри қолӣ заминбӯси кас».

Луғот:

Равшанзамир – равшандил, покизадил
Хутан – номи шаҳрест дар Чин, ки беҳтарини мушк аз он ҷо оранд
Тоқ – чома, ҷубба
Ташриф – хилъат додан, чома пӯшонидан ба расми табаррук
Хирқа – либоси арзонбаҳои дарвешон, чомаи дарвешон
Озода – парҳезгор, назарбаланд
Хусбидан – хоб кардан
Қолӣ – фарши гаронбаҳо, гилем
Заминбӯсӣ кардан – таъзим кардан, итоат ва фармонбардорӣ ба ҷо овардан

Яке аз пирони покизадилро амири Хутан чомаи гаронбаҳои абрешимӣ ҳадя кард. Он пири доно аз ин ҳадя шод шуд ва чеҳрааш монанди гул шукуфта гардид ва дас-ти он амиро чун нишони сипосгузорӣ ва ташаккур бӯсид ва гуфт: «Ҷомаи гаронбаҳо бахшидани амири Хутан хуб аст (пеш аз ҳама, барои худӣ амир, ки қадри пирони покизадилро мешиносад), аммо аз ин чомаи шоҳона либоси

кухнаи худӣ беҳтар аст (, чунки дар ин маврид бори миннати амирро нахоҳӣ кашид) .

Агар марди парҳезгору назарбаланд бошӣ, дар рӯи замин хоб карданро беҳтар аз он медонӣ, ки барои соҳибшудан ба қолин дар назди касон таъзим намой ва ғуломиву фармонбардории онҳоро ихтиёр намой.

Фоида:

Қаноат ба либоси хоксорона ва озодагӣ беҳтар аз бори миннат кашидан ва дар назди дигарон сари итоат фуруд овардан аст.

Ҳикоят

Яке гурба дар хонаи зол буд,
Ки баргаштаайёму бадхол буд.
Давон шуд ба меҳмонсарои амир,
Ғуломони султон задандаш ба тир.
Чакон хунаш аз устухон медавид,
Ҳамегуфту аз ҳавли ҷон медавид:
«Агар ҷастам аз дасти ин тирзан,
Ману мушу вайронаи пирзан.
Наярзад асал, ҷони ман, захми неш,
Қаноат накӯтар ба дӯшоби хеш.
Худованд аз он банда хурсанд нест,
Ки розӣ ба қисми Худованд нест».

Луғот:

Зол – пиразан

Баргаштаайём – бадбахт, бебаҳра

Ҷастан – наҷот ёфтган

Дӯшоб – шира ва шарбати ангур ё хурмо, шиннӣ ё мураббо

Қисми Худованд – яъне ризқи қисматшуда аз ҷониби Худованд

Гурбаи бадбахту шикастаҳоле дар хонаи пиразане

зиндагӣ мекард. Аз сабаби камбудии хӯрок ин гурбаи тамаъкор ба меҳмонсарои амир рафт, то ки аз пасмондаҳои болаззати он бихӯрад, аммо хидматгори ба сӯи ӯ тир андохта, гурбаро захмӣ карданд. Гурбаи бечора хунчакон аз тарси ҷон медавид ва ба худ мегуфт: «Агар ба саломат аз дасти ин тирандоз раҳой ёбам, шукри вайронаи пиразан ва муши хонаи ӯро хоҳам кард. Асал хуб аст, аммо ҳамроҳ бо захми неши занбӯр аст, пас ба мураббо қаноат кардан беҳтар.

Худованд қаноатпешагонро дӯст медорад, аммо аз онҳое, ки ба ризқи қисматшуда аз ҷониби Парвардигор қаноат надоранд, розиву хурсанд нест.

Ғоида:

Қаноат ба моли ҳалолу андак беҳтар аз ҷабру хорӣ дидан ба умеди хони дигарон.

Ҳикоят

Яке тифл дандон бароварда буд,
Падар сар ба фикрат фуру бурда буд,
Ки: «Ман нону барг аз кучо орамаш?
Мурувват набошад, ки бигзорамаш»,
Чу бечора гуфт ин сухан назди ҷуфт,
Нигар, то зан ӯро чӣ мардона гуфт:
«Махӯр ҳавли иблис, то ҷон диҳад
Ҳам он кас, ки дандон диҳад, нон диҳад.
Тавоност охир Худованди рӯз,
Ки рӯзӣ расонад, ту чандин масӯз.
Нигорандаи кӯдак андар шикам,
Нависандаи умру рӯзист ҳам.
Худовандгоре, ки абде харид,
Бидорад, факайф он кӣ абд офарид.
Туро нест ин така бар Кирдигор,
Ки мамлукро бар худовандгор».

Луғот:

Фикрат – фикру андеша

Нону барг – ризку рӯзӣ, хӯрок ва лавозими зиндагӣ

Мурувват – инсоф, мардонагӣ, чавонмардӣ

Ҳавли иблис хӯрдан – яъне ба васвасаи шайтон гирифторм шудан, аз воҳимаи шайтон тарсидан

Нигорандаи кӯдак – он кӣ сурати кӯдакро дар шиками модар офаридааст.

Худовандгор – хоча, соҳиб, хӯчаин

Факайф – пас, чӣ гуна, то чӣ расад.

Кирдигор – Офаридгор, Худо

Мамлук – банда

Падареро фарзандаш дандон бароварда буд. Он падар ба ғаму андӯх афтод, ки: «Акнун бори зиндагӣ барои ман гардид. Ризку рӯзии ӯро аз кучо пайдо кунам? Агар ба ҳолаш гузорам, инсофу чавонмардӣ набошад». Вақте он бечора ин суханонро дар назди занаш бигуфт, он зани хирадманд бо ҳиммати мардона ба шавҳараш чунин ҷавоб дод: «Ту аз ин васвасаҳову воҳимаи шайтон, ки ба дилат роҳ додай, натарс, ғам махӯр. Бигзор шайтон аз ғаму ғусса бимирад, ки ту тарсе аз воҳимаи ӯ надорӣ. Бидон, Худое, ки барои фарзанди мо дандон дод, албатта нон ҳам медиҳад. Парвардигор кодиру тавоност. Ӯ хатман ризку рӯзии бандагонашро мерасонад. Ту чандон ғами беҳуда махӯр. Он Худое, ки қодир аст, нақшу сурати кӯдакро дар шиками модараш ба ин хубиву латофат офарад, хатман барои ӯ умр ва ризку рӯзии мувофиқ ҳам муайян кардааст. Бар он нигоҳ кун, ки агар хоҷае аз бозор ғулуме бихарад, ба обу хӯрок ва ниғаҳдории ӯ таваҷҷуҳ мекунад, то чӣ расад ба Худои меҳрубон, ки бандагони худро офаридааст. Оё аз он шарм намедорӣ, ки ба Парвардигори худ ба андозаи як ғулом ба хоҷааш така накардаӣ ва раҳмати ӯро нашинохтаӣ?

Фоида:

Зистан ба умеди раҳмати Худо ва така бар қудрати ӯ аз фазилатҳои неки инсонист, ки ӯро аз воҳима ва хайлҳои бевунёд раҳой мебахшад ва начот медиҳад.

Ҳикоят

Шунидам, ки соҳибдиле некмард,
Яке хона бар қомати хеш кард.
Касе гуфт: «Медонамат дастрас,
К-аз ин хона бехтар кунӣ». Гуфт: «Бас.
Чӣ мехоҳам аз тораф афроштан,
Ҳаминам бас аз баҳри бигзоштан».
Макун хона бар роҳи сел, эй гулом,
Ки касро нагашт ин иморат тамом.
На аз маърифат бошаду ақлу рой,
Ки бар раҳ кунад корвонӣ сарой.

Луғот:

Ба қомати хеш кардан – ба андозаи қаду қомати худ сохтан
Медонамат дастрас – тавоноии туро медонам
Торам – хона, гунбад
Афроштан – баланд кардан, афроштан
Корвонӣ – аҳли корвон

Шунидам, ки марди хубу равшандиле барои худ хона месохт ва иморатро баланд наафрохта, ба қомати худ мувофиқ намуда буд. Касе бар ӯ гуфт, ки: «Ман тавоноиву имконотатро медонам, ки хонае бехтар аз ин метавонӣ бунёд кунӣ». Он мард дар ҷавоб гуфт: «Аз баланду мухташам кардани хона мақсад чист, дар ҳоле ки онро рӯзе гузошта, ба он дунё сафар мекунӣ, барои боқӣ гузоштан ҳамин ҳам кифоя аст. Умр монанди сел зуд мегузарад, дар ин гузаргоҳ касеро надидем, ки иморати худро тамом карда бошад.

Инсон монанди мусофирест дар дунё, аз рӯи огоҳӣ ва ақлу тадбир нест, ки он мусофир дар сари роҳ хона бун-ёд кунад ва бо корвон биравад».

Фоида:

Инсон бояд бидонад, ки бо ҳама сарвату қудрат ва ақлу донишу ҳуш дар ин дунё ба монанди як нафар мусофирест, ки ногузир ин манзилро тарк мекунад ва ба ғайри номи нек чизе бо худ нахоҳад бурд.

Ҳикоят

Такиш бо ғуломон яке роз гуфт,
Ки инро набояд ба кас бозгуфт.
Ба як солаш омад зи дил бар даҳон,
Ба як рӯз шуд мунташир дар чаҳон.
Бифармуд чаллодро бедареғ,
Ки: «Бардор сарҳои инон ба теғ».
Яке з-он миён гуфту зинҳор хост:
«Макуш бандагон, к-ин гуноҳ аз ту хост.
Ту аввал набастӣ, ки сарчашма буд,
Чу селоб шуд, пеш бастан чӣ суд?!»
Ту пайдо макун рози дил бо касе,
Ки ӯ худ бигӯяд бари ҳар касе.
Ҷавохир ба ганчинадорон супор,
Вале розро хештан пос дор.
Сухан, то нагӯӣ, бар ӯ даст ҳаст,
Чу гуфта шавад, ёбад ӯ бар ту даст.
Сухан деви бандист дар чоҳи дил,
Ба болои кому забонаш маҳил.
Тавон боздодан раҳи наррадев,
Вале бознатвон гирифтани ба рев.
Ту донӣ, ки чун дев рафт аз қафас,
Наояд ба «ло ҳавл»-и кас бозпас.

Яке тифл баргирад аз Рахш банд,
 Наояд ба сад Рустам андар каманд.
 Магӯ он, ки гар бармало уфтад,
 Вучуде аз ӯ дар бало уфтад.
 Ба деҳқони нодон чӣ хуш гуфт зан:
 Ба дониш сухан гӯй, ё дам мазан!
 Магӯй он, ки тоқат надорӣ шунуд,
 Ки чавкишта гандум нахоҳад дуруд.
 Чӣ некӯ задаст ин масал барҳаман:
 «Бувад ҳурмати ҳар кас аз хештан».
 Чу дашном гӯй, дуо нашнави,
 Ба чуз киштаи хештан надравӣ.
 Магӯю манех, то тавонӣ, қадам,
 Аз андоза берун в-аз андоза кам.
 Набояд ки бисёр бозӣ кунӣ,
 Ки мар қимати хешро бишканӣ.
 В-агар тунд бошӣ ба якбору тез,
 Ҷаҳон аз ту гиранд роҳи гурез.
 На кӯтоҳдастиву бечорагӣ,
 На зачру татовул ба якборагӣ.

Луғот:

Такиш – унвони Абулмузаффар Алоуддин - подшоҳе аз хонадони Хоразмшоҳиён, ки солҳои 1172-1200 ҳукмронӣ кардааст.

Мунташир шудан – паҳн гардидан, овоза пайдо кардан

Зинҳор хоستان – талаби авф кардан, амон хоستان

Рев – макру фиреб, найранг

Ло ҳавл – мухтасари «ло ҳавла ва ло қуввата илло биллоҳ ал-ъалийи-л-ъазим» (нест зӯру қуввате, магар Худои баландқадри воло-мартабаро), ки барои рондани шайтон, ҳамчунин хангоми тааччуб ва тарс ба забон меоранд.

Рахш – асп, аспӣ Рустам

Бармало уфтад – фош гардад, ошкор шавад.

Барҳаман (бараҳман) – пешвои руҳонии ҳиндувон

Заҷр – зулм, озор, азият

Татовул – ҷабр кардан, дастдарозӣ кардан бар ҳаққи касе

Подшоҳи хоразмшоҳӣ – Такиш розеро, ки бояд пинҳон медошт, ба ғуломони худ ошкор кард. Он розе буд, ки Такиш давоми як сол дар дили худ ҳифз мекард ва ҳамон рози яксола дар як рӯз дар байни мардум паҳн шуд. Подшоҳ ба чаллод супориш дод, ки ҳамаи он ғуломонро сар бибуррад. Яке аз ғуломони бошучоат Такишро илтимос кард, ки аз хуни онҳо даргузарад ва ғуломонро ба куштан надихад, зеро дар ин кор худи ӯ гунаҳкор аст. Подшоҳ мебоист розро ба касе намегуфт.

Сарчашмаро бояд маҳкам бубастан, агар оби чамъшуда банди худро раҳна кунад, селро бастан имкон надорад.

Беҳтар он ки рози дилро ба касе ошкор насозӣ, то ки дигарон онро фош нагардонанд.

Агар зару ҷавоҳире дорӣ, метавонӣ онро ба хазинабон супорӣ, аммо розатро худат посбонӣ бикун.

Сухан дар банди туст, агар маҳфуз дорӣ, аммо вақте бигуфтӣ, дигар ту дар банди сухан ҳастӣ.

Сухани ногуфта монанди девест, ки дар қаъри чоҳ занҷирбандаш кардаанд, онро ҳифз кун, мабодо ки аз даҳон берун равад.

Роҳи девро кушодан ва ба ӯ роҳ додан кори мушкиле нест. Аммо онро дигар бо макру фиреб наметавонӣ занҷирбанд сози.

Ту медонӣ, ки деви аз банд раҳошуда бо илтимосу дуои ту ба қафас барнамегардад.

Як нафар кӯдак метавонад банди Рахшро кушода, онро раҳо кунад, аммо сад паҳлавоне чун Рустам натавонанд дигарбора онро ба банд оранд.

Он розеро ҳаргиз мағӯ, ки чун фош гардад, шахсеро ба азобу бало гирифта созад.

Нашунидаӣ, ки зани доное ба шавҳари нодони худ чунин гуфт: «Ё дониставу санчида сухан гӯӣ, ё беҳтараш хомӯшӣ ихтиёр намо».

Он суханеро, ки худат тоқати шунидан надорӣ, ҳаргиз мағӯ, зеро ба ҷои он сухани нек нахоҳӣ шунид. Монанди он ки агар ҷав кишта бошӣ, гандум нахоҳӣ дарав кард. Ин масали хубро ҷӣ хуш гуфтааст пешвои ҳиндувон: «Ҳурмату эҳтироми ҳар кас аз худӣ ўст. Касе ки дашном гӯяд, ба ивази он ўро таҳсину дуо нақунанд ва ҳар кас ҳосили кишти худро хоҳад гирифт».

То тавонӣ, дар сухан гуфтан ва ҳифзи одамият андозаро ниғаҳ дор. Зиёду ками онро риоят намо.

Набояд ҳазлу шӯхии бисёр бикунӣ, ки он боиси шикастани қадру қимати ту мегардад.

Агар тундию тезӣ ва сахтию бадзабонӣ ҳам пеш гириӣ, мардуми ҷаҳон аз ту дур мешаванд.

Пас, миёна беҳтар аст: На дар назди мардум кӯтоҳдасту бечора будан, на онҳоро бо озору азият аз назди худ рондан.

Ғоида:

Дар ниғаҳ доштани роз ва сухан гуфтан амонатро риоят бояд кард. Сухани гуфташуда ва рози ошкоргардидаро наметавон дигарбора ба ҷои худ овард. Дар кулли корҳо ҳадди миёнаро ихтиёр намоӣ, беҳтар аст.

Ҳикоят

Яке хубхулқи халақпӯш буд,
Ки дар Миср якчанд хомӯш буд.
Хирадманд мардум зи наздику дур
Ба гирдаш ҷу парвона ҷўёни нур.
Тафаккур шабе бо дили хеш кард,
Ки пӯшида зери забон аст мард.
Агар ҳамчунин сар ба худ дарбарам,
Ҷӣ донанд мардум, ки донишварам?
Сухан гуфту душман бидонисту дўст,
Ки дар Миср нодонтар аз вай ҳам ўст.

Хузураш парешон шуду кор зишт,
 Сафар карду бар токи масчид набишт:
 «Дар оина гар хештан дидаме,
 Ба бедонишӣ парда надридаме.
 Чунин зишт аз он парда бардоштам,
 Ки худро накӯрӯй пиндоштам».
 Камовозро бошад овоза тез,
 Чу гуфтию равнақ намондат, гурез.
 Туро хомушӣ, эй худованди хуш,
 Викор асту ноаҳдро пардапӯш.
 Агар олимӣ, ҳайбати худ мабар
 В-агар чоҳилӣ, пардаи худ мадар.
 Замири дили хеш манмой зуд,
 Ки ҳар гаҳ ки хоҳӣ, тавонӣ намуд.
 Валекин чу пайдо шавад рози мард,
 Ба кӯшиш нашояд ниҳон боз кард.
 Қалам сирри султон чӣ некӯ нухуфт,
 Ки то корд бар сар набурдаш, нагуфт.
 Баҳоим хамӯшанду гӯё башар,
 Забон баста беҳтар, ки гӯё ба шар.
 Чу мардум сухан гуфт бояд ба хуш,
 Вагарна шудан чун баҳоим хамуш.
 Ба нутқ асту ақл одамизода фош,
 Чу тӯтӣ сухангӯи нодон мабош.

Луғот:

Халақпӯш – касе, ки лисобҳои кӯҳна ва дарбехшуда пӯши-дааст, кӯҳнапӯш.

Хузураш парешон шудан- мардум аз атрофаш пароканда шуданд.

Набишт – навишт

Парда даридан – ошкор шудан, фош гардидан

Камовоз – камсухан, камгап

Худованди хуш - хушманд, боақл

Замири дил – рози дил, асрори дил

Баҳоим – чорпоён

Марди хушахлоқ, ки чомаҳои кӯҳна ба бар карда буд, дар Миср зиндагӣ мекард. Он мард хомӯшӣ ихтиёр карда буд. Мардум ӯро шахсияти бузурге тасаввур мекарданд ва хирадмандон аз наздику дур чамъ омада, монанди парвона аз ӯ чӯёи нур мегаштанд.

Он мард шабе ба худ андеша кард, ки бузургиву дониши ӯ то ҳол пинҳон аст.

Агар боз ҳам сар ба худ фуру барам ва ақлу донишамро зоҳир накунам, мардум донишмандии маро нахоҳанд донист.

Рӯзи дигар чун сухан гуфт, маълум гардид, ки донишманди чандоне нест ва мардум аз ӯ рӯй бартофтанд. Худи ӯ ҳам эҳсос кард, ки агар бихоҳанд, дар Миср нодонеро чувтуҷӯ кунанд, ҳамон марди нодон худи ӯст.

Чун мардум аз ӯ дур шуданд, кори он мард мушкил гардид. Пас, ихтиёри сафар кард ва дар пештоқи масҷид чунин навишт:

«Агар дар оинаи ақл худро медидам, ба чунин нодонӣ сирри худро фош намесохтам.

Бо вучуди доштани чехраи номарғуб парда аз оина бардоштам ва ҳештанро расво кардам, зеро то он дам худро зебову хушсурат тасаввур мекардам».

Инсони камсухан аз овоз бештар овоза дорад, вақте бо сухани камарзиш коратро аз раванқ боздоштӣ, бехтар аст, ки он ҷойро тарк кунӣ.

Хомӯшӣ барои доноён нишони тамкину гаронборӣ аст ва барои камдонишон пардаест, ки айбашонро пинҳон медорад.

Агар олим ҳастӣ, тамкину виқори худро аз даст мадеҳ, агар нодонӣ, ҷаҳолати худро ошкор масоз ва фош макун.

Рози дилатро ба беҳудагӣ зоҳир манамо, агар хостӣ, имкони зоҳир намудан ҳамеша фароҳам аст.

Аммо чун рози мардон ошкоро гардад, ба саъю кӯшиш ва ранҷу талош дигарбора пинҳон натавон кард.

Роздорино аз қалам омӯзед, ки сирри соҳиби худро то он ки сарашро набуридаанд, нагуфт (яъне то тарошида нашуд, нанавишт).

Ҳатто чорпоён ҳамӯш ҳастанд, аммо инсонҳо барои беҳудагӣ забон боз кардаанд. Забони бадгӯю беҳудагӯ баста беҳ.

Агар сухан гӯӣ, чун мардуми оқилу доно сухан гӯӣ, вагарна монанди чорпоён хомӯшӣ ихтиёр бинамо.

Беҳтарини фазилятҳои инсон дар сухан ва дар ақлу хиради ӯ намоён мегардад. Ту ба монанди тӯтӣ сухан магӯ, зеро он қонвар сухангӯи нодон аст ва маънии гуфторахро намедонад ва ҳар чӣ ба ӯ омӯхтаанд, бешуурона такрор мекунад.

Ғоида:

Хомӯшӣ беҳтар аст аз сухан гуфтани беҳуда. Гуфтори зиёд қадру манзалати инсонро кам мекунад. Одами бисёргӯӣро пушаймонӣ ҳамроҳ аст.

Ҳикоят

Азудро писар саҳт ранҷур буд,
Шикеб аз ниҳоди падар дур буд.
Яке порсо гуфташ аз рӯи панд,
Ки: «Бигзор мурғони ваҳшӣ зи банд,
Қафасҳои мурғи саҳархон шикаст,
Кӣ дар банд монад, чу зиндон шикаст?!»
Ниғаҳ дошт бар тоқи бустонсарой,
Яке номвар булбули хушсарой.
Писар субҳдам сӯи бустон шитофт,
Қуз он мурғ бар тоқи айвон наёфт.
Бихандид, к-: «Эй булбули хушнафас,
Ту аз гуфти худ мондаӣ дар қафас.
Надорад қасе бо ту ногуфта қор,
Валекин чу гуфтӣ, далелаш биёр».

Чу Саъдӣ, ки чанде забон баста буд,
Зи таъни забонварон раста буд.
Касе гирад ороми дил дар канор,
Ки аз суҳбати халқ гирад канор.
Макун айби халқ, эй хирадманд, фoш,
Ба айби худ аз халқ машғул бош.
Чу ботил сароянд, магмор гӯш,
Чу бесатр бинӣ, басират бипӯш.

Луғот:

Азуд – Абӯшучоъ Азудуддавлаи Дайламӣ - подшоҳи маъруфи
Оли Бӯя

Шикеб – сабр, тоқат

Забонвар – суханчин, хабаркаш, гаммоз

Ботил сурудан - беҳудагӯй кардан

Магмор гӯш – гӯш накун, гӯш бар он мадех

Бесатр – бепарда, бепӯшиш

Басират – чашми ботин, биной, фаҳми яқин

Писари шоҳ Азудуддавлаи Дайламӣ ба бемории сахте
гирифтор гардид. Хоб аз дидагони шоҳ парид ва хотираш
доимо ноором буд.

Як марди парҳезгор бар ӯ маслиҳат дод: «Мурғони би-
сёреро, ки дар қафас нигоҳ медорӣ, озод намо, шояд писа-
рат аз беморӣ халос ёбад».

Азуд қафасҳоро боз кард ва мурғонро озод кард. Танҳо
булбули хушхонеро дар токи бӯстонсарои худ нигоҳ дошт.

Писари шоҳ шифо ёфт ва рӯзи дигар ба бӯстони падар
омад ва дид, ки ғайр аз булбули хушхон ҳамаи парранда-
гонро озод кардаанд.

Он писар бихандид ва бар булбул гуфт: «Ту аз гуфтори
худ дар қафас бимондӣ, яъне забони ту гиреҳе ба кори ту
андохт».

(Саъдӣ аз ин қиссаи кӯтоҳ натиҷа гирифта мефармояд:)

То он дам, ки сухане нагуфтӣ, касе бар ту коре надошт,

вакте бигуфтӣ, далели онро биёр.

Саъдӣ, ки муддате хомӯшӣ ихтиёр карда буд, фароғате аз таънаи суханчину беҳудагӯён дошт.

Ҳар кас бихоҳад, оромиши қалбӣ пайдо кунад, беҳтар аст аз суҳбати мардуми ноаҳл канора гирад.

Агар хирадмандӣ, айбҷӯи мардум мабош, беҳтар он ки дар ислоҳи айби хеш машғул гардӣ.

Вақте суханони беҳуда мегӯянд, писандида он аст, ки бар онҳо гӯш надихӣ ва ҳар чӣ берун аз пардаи одоб бубинӣ, беҳтар он аст, ки чашм фуру хобонӣ.

Фоида:

Парҳез аз пургӯи оромиши бештарро ба бор меорад. Афзал он аст, ки ба гуфтори беҳудагӯён гӯш надихӣ ва аз фосиқ барҳазар бошӣ.

Ҳикоят

Маро дар «Низомийя» идрор буд,
Шабу рӯз талқину такрор буд.
Мар устодро гуфтам: «Эй пурхирад,
Фалон ёр бар ман ҳасад мебарад.
Чу ман доди маънӣ диҳам дар ҳадис,
Барояд ба ҳам андаруни ҳабис».
Шунид ин сухан пешвои адаб,
Ба тундӣ барошуфту гуфт: «Эй ачаб,
Ҳасудӣ писандат наёмад зи дӯст,
Чӣ маълум кардат, ки ғайбат накуст?!
Гар ӯ роҳи дӯзах гирифт аз ҳасӣ,
Аз ин роҳи дигар ту дар вай расӣ».

Луғот:

Низомийя – мадрасаи машҳур дар Бағдод, ки вазири Салчуқиён
Хоча Низомулмулки Тӯсӣ бунёд карда буд.

Идрор – маош, василаи зиндагии ҳаррӯза

Талқин – омӯхтан ва фаҳмонидан
Такрор – бозгуфтани дарс
Хабис – бадкирдор, палид, разил
Хасӣ – пастӣ, номардӣ, фурӯмоягӣ

Шайх Саъдӣ, ки дар мадрасаи машҳури «Низомия»-и Бағдод таҳсил мекард ва дарс ҳам меод, бо ишора ба он давраи ҳаёти худ дар ин ҳикоят гуфтааст: Дар «Низомия» касби маоши ҳаррӯза мекардам ва шабу рӯз дарс меомӯхтам ва бар дигарон фаҳмонида, такрор мекардам.

Боре ба устоди хирадманди худ гуфтам: «Фалон ҳамдарсам бар фазлу дониши ман ҳасад мебарад. Вақте ман маъниҳои ҷолиби ҳадисҳои кашф мекунам, ӯ аз ҳасад ба худ мепечад».

Чун устод ин суҳбатро маро шунид, хеле нороҳат шуд ва бо тундӣ бар ман гуфт: «Агар ҳасад бурдани дӯстат бар ту писанд нест, аз кучо донистӣ, ки ғайбат кардан аз он беҳтар аст?!»

Агар ӯ бо ҳасад, ки хислати мардуми пасту бадкирдор аст, роҳи дӯзахро ихтиёр карда бошад, ту аз роҳи дигар, яъне ғайбат ба ҳамон ҷо хоҳӣ расид!»

Ғоид:

Аз ҳасад ва ғайбат, ки хонаи дил ва меҳру муҳаббати инсонҳои ҳароб мекунад, барҳазар бояд буд.

Ҳикоят

Касе гуфт Ҳаҷҷочӣ хунҳораро,
Дилаш ҳамчу санги сияҳпораро.
Натарсад ҳама з-оҳу фарёди халқ,
Худоё, ту бистон аз ӯ доди халқ.
Ҷаҳондидае пири дериназод
Ҷавонро яке панди пирона дод,

К: «Аз ӯ доди мазлуми мискини ӯ
Бихоҳанд в-аз дигарон кини ӯ.
Ту даст аз ваю рӯзгораш бидор,
Ки худ зердасташ кунад рӯзгор.
На бедод аз ӯ бахраманд оядам,
На низ аз ту ғайбат писанд оядам.
Ба дӯзах барад мудбиреро гуноҳ,
Ки паймона пур карду девон сиёҳ.
Дигар кас ба ғайбат паяш медавад,
Мабодо, ки танҳо ба дӯзах равад».

Луғот:

Ҳаччоҷ – ҳокими Ҳичоз ва Ироқ дар аҳди Умавиён, ки ба зулму ситам машҳур аст ва соли 714 вафот кардааст.

Доди халқро ситонидан – интиқом гирифтани, кин хос-тан

Дериназод – куҳансол, пир

Мудбир – баргаштабахт, бадбахт

Паймона пур шудан – расидан ба марг, ба охир расидани умр

Шахсе дар ҳаққи Ҳаччоҷи золими дилсиёҳ ғайбат мекарду меғуфт: «Вай ба ҳадде ситамгар аст, ки аз оху фиғони мардум ҳам парво надорад, эй Худо, ту аз ӯ қасоси халқро бигир!»

Ин суҳанонро пирамарди хирадманде шунид ва бар ҷавон панде ҳақимона бидод:

«Албатта, рӯзи ҳисоб интиқоми мардуми бечораро аз ӯ хоҳанд гирифт, аммо аз онҳое, ки ғайбати Ҳаччоҷро мекунанд, интиқоми он ғайбатро низ хоҳанд ситонид.

Беҳтар он аст, ки аз ғайбати ӯ даст бардорӣ, зеро зиндагӣ худ довари бузург аст ва ҳатман бадонро мағлуб хоҳад кард.

Барои ман на зулму бедоди ӯ писандида аст, на ғайбати ту, ҳар ду кори бад ҳастанд.

Бахтбаргаштае, ки умрро ба беҳудагӣ сарф ва номаи аъмоли худро сиёҳ кардааст, сазовори дӯзах аст.

Аmmo ū танҳо нест, пешопеши ū нафари дигаре ба дӯзах меравад, ки ғайбатгӯй аст ва он бахтбаргаштаро ҳамроҳӣ хоҳад кард».

Фоида:

Ғайбат аз бадтарини амалҳои инсон аст ва ғайбатгӯ пештар аз гунаҳкорони дигар шоистагии дӯзахро дорад. Зиндагӣ довари боинсоф аст, мукофоти бадкораронро хоҳад дод, шумо аз ғайбат парҳез кунед.

Ҳикоят

Ба тифлӣ дарам рағбати рӯза хост,
Надонистаме чап кадом асту рост.
Яке обид аз порсоёни кӯй,
Ҳаме шустан омӯхтам дасту рӯй,
Ки: «Бисмиллаҳ» аввал ба суннат бигӯй,
Дувум нийят овар, савум каф бишӯй.
Пас он гаҳ даҳон шӯйу бинӣ се бор,
Манохир ба ангушти кӯчак бихор.
Ба саббоба дандони пешин бимол,
Ки наҳй аст дар рӯза баъд аз завол.
В-аз он пас се мушт об дар рӯ бизан,
Зи рустангаҳи мӯйи сар то зақан.
Дигар дастҳо то ба мирфақ бишӯй,
Зи тасбеҳу зикр, он чӣ донӣ, бигӯй.
Дигар масҳи сар, баъд аз он ғасли пой,
Ҳамин асту хатмаш ба номи Худой.
Кас аз ман надонад дар ин шева бех,
Набинӣ, ки фартут шуд пири деҳ».
Бигуфтанд бо деҳхудой, он чӣ гуфт,
Фиристод пайғомаш андар нухуфт,
Ки: «Эй зиштқирдори зебосухун,
Нахуст, он чӣ гӯйӣ ба мардум, бикун.

На мисвок дар рӯза гуфтӣ хатост,
Банӣ одами мурда хӯрдан равост?!
Даҳан, гӯ, зи ногуфтаниҳо нахуст
Бишӯй, эй ки аз хӯрданиҳо бишуст!

Луғот:

Ба тифлӣ дарам – дар замони тифлиам
Ба суннат – мутобиқи суннат
Манохир – сӯроҳиҳои бинӣ
Саббоба – ангушти ишорат, ангушти дуум
Наҳй – манъ, манъ карда шудан
Завол – аз нуқтаи баланд ба ғарб майл кардани офтоб, зуҳр, нисфирӯзӣ
Зақан – манаҳ, чона, занаҳдон, зери чоғ
Мирфақ – оринҷ
Тасбеҳ – «субҳоналлоҳ» гуфтан
Зикр – ёд кардан, бо дуову вирд Худоро ёд кардан
Масҳи сар – молидани сар
Ғасли пой – шустанӣ пойҳо
Деҳхудой – соҳиби деҳа, раиси деҳа

Банӣ одами мурда хӯрдан – ишора аст ба ояти 12 аз сураи «Хучурот», ки Худованд фармудааст: «Аз якдигар ғайбат накунед, оё касе аз шумо дӯст дорад, ки гӯшти бародари мурдаи худро бихӯрад?!»

Дар замони кӯдакӣ, ки ҳанӯз неку бад ва чапу ростро наменинохтам, дар ман майлу ҳаваси рӯзадорӣ пайдо шуд.

Яке аз намазгузори парҳезгор ба ман одоби дасту рӯй шуста, таҳорат гирифтаниро омӯхт: Аввал «Бисмиллоҳи-р-Раҳмони-р-Раҳим» бигӯй, ки мутобиқи суннати пайғамбар аст, сонӣ нийят бикун, баъд кафи дастонатро бишӯй.

Баъд аз он се бор даҳону биниро шуста, бо ангушти хурд сӯроҳиҳои биниро тоза бикун.

Баъд бо ангушти шаҳодат дандонҳои пешинро молиш бидеҳ, вале бидон, ки баъди нисфирӯзӣ ин корро анҷом додан дуруст нест.

Пас аз он се бор рӯи худро аз пешонӣ то зери манаҳ бишӯй.

Баъд дастхоятро то оринҷ шуста, ҳар чӣ аз тасбеҳу зикр медонӣ, бигӯй.

Дар охир саратро масҳ карда, пойхоятро мешӯй ва бо ёди Худо таҳоратро ба поён меорӣ.

Ин қоидаҳоро касе беҳтар аз ман намедонад, ки дар мақоми доноӣ ҳастам ва раиси деҳи мо пири фартут шу-дааст...» (яъне, ин ҷо ба ғайбати сардори деҳа оғоз кард).

Ин хабарро ба раиси деҳа расониданд. Раиси деҳ (, ки хирадманд буд) бар ӯ пинҳонӣ аз дигарон пайғоми фирис-тод (ва дар он гуфт:)

«Эй он ки дар зебо сухан гуфтан моҳир ҳастӣ, кирдорҳои ту нохуб аст, аввал он насиҳате, ки ба мардум мекунӣ, худат иҷро намо!

Ту гуфти, ки бо ангушт дандонҳоро ба вақти рӯза мо-лидан хато аст, аммо оё гӯшти бародари мурдари хӯрдан дуруст мебошад?!

Аввал даҳонатро аз ғайбату дашном ва дигар суханҳои бад покиза ниғаҳ дор, пеш аз он ки аз хӯрдан нигоҳ дорӣ».

Ғоида:

Аз ғайбату тухмат ва дурӯғу дашном нигоҳ доштани даҳон нишони ахлоқи хуб ва парҳезгорист. Ғайбатгӯӣ мис-ли гӯшти бародари мурдари хӯрдан аст. Маълум аст, ки касе ин корро нахоҳад кард, аммо вақте ғайбат оғоз меку-над, бидонед, ки коре бадтар аз онро анҷом медиҳад.

Ҳикоят

Шунидам, ки дуде даромад зи дашт,
Ба дарвозаи Систон баргузашт.
Бидуздид баққол аз ӯ ним донг,
Баровард дудди сияҳкор бонг:
«Худоё, ту шабрав ба оташ масӯз,
Ки раҳ мезанад систонӣ ба рӯз».

Луғот:

Баққол – фурушандаи хӯрокворӣ, соҳиби дӯкони озуқа
Донг – шашяки ҳар чиз, воҳиди вазн, ки тақрибан 40 грамм аст.

Дузде аз биёбон ба Систон омад, баробари ворид шудан ба ин шаҳр аз баққоле барои худ озуқа харид.

Баққол, ки одати аз тарозу задан дошт, бо мусофир низ одати бади худро тақрор кард. Он гоҳ дузд ба ғиғон омаду гуфт: «Эй Худо, ту дуздони шабравро дар оташи ҷаҳаннам масӯз, зеро баққоли систонӣ дар рӯзи равшан дуздӣ мекунад, яъне дар дуздӣ аз шабравон ҷолоктар аст».

Ғоида:

Тарозуро барои ҳалолкорӣ ва адолат офаридаанд. Аз дуздидани ҳаққи мардум битарсед.

Ҳикоят

Яке гуфт бо сӯғие дар сафо:
«Надонӣ, фалонат чӣ гуфт аз қафо?»
Бигуфто: «Ҳамӯш, эй бародар, бихуфт!
Надониста беҳтар, ки душман чӣ гуфт.
Касоне, ки пайғоми душман баранд,
Зи душман ҳамоно, ки душмантаранд.
Касе қавли душман наёрад ба дӯст.
Ҷуз он кас, ки дар душманӣ ёри ӯст.
Наёрист душман ҷафо гуфтаним,
Ҷунон к-аз шунидан биларзад танам.
Ту душмантарӣ, к-оварӣ бар даҳон,
Ки душман ҷунин гуфт андар ниҳон.
Суханчин кунад тоза ҷанги қадим,
Ба ҳашм оварад неқмарди салим.
Аз он ҳамнишин, то тавонӣ, гурез,
Ки мар фитнаи хуфтаро гуфт: «Ҳез!»

Сияҳчолу мард андар ӯ баста пой,
Беҳ аз фитна аз ҷой бурдан ба ҷой.
Миёни ду тан чанг чу оташ аст,
Суханчини бадбахт ҳезумкаш аст.

Луғот:

Дар сафо – яъне дар олами сафо, аз рӯи ихлос
Бихуфт – бихоб, хомӯш бош
Наёрист – чуръат накард, натавонист
Чафо гуфтан – дашном додан, таҳқир кардан
Салим – покдил, покниҳод, беайб
Сиёҳчол – чоҳи торик, зиндони торик

Нафаре аз рӯи ихлос (ва пиндори он ки кори хубе анҷом медиҳад) ба сӯфие гуфт, ки: «Фалонӣ дар ҳаққи ту суҳанҳои чунину чунон гуфт». Сӯфӣ ҷавоб дод: «Эй бародар, хомӯш бош, беҳтар он бошад, ки бихобӣ, барои ман беҳтар он аст, ки гуфтаҳои душманро нашунавам ва надонам».

Онҳое, ки суҳани душманро назди ту меоранд ва хабаркашӣ мекунад, дар асл аз душман ҳам душмантаранд.

Касе суҳанони душманро назди дӯст меорад, аслан бо душмани ӯ ёр аст.

Душман чуръати онро нашофт, ки рӯ ба рӯи ман дашному таҳқир намояд ва маро ба ғазаб орад.

Ту душмантар ҳастӣ, ки кори чуръатнакардаи ӯро анҷом медиҳӣ ва мегӯӣ, ки ин суҳанҳои нораворо фалонӣ бигуфт.

Суҳанчин ҷангу душмани кӯҳнаро нав мекунад ва инсонҳои покдилро ба ҳашму ғазаб меорад. Аз ҳамнишини суҳанчин, ки фитнаи хуфта ва душмани деринаро бедор мекунад, гурез ва парҳез бикун.

Дар чоҳи торик пой андар банд будан беҳтар аз он аст, ки игвову фитнаро аз манзили ба манзили дигар бибарӣ.

Душманӣ дар миёни ду нафар монанди оташи фурӯзон аст, суханчини бадбахт ҳезумкашест, ки он оташро баланд мекунад.

Фоида:

Бо суханчинӣ ва ғайбату хабаркашӣ оташи душманиро дар байни инсонҳо фурӯзон макунед. Бидонед, ҳар кӣ сухани дигаронро назди шумо меорад, ҳатман гуфтаҳои шуморо боз ҷои дигар хоҳад бурд.

Ҳикоят

Фаридун вазире писандида дошт,
Ки равшандилу дурбин дида дошт.
Ризои Ҳақ аввал ниғаҳ доштӣ,
Дигар поси фармони шаҳ доштӣ.
Ниҳад омили сифла бар халқ ранҷ,
Ки тадбири мулк асту тавфири ганҷ.
Агар ҷониби Ҳақ надорӣ нигоҳ,
Газандат расонад ҳам аз подшоҳ.
Яке рафт пеши малик бомдод,
Ки: «Ҳар рӯзат осоишу ком бод!
Фараз машнав аз ман, насихат пазир
Туро дар ниҳон душман аст ин вазир.
Кас аз хоси лашкар намондасту ом,
Ки симу зар аз вай надорад ба вом.
Ба шарте, ки чун шоҳи гарданфароз
Бимирад, диҳанд он зару сим боз.
Нахоҳад туро зинда ин худпараст,
Мабодо, ки нақдаш наояд ба даст».
Яке сӯи дастури давлатпаноҳ,
Ба чашми сиёсат ниғаҳ кард шоҳ,
Ки дар сурати дӯстон пеши ман
Ба хотир чароӣ бадандеши ман?

Замин пеши тахташ бибӯсиду гуфт:
 «Нашояд чу пурсидӣ, акнун нуҳуфт.
 Чунин хоҳам, эй номвар, подшоҳ,
 Ки бошанд халқат ҳама некхоҳ.
 Чу мавтат бувад ваъдаи сими ман,
 Бақо беш хоҳандат аз бими ман.
 Нахоҳӣ, ки мардум ба сидку ниёз,
 Сарат сабз хоҳанду умрат дароз?!»
 Ғанимат шуморанд мардон дуо,
 Ки чавшан бувад пеши тири бало.
 Писандид аз ӯ шаҳриёр, он чӣ гуфт,
 Гули рӯяш аз тозагӣ баршукуфт.
 Зи қадру маконе, ки дастур дошт,
 Маконаш бияфзуду қадраш фарошт.
 Бадандешро зачру таъдиб кард,
 Пушаймонӣ аз гуфтаи хеш х(в)ард.

Луғот:

Фаридун – подшоҳи Пешдодиён, қаҳрамони «Шоҳнома»
 Поси фармон доштан – риоя кардани фармон, фармонбардор будан
 Омил – мансабдори давлатии масъул ба андозу молиёт
 Сифла – нокас, паст, фурумоя
 Тавфир – сарфа, фоидаи ҳазина
 Газанд – зарар, зиён, осеб
 Нақд – пул, зару сим
 Дастур – вазир
 Чашми сиёсат - нигоҳи хашмолуд ва танбехдиҳанда
 Ба хотир – пинҳонӣ, дар ботин
 Мавт – марг, вафот
 Фарошт – баланд кард, шаънашро зиёд кард
 Зачру таъдиб – рондан ва танбех додан

Шоҳ Фаридун вазире поктинату дурандеш дошт. Ин вазир корҳои давлатро дар ризоияти Худо ва риояти фармони шоҳ ба роҳ монда буд.

Мансабдори пасту фурӯмоя бо баҳонаи идораи мамлакат ва зиёд кардани фоидаи хазина ба мардум зулм мекунад.

Агар дар адолат фармудаи Худоро риоят накунӣ, агарчи подшоҳ бошӣ, бар ту зиён хоҳад омад.

Бомдоде як шахс пеши подшоҳ рафт ва шоҳро дуо карда, гуфт: «Рӯзгори ту ба осоиш ва зиндагӣ ба коми ту бод! Ман бо насихате назди ту омадам. Ту онро ғарази шахсӣ гумон мабар, бидон, ки вазират душмани пинҳонии ту мебошад.

Ҳеч касе аз мардум ва лашкариён намондааст, ки аз ӯ қарз нагирифта бошанд.

Шарт гузоштааст, ки вақте шоҳ вафот кард, он гаҳ қарзхоро бозпас медиҳанд. Ин вазири худпараст зинда мондани туро намехоҳад. Метарсад, ки мабодо зару сими ба мардум додаш дигарбора ба даст наояд».

Подшоҳ ба сӯи вазири худ нигоҳе хашмолуд афканд ва гуфт: «Ту худро ҳамеша дӯсти ман вонамуд месозӣ. Чаро дар ботин барои ман бадхоҳӣ мекуни!»

Вазир пеши подшоҳ замини адаб бӯсиду гуфт: «Ҳоло, ки мепурсӣ, пинҳон доштани ман дуруст нест. Ман мехоҳам, ки ҳамаи мардум некхоҳи ту бошанд, эй шоҳи номвар! Азбаски ман бозпас гирифтани қарзхоро то вафоти ту ба таъхир андохтам, мардум пайваста туро дуо мекунанд, ки зинда бошӣ. Оё намехоҳӣ, ки мардум бо сидку ниёз барои ту сарсабзӣ ва умри дароз бихоҳанд?»

Мардони асил дуои некро ғанимати умр мешуморанд, чунки дуои нек мисли ҷавшанест, ки инсонро аз тири бало маҳфуз медорад. Подшоҳ суханҳои вазири худро писандида, чеҳрааш монанди гул шукуфта гардид. Қадру манзалати вазири худро шинохта, мулку макони бештаре бар ӯ бахшид.

Марди бадандешро сарзаниш карда, аз назди худ биронд ва он мард аз гуфтаи иғвоангези худ пушаймон шуд.

Фоида:

Инсонҳои оқилу фарзона ҳар кореро аз рӯи ҳикмату тадбир анҷом медиҳанд, ки сустандешаҳо аз он беҳабаранд. Ба кори мардони ҳақим бо дидаи ибрат нигоҳ кунед.

Ҳикоят

Чавоне ҳунарманди фарзона буд,
Ки дар ваъз чолоку мардона буд.
Накӯному соҳибдилу ҳақпараст,
Хати оразаш хуштар аз хатти даст.
Қавӣ дар балоғат ва дар наҳв чуст,
Вале ҳарфи абҷад нагуфтӣ дуруст.
Якero бигуфтам зи соҳибдилон,
Ки: «Дандони пешин надорад фалон».
Баромад зи савдои ман сурхрӯй,
К-аз ин чинси беҳуда дигар мағӯй.
Ту дар вай ҳамон айб дидӣ, ки ҳаст
Зи чандон ҳунар чашти ақлат бубаст.
Яқин бишнава аз ман, ки рӯзи яқин
Набинанд бад мардуми некбин.
Якero, ки ақл асту фарҳангу рой,
Гараш пой исмат бихезад зи ҷой.
Ба як хурда мапсанд бар вай ҷафо,
Бузургон ҷӣ гуфтанд: «Ҳуз мо сафо!»
Бувад хору гул бо ҳам, эй ҳушманд,
Чӣ дар банди хорӣ ту?! Гулдаста банд!

Луғот:

Хати ораз – мӯи наврустаи рӯй
Хати даст – хати хуше, ки бо даст навишта шавад.
Балоғат – расоӣ ва шевоии суҳан
Наҳв – фанни ибораву ҷумлаорой, синтаксис
Абҷад – сурати нахустин аз суратҳои ҳаштгонаи алифбои арабӣ,
ин ҷо ба маънои алифбои арабӣ

Сурхрӯй баромадан – барафрохтан, хашмгин шудан

Рӯзи яқин – рӯзи маҳшар, рӯзи қиёмат

Пои исмат лағжидан – хатоғӣ кардан, лаҳзае аз роҳи покдоманӣ берун шудан

Хуз мо сафо – (аз рӯзгор) он чӣ хуб аст, бардор (ишораест ба ҳадиси Расули ақрам (с) : «Хуз мина-д-даҳри мо сафо ва мина-л-айши мо кафо...») (Аз рӯзгор он чиро хуб аст, бигир ва аз зиндағӣ ба ҳадди кифоят насиба бардор...).

Чавоне буд, ҳунарманду доно ва дар сухангӯӣ чолоку далер. Ба номи нек машҳур, соҳибдил, ҳақшинос, хушсурату ботароват. Дар равониву шевоӣ ва малоҳати сухан маҳорати тамом дошт, вале баъзе ҳарфҳоро дуруст талаффуз намекард. Ба яке аз дӯстони соҳибдили худ гуфтам: «Аҷаб чавони донову суханвар аст, аммо ҳайф, ки дандони пешин надорад». Он марди оқил аз ин сухани нобачои ман оташин шуд ва гуфт: «Ин гуна суханҳои беҳударо дигарбора мағӯй. Ту ягона айбу нуқсоне, ки дорад, ҳамонро бидидӣ, аммо ҳунарҳои зиёди ӯро аз сабаби чашми ақлатро пӯшида доштан надидӣ. Ин сухани ҳақро аз ман бишунав, ки рӯзи қиёмат мардуми некбин ҳеҷ азобу шиканҷае нахоҳанд кашид. Агар ба иттифоқ шахси донову бомаърифат ва тадбирандеш пойи ҳеш нодуруст гузорад ва хатое кунад, барои ин иштибоҳ бар ӯ ситам ва чафо макун, ки бузургон гуфтанд: «Хубашро бигир!»

Эй дӯсти ҳушманд, гул беҳор нест. Хорро бигузор, аз гулҳои ботароват гулдаста бубанд (яъне бадихоро бигузор ва некиро пеш ор)

Ғоида:

Дар рӯзгори инсонӣ некиву бадӣ ҳамеша канори якдигаранд. Дар ҳуди инсонҳо низ ҳар ду хислат ҳаст, бадро бигузored, ба нек нигоҳ кунед, нигоҳи худро нағз кунед, то ҳар чизи нағзро бубинед, аз пӯст гузар кунед, то мағз пеши чашмони шумо намудор гардад.

Ҳикоят

Чавоне сар аз раъйи модар битофт,
Дили дардмандаш ба озар битофт.
Чу бечора шуд, пешаш овард маҳд,
Ки: «Эй сустмехри фаромӯшаҳд,
На дар маҳд нерӯи ҳолат набуд,
Магас рондан аз худ маҷолат набуд?!
Ту онӣ, к-аз он як магас ранҷай,
Ки имрӯз солору сарпанҷай.
Ба ҳоле шавӣ боз дар қаъри гӯр,
Ки натвонӣ аз хештан дафъи мӯр.
Дигар дида чун барфурузад чароғ,
Чу кирми лаҳад хӯрд пиҳи димоғ?!
Чу пӯшидачашме бубинӣ, ки роҳ,
Надонад ҳаме вақти рафтан зи чоҳ.
Ту гар шукр кардӣ, ки бодидай,
Вагарна ту ҳам чашмпӯшидаӣ.

Луғот:

Раъй – фармон, хоҳиш
Озар – оташ
Тофтан – барафрӯхтан, сӯхтан
Маҳд – гаҳвора
Солор – сарвар, соҳибхитиёр
Сарпанча – зӯрманд, бақувват, ситамгор
Пиҳи димоғ – мағзи сар

Чавоне ба модари худ нофармонӣ карда, дили дардманди ўро бо оташи бемехрии худ ба сӯзиш даровард. Модари бечора чун чораи дигаре надошт, гаҳвораи он писарро пешаш овард ва гуфт: «Эй сустмехр, оё ту он нестӣ, ки дар ин гаҳвора, ҳатто кудрати аз худ рондани магасро надоштӣ?!»

Фаромӯш макун, ки ту ҳамон касе ҳастӣ, ки тавони рондани магасро надоштӣ, агарчи имрӯз сарвару зӯру кудратманд ҳастӣ. Дар андак муддат боз дар қаъри гӯр маскан хоҳӣ гирифт, ки он ҷо низ тавони аз худ рондани

мӯрчаро нахоҳӣ дошт. Рӯзгоре, ки кирми лаҳад мағзи туро бихӯрад, дигарбора чашмонат равшан нахоҳад шуд. Вақте нобиноеро бубинӣ, ки вақти роҳ гаштан роҳро аз чоҳ нашносад, боре шукр ба чой ор, ки соҳиби чашмони равшанбинӣ, агар шукр накардӣ, бидон, ки ту ҳам кӯр хастӣ.

Фоида:

Қадри модар бидонед, барои меҳри бепоёни ӯ ва шабҳои беҳобиаш арҷ гузored. Умр зудгузар аст, дар ин фурсати кӯтоҳ қадриноси аз модар ва шукргузорӣ ба даргоҳи Офаридгори покро фаромӯш насозед.

Ҳикоят

Маликзодае з-аспи адҳам фитод,
Ба гардан дараш муҳра барҳам фитод.
Чу пилаш фуру рафт гардан ба тан
Нагаштӣ сараш, то нагаштӣ бадан.
Пизишкон бимонданд ҳайрон дар ин,
Магар файласуфе зи Юнонзамин.
Сараш бозпечиду раг рост шуд
В-агар вай набудӣ, замин хост шуд.
Шунидам, ки саъйаш фаромӯш кард,
Забон аз мурут хомӯш кард.
Дигар навбат омад ба наздики шоҳ,
Ба айни иноят накардаш нигоҳ.
Хирадмандро сар фуру шуд ба шарм,
Шунидам, ки мерафту мегуфт нарм:
«Агар дӣ напечидаме гарданаш,
Напечидӣ имрӯз рӯй аз манаш».
Фиристод тухме ба дасти раҳӣ,
Ки бояд бар удсӯзаш ниҳӣ.
Маликро яке атса омад зи дуд,
Сару гарданаш ҳамчунон шуд, ки буд.
Ба узр аз пайи марг биштофтанд,
Бичустанд бисёру кам ёфтанд.

Макун, гардан аз шукри мунъим мапеч,
Ки рӯзи пасин сар барорӣ ба ҳеч.

Луғот:

Адҳам – сиёҳ, сиёҳранг
Барҳам фитодан – нобачо гаштан, осеб дидан, бечо шудан
Пизишкон – табибон, духтурон
Заминхост – замингир, якчоя
Мууроот – лутфу марҳамат, муомилаи хуб
Айни иноят – чашми таваҷҷуҳу лутф
Раҳӣ – чокар, хидматгор
Удсӯз – мичмар, зарфе ки дар он уд месӯзанд, ки фазои манзилро муаттар бикунанд.
Мунъим – соҳибнеъмат, неъматдиҳанда

Подшоҳзодае аз аспӣ сиёҳмушкини худ сарозер афтод ва муҳраи гарданааш осебе сахт дид.

Гардани ӯ монанди гардани фил ба танаш фуру рафт ва аз ниҳояти дард сарашро гардонида наметавонист, магар ки якчоя бо тани худ сӯе майл бикунанд.

Табибон аз муолиҷаи ӯ ҳайрон монданд ва тадбири онҳо чорасоз набуд. Ҳақиме аз Юнонзамин маликзодаро муолиҷа кард. Он ҳақим сари маликзодаро бо тадбире хос тоб дода, рағҳои онро муназзам сохт. Агар ҳақим илоҷ намекард, маликзода якчояву замингир мешуд.

Маликзода саъю кӯшишҳои ҳақими юнониро зуд фаромӯш кард ва забони худро аз лутфу марҳамат хомӯш кард.

Вақте дигарбора он ҳақим назди маликзода омад, бар ӯ бо чашми марҳамат ва таваҷҷуҳи лутф нигоҳ накард.

Ҳақими юнонӣ аз рафтори ӯ хиҷил гардид ва аз шарм сари худро ҳам карда бо садои нарм мегуфт: «Агар дирӯз гардани ӯро рост намекардам, имрӯз аз ман рӯй намегардонид».

Ҳақим тухми гиёҳеро бо чокар ба маликзода фирисотод, ки: «Агар онро дар мичмар дуд кунӣ, фоида дорад».

Вақте ки бар мичмар гузоштанд, аз дуди он маликзода

атса зад ва гарданаш монанди пештара ночунбон гардид.

Бо мақсади узр пеш овардан ва тавба кардан ба ҷустуҷӯи табиби юнонӣ даромаданд, ҳарчанд бисёр ҷустанд, ўро пайдо накарданд.

Эй азиз, кореро, ки маликзода кард, ту макун ва аз шукри Худованд гардан макаш, ки ношукрон дар рӯзи ҳисоб бо дасти тихӣ бармехезанд.

Фоида:

Аз заҳмати дигарон қадршиносӣ бояд кард ва бо лутфу марҳамат аз онҳо сипосгузор бояд буд. Махсусан, аз лутфу инояти Худованд шукргузори кардан боиси растагорист.

Хикоят

Шунидам, ки пире писарро ба хашм
Маломат ҳамекард, к-: «Эй шӯхчашм!
Туро теша додам, ки ҳезум шикан,
Нагуфтам, ки девори масҷид бикан.
Забон омад аз баҳри шукру сипос,
Ба ғайбат нагардонадаш ҳақшинос.
Гузаргоҳи «Қуръон»-у панд аст гӯш,
Ба бухтону ботил шунидан макӯш.
Ду чашм аз пайи сунъи Борӣ накӯст,
Зи айби бародар фуру гиру дӯст».

Луғот:

Шӯхчашм – густох, бешарм
Ҳақшинос – сипосманд, қадрдон
Бухтон - тухмат, дурӯғгӯй
Сунъи Борӣ – офариниши Худованд

Пире писари худро сарзаниш карда, мегуфт: «Эй бе-адаб, барои он теша бар ту додам, ки ҳезум шиканӣ, на девори масҷидро хароб бикунӣ» (яъне ҳар василаи зиндагӣ барои манфиат овардан аст, на барои зарар расонидан).

Худованд забонро барои шукру сипос гуфтан офарид, бино бар ин, одами қадрдону худошинос ҳаргиз забони худро ба ғайбат намегардонад.

Гӯш ҳам барои ҳикмати «Қуръон» ва панду насихат шунидан офарида шудааст, бино бар ин, ба шунидани суханҳои дурӯғу тухматангез ва беҳуда кӯшиш макун. Ду чашм ҳам барои дидани қудрати офариниши Худованд хуб аст, на барои дидани айби дӯстону бародарон.

Ғоида:

Одамӣ ба забону гӯшу чашми зоҳирӣ одам нест, балки бо забоне шукргузор, гӯше ҳикматшунав ва чашме моҳиятбин одам хоҳад буд. Ин ҳар серо пос бидоред.

Ҳикоят

Куҳансоле омад ба назди табиб,
Зи нолиданаши то ба мурдан қариб,
Ки: «Дастам ба рағ нех, эй некрой,
Ки поям ҳаме барнаояд зи ҷой.
Бад-ин монад ин қомати чафтаам,
Ки гӯё ба гил дар фуру рафтаам».
Бирав гуфт: «Даст аз ҷаҳон баргусил,
Ки поят қиёмат барояд зи гил».
Нишоти ҷавонӣ зи пирон маҷӯй,
Ки оби равон бозн-ояд ба ҷӯй.
Агар дар ҷавонӣ задӣ дасту пой,
Дар айёми пирӣ бахуш бошу рой.
Чу даврони умр аз чиҳил даргузашт,
Мазан дасту по, к-обат аз сар гузашт.
Нишот аз ман он гаҳ рамидан гирифт,
Ки шомам сапеда дамидан гирифт.
Бибояд ҳавас кардан аз сар бадар,
Ки даври ҳавасбозӣ омад ба сар.
Ба сабзӣ кучо тоза гардад дилам,
Ки сабзӣ бихоҳад дамад аз гилам?!

Тафарручкунон дар ҳавову ҳавас,
Гузаштем бар хоки бисёр кас.
Касоне, ки дигар ба ғайб андаранд,
Биёянду бар хоки мо бигзаранд.
Дареғо, ки фасли чавонӣ бирафт,
Ба лаҳву лаиб зиндагонӣ бирафт.
Дареғо, чунон рухпарвар замон,
Ки бигзаштӣ бар мо чу барқи Ямон.
Зи савдои он пӯшаму ин хурам,
Напардохтам, то ғами дин хурам.
Дареғо, ки машғули ботил шудем,
Зи ҳақ дур мондему ғофил шудем.
Чӣ хуш гуфт бо кӯдак омӯзгор,
Ки: «Коре накардему шуд рӯзгор».

Луғот:

Некрой – хайрхоҳ, тадбирчӯ
Даст ба рағ ниходан – санчидани набз
Об аз сар гузаштан – аз сарҳади чораю тадбир гузаштан, дер шудан
Аз шом сапеда дамидан – тадричан сафед шудани мӯйи сиёҳ
Сабзӣ – сабза, гиёҳи сабз
Тафарручкунон – гардишкунон, сайркунон
Лавҳу лаиб – лаззату бозӣ, айёшӣ
Барқи Ямон – барқи дурахшоне, ки аз чониби Яман метобад.
Савдо – ҳавас, хаёлҳои пуч ва фосид, васваса
Напардохтам – раҳой наёфтам, осуда нашудам

Марде куҳансол назди табиб рафт. Аз нолаву оҳи ӯ чунин эҳсос мешуд, ки маргаш наздик аст. Аз табиб хоҳиш кард: «Эй марди некхоҳу тадбиршинос, набзи маро бисанҷ, ҳолам хеле бад аст ва пойҳояро базӯр аз ҷой мебардорам.

Ин қомати хамидаву суст бар он монанд аст, ки гӯё дар лойгил дармонда бошам». Табиб ба ӯ гуфт: «Бо ин ҳама пирӣ ҳоло ҳам меҳри зиёде ба ин дунё дорӣ, бар ин ҷаҳон дилбаста мабош, пирӣ илоҷ надорад, начоти ту аз ин мусибат дар он ҷаҳон аст.

Хушиҳои чавонӣ дар айёми пирӣ бозгашт надорад, чу-

нонки оби рафта дигарбора ба ҷӯйбор наояд.

Ҳар кору тараддуд ва талош дар ватану дар сафар хоси ҷавонист. Дар айёми пирӣ ақлу хуш ва дурандеширо ба кор гир. Чун умри ту аз чил гузашт, бидон, ки солҳои беҳтарини ҷавонӣ паси сар шуданд, бо талошу пайкор дигар онро ба даст натавонӣ овард, вақти ғанимат аз даст бирафт.

Аз он замон, ки аввалин торҳои мӯям ба сафедӣ гарويد, пайваста завқу шодӣ кам шудан гирифт.

Ҳоло вақти ҳавасбозӣ нест, майлу ҳавасҳои хомро аз сар бадар бояд кард, давраи ҳаваспарварӣ ба поён омад.

Сабзозору гулистон дигар натавонад дили маро шод гардонад, дере нест, ки аз хокам сабза хоҳад дамид.

То ин замон мо бо ҳавову ҳаваси бисёр дар сабзозорҳо, ки рӯи хоки касон дамидааст, сайр кардем.

Дур нест, ки ҳоло ба ин дунё наомадаанд, зода шаванд ва бар сабзаи хоки мо сайркунон гузар кунанд. Сад дарег, ки ҷавонӣ бирафт, ғанимат буд, хайфо, бо ҳавасбозию айёшӣ ва шӯхию бозӣ даргузашт.

Дареги он ҷавонии рӯҳпарвар, ки монанди барқи дурахшон зуд даргузашт.

Аз васвасаи обу хӯрок ва ҷомаву либос раҳой наёфтам ва лаҳзае дар фикри он набудам, ки ғами охиратро ҳам бихӯрам.

Сад дареги дигар, ки умрро ба беҳудагӣ гузаронидем ва аз роҳи Ҳақ дур мондем ва дар ғафлат афтодем.

Омӯзгоре бо таассуф ба шогирди худ мегуфт: «Ҳай дарег, кори назаррасе накардему умри мо поён омад».

Фоида:

Ҷавонӣ беҳтарин айёми зиндагии инсон дар фаро гирифтани илму дониш, ҳунар ва ахлоқи нек аст, ин гавҳарро бо ғафлат аз даст надихед. Афсӯсу дареги шумо баъди барқвор гузаштани ин айёми бонишот ҳеч фоидае надорад.

Ҳикоят

Шабе хобам андар биёбони Файд
Фурӯ баст пойи давидан ба қайд.
Шутурбоне омад ба ҳавлу ситез,
Зимоми шутур бар сарам зад, ки: «Хез,
Магар дил ниҳодӣ ба мурдан зи пас,
Ки барменахезӣ ба бонги царас?!
Маро ҳамчу ту хоби хуш дар сар аст,
Валекин биёбон ба пеш андар аст.
Ту, к-аз хоби нӯшин ба бонги раҳил,
Нахезӣ, дигар кай расӣ бар сабил?
Фурӯ кӯфт табли шутур сорвон,
Ба манзил расид аввали корвон.
Хунук ҳушёрони фархундабахт,
Ки пеш аз духулзан бисозанд рахт.
Бараҳхуфтагон то бароранд сар,
Набинанд раҳрафтагонро асар.
Сабак бурд раҳрав, ки бархост зуд,
Пас аз нақл бедор будан чӣ суд?!
Кунун бояд, эй хуфта, бедор буд,
Чу марг андарорад зи хобат, чӣ суд?!
Чу шайбат даромад ба рӯи шабоб,
Шабат рӯз шуд, дида баркан зи хоб.
Ман он рӯз баркандам аз умр умед,
Ки афтодам андар сиёҳӣ сапед.
Дареғо, ки бигзашт умри азиз,
Бихоҳад гузашт ин даме чанд низ.
Гузашт, он чӣ дар носавобӣ гузашт
В-ар ин низ ҳам дарнаёбӣ, гузашт.
Кунун вақти тухм аст, агар парварӣ,
Гар уммед дорӣ, ки хирман барӣ.
Ба шаҳри қиёмат марав тангдаст,
Ки вачҳе надорад ба ҳасрат нишаст.
Гарат чашми ақл аст, тадбири гӯр
Кунун кун, ки чашмат нахӯрдаст мӯр.
Ба моя тавон, эй писар, суд кард,

Чӣ суд афтад онро, ки сармоя х(в)ард?!
 Кунун кӯш, к-об аз камар даргузашт,
 На вақте ки селобат аз сар гузашт.
 Кунунат, ки чашм аст, ашке бибор,
 Забон дар даҳон аст, узре биёр.
 На пайваста бошад равон дар бадан,
 На ҳамвора гардад забон дар даҳан.
 Зи донандагон бишнава имрӯз қавл,
 Ки фардо Накират бипурсад ба ҳавл.
 Ғанимат шумор ин гиromӣ нафас,
 Ки бе мурғ қимат надорад қафас.
 Макун умр зоеъ ба афсӯсу ҳайф,
 Ки фарсат азиз аст: «ал-Вақту сайф!»

Луғот:

Файд – номи манзилест дар роҳи Маккаи мукаррама
 Қайд – банд, ресмон
 Бо ҳавл – бо таҳдид ва дуруштӣ
 Зимом – маҳор, инони асп ё шутур
 Ҷарас – зангӯла
 Нӯшин – ширин, гуворо
 Раҳил – кӯч бастан, «ар-раҳил» гуфтан
 Сабил – роҳ ва гоҳо ба маънои марди роҳнамо
 Сорвон – сорбон, шутурбон
 Хунук – хуш, хушо, чи хуш
 Фархундабахт – хушбахт, босаодат
 Духулзан – касе, ки нақораи бузургро бо мақсади ба ҳаракат даровардани корвон ё коре дигар ба садо дармеорад.
 Рахт сохтан – асбоби сафар омода кардан ва бар уштур ниҳодан
 Сабак бурдан – ғолиб омадан, пешӣ гирифтан
 Шайб – пирӣ, сафед шудани мӯй
 Накир – номи фариштае, ки дар шаби аввалини сафар ба он дунё аз шахси вафоткарда суол мекунад.
 ал-Вақту сайф – вақт ҳамчун шамшери тез аст, ишораест ба ҳадиси Расули акрам (с) ки фармудаанд: «Вақт шамшери бурранда аст, агар ту онро бо тоату ибодат набуррӣ, ӯ бо гузаштанаш риштан зиндагиатро мебурад»

Шабе дар биёбони Файд хоби ширин маро сахт ба банди худ гирифт.

Шутурбоне бо қаҳру ситез ресмони шутурро бар сари ман афрошта, мегуфт, ки: «Зуд барҳез!»

Магар садои зангӯларо намешунавӣ, ки аз чоят барнамехезӣ, оё дар танҳои мурданро ихтиёр кардӣ?!

Ман ҳам мисли ту хоби хушро дӯст медорам, аммо роҳ дур аст ва биёбони азим дар пеш. Ту аз хоби ширину гувро бо шунидани фармони «кӯч бандед» барнахезӣ, мушкил аст, ки баъди рафтани корвон роҳро пайдо кунӣ.

Сорбон кайҳо табли ҳаракатро ба садо дароварда буд ва аввали корвон ба манзил расидааст.

Хушо, кори хушёрони босаодат, ки ханӯз нақоразан садои даъват баланд накарда, асбоби сафарро омода кардаанд.

Ин хуфтагон то оне, ки аз хоб бедор мешаванд, бедорон манзилҳоро тай мекунанд ва дермондагон нишоне аз онҳо нахоҳанд ёфт.

Он раҳраве, ки зуд аз хоб барҳост ва азми сафар кард, бар хуфтагон пешӣ гирифт. Баъди рафтани корвон бедор шудан фоида надорад.

Эй хуфта, вақти он аст, ки бедор бошӣ, марг дар остонаи манзили туст, ғафлату хоб то кай?!

Пирӣ бар ҷои ҷавонӣ фаро расид ва мӯи сиёҳат сафед шуд, аммо ту дар хоби ғафлатӣ, аз хоб бедор шав!

Ман аз ин умри зудгузар дар он замон, ки ба мӯям сафедӣ афтод, умед баркандам.

Сад дарег, ки бештари умри азиз гузашт ва боқимонда низ зуд бихоҳад гузашт.

Он ҷӣ дар қорҳои нодуруст сарф шуд, гузашт, агар ба қадраш нарасӣ, умри боқимонда низ ба беҳудагӣ мегузарад.

Ҳоло вақти кишт аст, агар умеди хирман бардоштан дорӣ, бикор ва парвариш кун.

Ба рӯзи ҳисоб бо дасти ҳолӣ марав, ки афсӯсу пушаймонӣ фоида надорад. Агар ақлу дониш дорӣ, тӯшаи охирати худро пештар аз он ки чашмат туъмаи мӯрчагон шавад, омода бикун.

Эй писар, бо молу мулке, ки дар ихтиёр дорӣ, метавонӣ
фоидае ба даст оран, аммо чӣ гуна фоида ба даст биёран, ки
сармояро хӯрдаӣ?!

Ҳоло, ки об то камари туст, кӯшиш ба харҷ дех, вақте
туро ғарқ кард, суде нест.

Ҳоло, ки чашмат бо туст, ашки пушаймонӣ ва
мағфират бирез ва забонат ҳам, ки нерӯи ҳаракат дорад, аз
даргоҳи Худо узре бихоҳ.

Ин чони амонат дар бадани ту доимӣ нест ва забонат
ҳам на ҳамеша қудрати сухан гуфтан пайдо мекунад.

Имрӯз аз донишмандон суханҳои фоидабахшро би-
пурс ва огоҳ бош, ки фардо фариштаи Накир бо сиёсату
тахдид аз ту бозхост хоҳад кард.

Ҳар як нафаси умратро ғанимат ва гиромӣ шумор, чун
мурғи чон аз танат парвоз кард, ин қафаси тан ҳеҷ қимате
надорад.

Умрро бар боди афсӯсу пушаймонӣ мадеҳ, ҳар лаҳза
умр азиз аст, зеро мурури вақт монанди шамшери бурран-
да тез аст.

Фоида:

Одамӣ дар сахнаи дунё монанди мусофире дар биёбон
аст, ки агар дар хоби ғафлат монад, ҳалок мегардад. Ода-
ме, ки қадри умр намедонад ва онро ба беҳудагӣ сарф ме-
кунад, дар биёбони зиндагӣ худро ба ҳалокат медиҳад.

Ҳикоят

Қазо зиндаеро раги чон бурид,
Дигар кас ба маргаш гиребон дарид.
Чунин гуфт бинандае тезхуш,
Чу фарёду зорӣ расидаш ба гӯш:
«Зи дасти шумо мурда бар хештан
Гараш даст будӣ, даридӣ кафан,
Ки чандин зи тимору дардам мапеч,
Ки рӯзе ду пеш аз ту кардам басич.

Фаромӯш кардӣ магар марги хеш,
Ки марги манат нотавон карду реш?!
Муҳаққак, чу бар мурда резад гилаш,
На бар вай, ки бар худ бисӯзад дилаш,
Зи хичрони тифле, ки бар хок рафт,
Чӣ ноли, ки пок омаду пок рафт?!
Ту пок омадӣ, барҳазар бошу пок,
Ки нанг аст нопок рафтан ба хок.
Кунун бояд ин мурғро пой баст,
На он гаҳ, ки сарришта бурдат зи даст.
Нишастӣ ба ҷойи дигар кас басте,
Нишинад ба ҷойи ту дигар касе.
Агар паҳлавонӣ в-агар теғзан,
Нахоҳӣ бадар бурдан, илло кафан.
Хари ваҳш агар бигсалонад каманд,
Чу дар рег монад, шавад пойбанд.
Туро низ чандон бувад дасти зӯр,
Ки поят нарафтаст дар реги гӯр.
Манеҳ дил бар ин солхӯрда макон,
Ки гунбад напояд бар ӯ гирдакон.
Чу дӣ рафту фардо наёмад ба даст,
Ҳисоб аз ҳамин як нафас кун, ки ҳаст.

Луғот:

Қазо – тақдир, сарнавишт, ҳукми илоҳӣ
Раги чон буридан – вафот кардан, канда шудани риштаи умр
Гиребон даридан – гиряву зорӣ ва навҳаи зиёд кардан
Гараш даст будӣ – агар қудрат медошт, агар метавонист
Тимор – ғаму андӯх
Басич кардан – азми сафар кардан
Реш кардан – дилозурда ва ғамгин кардан
Муҳаққак - таҳқиқшуда, саҳеҳ, дақиқ

Ба сарнавишти илоҳӣ риштаи умри шахсе канда шуд,
ҳешону наздикон аз гиряву навҳаи бисёр чома бар тан ме-
дариданд.

Хирадманде, ки ин манзараро мушоҳида мекард ва фарёду зории онҳоро мешунид, чунин гуфт: «Шахси мурда агар метавонист, аз ин фарёду фиғони шумо кафанро боз мекард ва мегуфт: «Аз дарду ғами ҷудой аз ман ин қадар нолаву фарёди беҳуда макун, ниҳояти қор он аст, ки андаке пештар аз ту азми сафар кардаам.

Оё ту фаромӯш кардӣ, ки марги худат низ ногузир аст. Пас, чаро ин қадар аз марги ман дилатро реш мекуни?»

Ин нукта равшану саҳеҳ аст, ки ҳар кӣ рӯзи дафн ба гӯри мурда хок мерезад, на бар шахси мурда, балки бештар ба ҳоли худ дилаш месӯзад, ки аз чунин сарнавишт ўро низ гурезе нест.

Дар ғами тифле, ки бар хок рафт, чӣ гирия мекуни? Ин тифл пок ба дунё омаду пок рафт.

Ту низ, ки пок ба дунё омадӣ, ҳушёр бош, ки нопок бар хок барнагардӣ, ба сафари охират нопок рафтан айб аст.

Ҳоло вақти он аст, ки ба қадри умр бирасӣ ва мурғи ҷонро дар покизагӣ парварӣ, он гоҳ, ки сарриштаи умр аз даст рафт, илоче надорӣ.

Хеле вақт аст, ки ба ҷойи каси дигар нишастай ва ба ҷойи ту низ дигаре хоҳад нишаст.

Агар паҳлавони шуҷоатманд ҳастӣ ё шамшерзани қавидаст, ноилоҷ ин дунёро ҳоли хоҳӣ гузошт ва ғайри кафан чизе бо худ нахоҳӣ бурд.

Чун хари ваҳшӣ ресмони худро биканад, аз нав ба банд овардани он мушқил аст, аммо чун ба регзор расид, илочи гурез надорад, пояш дар рег банд мешавад.

Зӯрию чолокии ту низ то он замонест, ки поят ба реги гӯр фуру равад, чун фуру рафт, илоче дигар нахоҳӣ дошт.

Бар ин дунёи кухнабунёд дил манеҳ, ки ишқ бар он пойдор нест, мисли он ки дар болои гунбад чормағз пойдорӣ надорад.

Чун бидидӣ, ки дирӯзи ту бебозгашт бирафт ва фардо ҳам дар ихтиёри ту нест ва намедонӣ, ки фардо зинда ҳастӣ ё не, пас, қадри ҳамин як даме, ки барҳаёт ҳастӣ, шинос ва онро ғанимат шумор.

Фоида:

Ҷар нафаре аз одамон, ки ин дунёро тарк мекунанд, дарсе барои бозмондагон медиханд, дарсе омӯзанда ва пурҳикмат. Умри рафта нақдест, ки аз дасти мо раҳо шу-дааст, рӯзшумори умри боқимонда низ маълум нест. Он шахс соҳиби ақлу хуш аст, ки ҳамин лаҳзаҳои дар ихтиёр доштаашро бо накӯкорию парҳезгорӣ ба сар барад.

Хикоят

Зи аҳди падар ёд ояд ҳаме,
Ки борони раҳмат бар у ҳар даме,
Ки дар тифлиям лавҳу дафтар харид,
Зи баҳрам яке хотами зар харид.
Бадар кард ногаҳ яке муштарӣ,
Ба хурмое аз дастам ангуштарӣ.
Чу нашносад ангуштарӣ тифли хурд,
Ба ширинӣ аз вай тавонанд бурд.
Ту ҳам қимати умр нашнохтӣ,
Ки дар айши ширин барандохтӣ.
Қиёмат, ки некон бар Аъло расанд,
Зи қаъри саро бар Сурайё расанд.
Туро худ бимонад сар аз нанг пеш,
Ки гирдат барояд амалҳои хеш.
Бародар, зи кори бадон шарм дор,
Ки дар рӯи некон шавӣ шармсор.
Дар он рӯз, к-аз феъл пурсанду қавл,
Улулазмро тан биларзад зи ҳавл.
Ба чое, ки даҳшат хӯранд анбиё,
Ту узри гунаҳро чӣ дорӣ?! Биё!
Заноне, ки тоат ба рағбат баранд,
Зи мардони нопорсо бигзаранд.
Туро шарм н-ояд зи мардии хеш,
Ки бошад занонро қабул аз ту беш?!
Занонро ба узре муайян, ки ҳаст,
Зи тоат бидоранд гаҳ-гоҳ даст.

Ту бе узр як сӯ нишинӣ чу зан,
Рав, эй кам зи зан, лофи мардӣ мазан!
Маро худ мабин, эй аҷаб, дар миён,
Бубин, то чӣ гуфтанд пешиниён:
«Чу аз ростӣ бигзарӣ, ҳам бувад,
Чӣ марде бувад, к-аз зане кам бувад?!
Ба нозу тараб нафси парварда гир,
Ба айём душман қавикарда гир».
Яке бачаи гург мепарварид,
Чу парварда шуд, хоча бар ҳам дарид.
Чу дар паҳлуи чон супурдан бихуфт,
Забоноваре дар сараш рафту гуфт:
«Ту душман чунин нозанин парварӣ,
Надонӣ, ки ночор захмаш х(в)арӣ?!»
На иблис дар ҳаққи мо таъна зад,
К-аз инон наояд ба чуз кори бад?!
Фигон, к-аз бадиҳо, ки дар нафси мост,
Ки тарсам, ки гардад занни иблис рост.
Чу малъун писанд омадаш қаҳри мо.
Худояш бияндохт аз баҳри мо.
Кучо сар барорем аз ин ору нанг,
Ки бо ӯ ба сулҳему бо Ҳақ ба чанг.
Назар дӯст нодир кунад сӯи ту,
Чу дар рӯи душман бувад рӯи ту.
Гарат дӯст бояд, к-аз ӯ бар х(в)арӣ,
Набояд, ки фармони душман барӣ.
Раво дорад аз дӯст бегонагӣ,
Ки душман гузинад ба ҳамхонагӣ.
Надонӣ, ки камтар ниҳад дӯст пой,
Чу бинад, ки душман бувад дар сарой.
Ба сими сияҳ то чӣ хоҳӣ харид,
Ки хоҳӣ, дил аз меҳри Юсуф бурид?!
Ту аз дӯст гар оқилӣ, бармагард,
Ки душман наёрад ниғаҳ дар ту кард.

Луғот:

Лавҳ – тахтае, ки барои таълими кӯдакон дар он хат менавиштанд.

Хотам – ангуштарӣ

Аъло – ба маънои арши аъло, баландтарин табақаи осмон, тахти болотарин

Саро – замин, хок

Сурайё – шаш ситораи хурд дар бурчи Савр, ки онро «хӯшаи Парвин» низ мегӯянд.

Улулазм – сифати паямбарон, пайғамбароне, ки соҳиби кӯшишу субот ва азму иродаи бузурганд.

Ҳавл – тарс, бим, воҳима

Дахшат хӯрдан – тарсидан ва саросемаву хайрон шудан

Тоат ба рағбат бурдан – аз рӯи майлу рағбат ибодат кардан

Бигзаранд – яъне, ба мартабаи болотар бирасанд

Хам – ба маънои қачӣ, қачравӣ

Дар пахлуи ҷонсупорӣ хуфтан – ба бистари марг афтодан

Нодир – кам, ба нудрат

Сими сиях - пули сиёҳ, пули қалбакӣ

Наёрад – натавонад, чуръат накунад

Кинатӯз – интиқомгиранда, кинавар

Аз замони зиндагии падарам, ки борони раҳмати Худованд бар ӯ бод, дар ёдам ҳаст, ки вақти кӯдак буданам барои ман лавҳу дафтар ва ангуштаре тиллоӣ харид. Рӯзе чунин иттифоқ афтод, ки як нафар харидор бар ивази хурмое ангуштарии маро бо худ бурд.

Кӯдак, ки арзиши аслии ангуштариро намедонад, имкон дорад, аз шириние шодмон гардад ва бар ивази он ангуштарии тиллоии ӯро бибаранд.

Ту ҳам монанди он кӯдак арзиши умрро нашинохтӣ ва умри гаронмояро дар айши ширин талаф кардӣ.

Рӯзи қиёмат, ки инсонҳои парҳезгор дар Арши аъло чойгоҳ пайдо кунанд ва аз ин хокдони замин то авҷи Сурайё боло раванд, ту аз шармандагиву расвой сархам хоҳӣ монд, зеро амалҳои бади ту дар атрофат ҳозир мешаванд ва туро илоҷе ҷуз хиҷолат боқӣ нахоҳад монд.

Эй бародар, аз ҳамроҳии мардуми бад парҳез кун ва

шарм дор, то дар назди некон аз кардаҳои худ шарманда набошӣ.

Дар он рӯзи ҳисоб, ки аз корҳои анҷомдода ва суҳанҳои гуфташуда пурсиш мекунанд, ҳатто пайғамбарони бузургу босубот аз хавфу ҳарос ба ларза медароянд.

Дар он мавқеъ, ки ҳатто пайғамбарон дар хавфу ҳарос ва тарсу бим ҳастанд, ту бар узри гуноҳони худ чӣ пеш хоҳӣ овард, биё, лаҳзае андеша кун!

Заноне, ки бо сидку рағбат ибодати Худовандро бар ҷой меоваранд, ба дараҷот аз мардони фосику нопарҳезгор беҳтаранд.

Оё ту аз мард будани худ шарм намедорӣ, ки занҳо бештар аз ту дар мақоми қабул ва ризоияти Худо ҳастанд?!

Занҳо бо узри маълуме, ки доранд, баъзе рӯзҳо аз тоату ибодат озод мебошанд.

Аммо ту бе узре муайян монанди занҳо дар гӯшае нишастай, боз лофи мардӣ мезанӣ, аммо бидон, ки дар асл басте камтар аз занон ҳастӣ!

Эй касе, ки аз ин суҳанон дар таачҷуб ҳастӣ, ту бар ман манигар, ба ин гуфтори гузаштагон нигоҳ кун, ки чӣ гуфтаанд:

«Агар тарки ростӣ ва растагорӣ кардӣ, он сӯи дигар ба ҷуз қачӣ ва қачравӣ чизе нест ва ӯ чӣ гуна мардест, ки ҳақиртар аз зан бошад!»

Ҳоло бар нафси бо нозу шодӣ ва айшу нӯш парвардаат нигоҳ кун ва ин душмани бо мурури солҳо қавикардаатро бубин.

Шахсе бачаи гургро парвариш мекард, вақте гургбача бузург шуд, соҳиби худро захми ҳалокатовар зад.

Вақте ӯ дар бистари марг меҳобид, шахси суҳандоне бар сари болини ӯ омаду гуфт: «Ту душмани ҷонатро ин қадар хуш парвариш кардӣ, оё намедонистӣ, ки захми гургро хоҳӣ хӯрд? Оё фаромӯш кардӣ, ки шайтон рӯзи офариниш назди Парвардигор дар ҳаққи мо таъна зад, ки инҳо дар рӯи замин фасодкорӣ мекунанд ва аз дасти онҳо ғайр аз кори бад чизе дигар барнамеояд?!

Сад хайф, метарсам, аз бадиҳое, ки андар вучуди мост, он бадгумонии иблис рост барояд.

Вақте ки шайтони малъун бо мо душманию қаҳр оғоз кард, Худованд бар ивази ин рафтораш ўро аз назари инояти худ берун андохт.

Акнун имрӯз аз шармандагӣ ва нангу ор чӣ гуна сар баланд кунем, ки бо шайтон сулҳ кардаем ва бо Худованди Ҳақ, ки дӯсти мост, дар чанг ҳастем.

Агар ту ба сӯи душман рӯй бигардонӣ, дӯст бар ту аз ночорӣ гоҳе нимнигоҳ хоҳад кард.

Агар дилат дӯст мецоҳад ва орзуи комёб шудан аз файзи дӯстиро ба сар мепарварӣ, набояд ба фармони душман (шайтон) итоат намой.

Он касе, ки душманро ҳамхонаи худ кардааст (яъне шайтонро ба хонаи дил чой кардааст), беихтиёр аз дӯсти худ (Худованд) бегона гаштааст.

Оё намедонӣ, ки дӯсти ту бар хонаат қадам нацоҳад гузошт, агар бубинад, ки душман он чо манзил кардааст?!

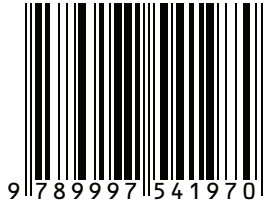
Ту, ки меҳр аз маҳбуби ҳақиқӣ баркандаӣ, бар ин пули сиёҳи қалбакӣ (яъне амалҳои носавоб ва ғафлату бегонагӣ) чиро харида метавонӣ?!

Агар оқил ҳастӣ, аз дӯсти ҳақиқии худ рӯй магардон, дар он ҳолат душман чуръати бар ту нигоҳ карданро пайдо нацоҳад кард».

Фоида:

Дар вучуди худ деви нафсро парвариш надиҳед, ки вақте боқудрат гардид, шуморо ғуломи худ мегардонад. Дили худро хонаи дӯст созед. Меҳру муҳаббати дӯсти ҳақиқиро ба пули қалбакии дунё иваз накунад. Дар ҳама ҳол бо дӯст зистан ва дар ҳимояи ӯ будан беҳтар аз ҳамаи корҳои дигари шумост.

ISBN 978-99975-41-97-0

ДОСТОНҲОИ ДИЛАНГЕЗ АЗ «БЁСТОН»-И ШАЙХ САЪДӢ

Мухаррир:
Фаҳридин Насриддинов

Мусахҳехон:
Баҳром Раҳматов, Мухлиса Нуруллоева

Мухаррири техникӣ:
Абдумачид Абдусаматов

Хуруфчинон:
**Мавлуда Почоева, Мавлуда Неъматова,
Насриддин Фаҳридинзода**

Ба матбаа 28.11.2015 супорида шуд. Ба чоп 10.12.2015 имзо шуд.
Андозаи қоғаз 60x84 1/16. Чопи офсет. Қоғази «Снегурочка».
Ќузъи чопӣ 13,7. Хуруфи Times New Roman Tj.
Супориши №3909. Теъдод 500 нусха.

Матбааи «Ношир»,
Ќумхурии Тоҷикистон,
735714, ш.Хучанд, кӯчаи Сейтвелиев, 2
тел.: (83422) 5-65-95
www.noshir.tj